

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

CİHAN HARBİ'NİN EŞİĞİNDE RUSYA'NIN DOĞU'DAKİ HEDEFLERİ

Çeviren ve Hazırlayan: Azad Ağaoğlu

ÖTÜKEN
AKADEMİK

CİHAN HARBİ'NİN EŞİĞİNDE RUSYA'NIN DOĞU'DAKİ HEDEFLERİ

Çeviren ve Hazırlayan: Azad Ağaoğlu

YAYIN NU: 1599
KÜLTÜR SERİSİ: 912

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-625-408-009-8

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: [0212] 251 03 50 • [0212] 293 88 71 - Faks: [0212] 251 00 12

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ANA BASIN YAYIN GIDA İNŞ.SAN.VE.TİC.A.Ş
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622 Sk. Güven İş Merkezi
No:6/13, Bağcılar / İstanbul
Sertifika Numarası: 20699 Tel: [0212] 446 05 99

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

AZAD AĞAOĞLU: 2 Eylül 1974'te Bakü'de doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. İleri derecede Rusça ve Osmanlıca biliyor. Araştırmacılık ve çevirmenlik yapmaktadır.

Ötüken Neşriyat'tan çıkan çevirileri şunlardır:

Elçin, *Gümüş Beyazı Karavan*, 2006.

Elçin, *Ölüm Hükmü*, 2007.

Elçin, *Kırk Ambar*, 2010.

Prof. Dr. Ali M. Hasanov, *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*, 2013.

Elçin, *Gölge*, 2015.

Prof. Dr. Ali M. Hasanov, *Güney-Kafkasya, Hazar-Karadeniz Havzaları ve Azerbaycan'ın Jeopolitiği*, 2016.

Prof. Dr. Ali M. Hasanov, *Hazar-Karadeniz Havzalarıyla Güney Kafkasya'nın Jeoekonomik Karakteristiği ve Azerbaycan'ın Yeni Petrol Politikası*, 2016.

Prof. Dr. Ali M. Hasanov, *Güney Kafkasya'nın Askerî-Jeostratejik Durumu ve Azerbaycan'ın Güvenlik Politikası*, 2016.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, *Bahçesaray Çeşmesi*, 2018.

Haz. Azad Ağaoğlu, *Rus Dışişleri Arşivi'nin Gizli Belgelerinde Osmanlı'nın Cihan Harbi'ne Girişi*, İstanbul, 2018.

Diğer yayınevlerinden çıkan çevirilerinden bazıları:

Mir Celal Paşayev, *Dirilen Adam*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006.

İnkılap Nadirli, *Sınav, Torunlara Armağan*, Yedirenk Yayınları, İstanbul, 2009.

Hüseynbala Mirelemov, *Gelinlik*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.

Hüseynbala Mirelemov, *Ceza*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.

Hüseynbala Mirelemov, *Utanç, Kurşunlanan Heykellerin Çığılığı*, Truva Yayınları, İstanbul, 2011.

Ali Hasanov, *Jeopolitik*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2012.

Asif Kengerli, *Bela*, Yedirenk Yayınları, İstanbul, 2014.

Ali Yıldırımoglu, *Taş Yağan Gün*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2014.

Olcas Süleymenov, *Kelimenin Şifresi*, TEAS Press, İstanbul, 2016.

Olcas Süleymenov, *Tarih Öncesi Türkler*, TEAS Press, İstanbul, 2016.

Yay. Haz. Safa Abdullo, *Olcas Fenomeni*, TEAS Press, İstanbul, 2017.

La Edri, *Ali ve Nino*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2017.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	9
RUSYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİ NELİDOV'UN, BOĞAZLARIN İŞGALİNE DAİR 1882 TARİHLİ TEZKERESİ.....	13
Takdim	13
Rusya'nın İstanbul Elçisi Nelidov'un, ...	14
Boğazların İşgaline Dair 1882 Tarihli Tezkeresi.....	14
İMPARATOR III. ALEKSANDR'IN GENERAL OBRUÇEV'E 12/24 EYLÜL 1885 TARİHLİ MEKTUBU	25
Takdim	25
İmparator III. Aleksandr'ın	26
General Obruçev'e 12/24 Eylül 1885 Tarihli Mektubu	26
NELİDOV'UN 1896 TARİHLİ TEZKERESİ VE BOĞAZ'I İŞGAL PLANI MÜZAKERELERİ.....	29
Takdim	29
Nelidov'un 1896 Tarihli Tezkeresi ve Boğaz'ı İşgal Planı Müzakereleri.....	29
İstanbul Büyükelçisi Nelidov'un Dışişleri Bakanı Nikolay Pavloviç Şişkin'e 6/18 Eylül 1896 tarihli mektubu.....	30
Nelidov'un 18/30 Kasım 1896 tarihli tezkeresi.....	35
Devletli İmparator Başkanlığında Tsarskoye Selo'da 23 Kasım 1896 Cumartesi Günü Gerçekleşen Toplantının Nihai Senedi	41
Vitte'nin Şişkin'e Mektubu	44
Nelidov'un Şişkin'e Telgrafı.....	45
Şişkin'in Nelidov'a Telgrafının Taslağı.....	46
Şişkin'in Nelidov'a Mektubunun Taslağı	47
RUSYA MALİYE BAKANI VİTTE'NİN HATIRAT'INDA İSTANBUL BOĞAZI'NIN İŞGALİ PROJESİ	51
Takdim	51
İstanbul Boğazı'nın İşgali Projesi (Vitte'nin Hatırat'ından bir parça)	52
İSTANBUL BOĞAZI'NIN İŞGALİNE DAİR	59
1897 YILINA AİT PROJE.....	59
Takdim	59
İstanbul Boğazı'nın İşgaline Dair 1897 Yılına Ait Proje	60
1) Harbiye Bakanı General Vannovski'nin Dışişleri Bakanı	60
Graf M. N. Muravyov'a Mektubu.....	60
2) Harbiye Bakanı General Vannovski'nin Dışişleri Bakanı	62
Graf M. N. Muravyov'a Mektubu	62

3) Dışışleri Bakanı Graf Muravyov'un Harbiye Bakanı General Vannovski'ye Mektubunun Kopyası	63
4) Dışışleri Bakanı Graf Muravyov'un İstanbul Elçisi A. İ. Nelidov'a Mektubunun Karalaması	64
5) Graf Muravyov'un Naçizane Tezkeresi	64
6) Dışışleri Bakanı Graf Muravyov'un İstanbul Elçisi A. İ. Nelidov'a Mektubunun Kopyası	66
7) Dışışleri Bakanı Graf Muravyov'un İstanbul Elçisi A. İ. Nelidov'a Gizli Telgrafının Kopyası	67
8) İstanbul Elçisi A. İ. Nelidov'un Dışışleri Bakanlığı Konseyi Azası Obolenski'ye Mektubunun Aslı	67
9) Dışışleri Bakanı Graf Muravyov'un İçişleri Bakanı İ. L. Goremikin'e Mektubunun Karalaması	68
10) İçişleri Bakanı İ. L. Goremikin'in Dışışleri Bakanı Graf Muravyov'a Mektubunun Aslı	69
11) Dışışleri Bakanı Graf Muravyov'un İstanbul Elçisi A. İ. Nelidov'a Mektubunun Karalaması	70
12) Harbiye Bakanı General Vannovski'nin Dışışleri Bakanı Graf Muravyov'a Mektubu	70

1898-1911 YILLARINDA ÇARLIK HÜKÜMETİ'NİN BOĞAZLAR MESELESİNE DAİR GÖRÜŞLERİ..... 73

Takdim	73
Boğazlar Sorununa Dair Dışışleri Bakanlığı Tezkeresi (1898)	74
Karadeniz Filosu Gemilerinin Uzakdoğu'ya Gönderilmesine Dair Dışışleri Bakanlığı Tezkeresi (1904).....	76

RUSYA'NIN DOĞU'DAKİ HEDEFLERİ 81

Takdim	81
Rusya'nın Doğu'daki Hedefleri: Rus Diplomatların 1900 Yılına Ait Yazışmaları.....	82
1) Dışışleri Bakanı'nın Naçizane Tezkeresinin	82
Avrupa Devletlerinin Afrika'daki Olaylara Bakışı	85
Rusya'nın Afrika'daki Olaylara Bakışı	87
Rusya'nın Türkiye'deki En Yakın Hedefleri	89
İran'daki Hedefler	92
Afganistan'daki Hedefler.....	95
Uzakdoğu'daki Hedefler.....	97
Sonuç.....	98
2) Bahriye Bakanlığı Vekili'nin Dışışleri Bakanı'na Mektubu	100
3) Harbiye Bakanı'nın Dışışleri Bakanı'na Mektubu	105
4) Maliye Bakanı'nın Dışışleri Bakanı'na Mektubu	106
5) Dışışleri Bakanı'nın Naçizane Notu	110
6) Bakanlardan Alınan Görüşler Üzerine Dışışleri Bakanlığı'nca Düzenlenen Rapor.....	110

ÖN SÖZ

1914 Temmuz'unda Avrupa'nın önde gelen hükümetleri arasında gerçekleşen diplomatik yazışmaları Cihan Harbi'nin proloğu mesabesinde kabullenmek, elbette ki fevkalade bir saflık olur. Bu yazışmalar "mavi", "sarı", "turuncu" ve bilumum renklerle basılan kitaplarda öne sürülürken, tam da halkın saflığına bel bağlanmıştır. Bu yayınlar, bihaber vatandaşları, savaşın da günlük hayattaki cinayetler misali, birilerinin çizgi dışına çıkması yüzünden başladığına inandırma amacı güdüyordu. Baş ş yıllarca özenle korundu ve şimdi birilerinin (suçlunun adı, yayının hangi tarafın eseri olduğuna bağlı bulunarak değişiklik gösterir) suçu yüzünden kan aktı... Gerçekte savaşa yıllardan beridir hazırlanıyorlardı.

Mihail Pokrovski, *Krasnyy Arhiv*, 1922, Nu. 1, s. 5.

XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Rusya'nın dış politikasının bir numaralı meselesi Karadeniz'le Akdeniz'i birleştiren boğazları ele geçirmekten ibarettir. Ne var ki Kırım Harbi'nde maruz kaldığı başarısızlık, Boğazlara sahip olma hedefini gerçekleştirmeye çalışırken Rusya'yı son derecede dikkatli davranmaya itmiştir. Bu hedef zaman zaman, Boğazların kontrolünün Türkiye'nin elinden çıkarak daha güçlü bir devlete geçmesini önlemek şekline de inkılap etmiş ve Rusya'yı, Yakınoğu'daki status quo'nun -kendi çıkarları doğrultusunda değiştiremiyorsa- bekçiliğine soyunmak zorunda da bırakmıştır. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının, eski gücünü ve ihtişamını çoktan kaybetmiş olan Osmanlı'nın yerine mesela İngiltere'nin egemenliğine girmesi ihtimali uzunca bir süre Rusların korkulu rüyası olmaya devam etmiştir.

Dolayısıyla Rusya, bir yandan bütün ve tam bağımsız (herhangi bir uluslararası kontrol mekanizmasına bağlı bulunmayan) Türkiye isterken, diğ er yandan kendisi için uygun zamanda Boğazları iş gal etme kararına karşı koyamayacak kadar zayıf bir Türkiye de istemektedir.

İngiltere'nin İstanbul Elçisi, hükümetinin, Türkiye konusunda ortak hareket etme teklifini 1896 yazında İstanbul'daki Rus ve Fransız temsilcilere ilettili. Rusya İmparatoru II. Nikolay'ın bu teklife verdiği ilk cevap, böyle bir müdahalenin Türkiye'nin parçalanmasını kesinleştireceği ve hızlandıracağı gerekçesiyle, olumsuzdur. Fakat Ruslar, "ortak hareket etme" teklifini daha fazla reddetmeleri durumunda, diğer devletleri, Boğazlara dair özel planları olduğundan kuşkulandıracaklarından da çekinmektedirler.

Rusya kadar hayati önem taşımamakla beraber, İngiltere'yle Fransa için de aynı durum söz konusudur. Bunların da gözü Boğazlardadır, bunlar da Boğazlara tek taraflı sahip olmanın güçlüğü'nün farkındadırlar ve bunlar da, içlerinden birinin ani bir hamleyle avantajlı konuma gelmesinden korktukları için sürekli teyakkuz halindedirler.

Diğer yandan, Rusya'yla Fransa arasında henüz 1891 yılında imzalanan ittifak antlaşması 1892'de gizli askerî konvansiyon ve 1893'te savunma anlaşmasıyla pekiştirilmiş bulunuyordu. Bu ittifak antlaşmasına 1904'te İngiltere-Fransa ve 1907'de Rusya-İngiltere ittifak antlaşmaları da eklenince, Cihan Harbi'nin taraflarından bir tanesi kesin olarak şekillendi. Üç devleti birbirlerine yakınlaştıran ve birbirleriyle anlaşmaya zorlayan şeylerin başında, yakın zamanda parçalanacağından kuşku duymadıkları Osmanlı'nın mirasını ortaklaşa paylaşmak etkeni geldiğine göre, Osmanlı'nın bu ittifakta yerinin olmadığı açıktır. Demek ki "Yavuz"la "Midilli"nin Rusya limanlarını bombaladığı o güne kadar, Osmanlı'yı İtilaf'ın safına çekmek ya da en azından savaşın dışında tutmak amacıyla yapılan hummalı yazışmaların, çetin pazarlıkların, savrulan tehditlerin, saçılan vaatlerin büsbütün nafile olduğu en başından belliydi.

Elinizdeki kitapta 1882-1911 tarihli belgeler yer almaktadır. Bunlar, Rusya'nın İstanbul Elçisi Nelidov'un Boğazların işgaline dair hükümetine sunduğu tezkereler, Rusya hükümetinin bu tezkereler etrafında yaptığı müzakere ve planlar, çeşitli devlet kurumları ve yetkilileri arasındaki yazışmalar, emirler, ricalar, görüşler ve yorumlardan ibarettir. Rusya'nın Doğu'daki hedeflerinin sıralandığı ve tartışmaya açıldığı 1900 yılına ait tezkerede Türkiye dışında İran, Afganistan ve Uzakdoğu'ya yönelik niyetler de göz önüne serilmiştir. Maliye Bakanı'nın hatıratından alınan parça, dönemin havasını

olabildiğine canlı bir şekilde yansıttığı cihetle, İmparator III. Aleksandr'ın Genelkurmay Başkanı'na mektubu ise önemine binaen bu belgelerin arasına eklendi.

Maliye Bakanı'nın hatıratı hariç tüm belgeler Çarlık yönetiminin emperyalist emellerini ve pazarlıklarını ifşa etmek amacıyla Bolşevik hükümetinin 1922-1941 yılları arasında çıkardığı ve çoğunlukla Dışişleri Bakanlığı'nın kapalı arşivlerindeki gizli belgelerle doldurduğu *Krasny Arhiv* dergisinden alınmıştır. *"Hiçbir şey uzun bir süre gizli kalmaz"* sloganıyla yayınlanan *Krasny Arhiv*, "devletlerde devamlılık esastır" ilkesi gereği kapanmadan birkaç yıl önce zaten sıradan bir tarih dergisine dönüşmüş bulunuyordu. Fakat 1930'lu yılların ortalarına kadarki sayılarında ortalığa döküp saçtığı belgeler, normal şartlarda bugün bile haberdar olmamamız gereken cinstendir.

Cihan Harbi'nin eşliğinde Rusya'nın Doğu'ya ve öncelikle Türkiye'ye yönelik hedeflerini tüm çıplaklığıyla ortaya koyan belgelerin, okurun ilgisini çekeceğini umuyoruz. Her belgenin ilk yayınının künyesi ayrıca gösterilmiştir. Belgelerdeki kişi, yer ve olay isimleri dipnotlarla desteklenmiştir. Aksi belirtilmediği zaman, dipnotlar kitabı hazırlayana aittir. İstifadesini kolaylaştırmak amacıyla, kitabın sonuna bir özel adlar dizini eklenmiştir.

İmparator III. Aleksandr

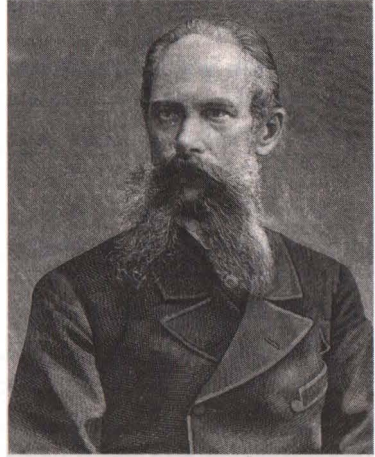
Azad Ağaoğlu,
Bakü, 2019.

RUSYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİ NELİDOV'UN, BOĞAZLARIN İŞGALİNE DAİR 1882 TARİHLİ TEZKERESİ

Takdim

Pek çok devlet adamı ve diplomat çıkaran ünlü Nelidov soyunun bir mensubu bulunan Aleksandr İvanoviç Nelidov (1835-1910) eğitiminin ardından, henüz 20 yaşındayken Dışişleri Bakanlığı Asya Departmanı'nda çalışmaya başlamıştır. İlk yurtdışı görevlerini Elçilik Küçük Sekreteri olarak Yunanistan ve Bulgaristan'da yerine getirmiş, daha sonra Büyük Sekreterlik'e terfi ile Viyana'ya atanmıştır. 93 Harbi'nin hemen öncesinde Nelidov İstanbul Elçiliği'nde Danışman'dır ve Osmanlı'yla bir harp vuku bulması ihtimalinde Rus ordusunun Romanya üzerinden geçişine izin alabilmek amacıyla gizlice Bükreş'e giderek bu ülkenin Başbakanı Brătianu'yla¹ görüşmüştür. Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarını hazırlayan ve Rusya tarafından antlaşmayı İgnatyev'le² beraber imzalayan da Aleksandr Nelidov'dur.

Aleksandr Nelidov

Brătianu, Ion Constantin (1821-1891). Rumen politikacı ve devlet adamı. 1876-1888 yılları arasında üç defa Başbakanlık yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Romanya Başbakanı olan Ionel Brătianu'nun babasıdır.

İgnatyev, Nikolay Pavloviç (1832-1908). Rus General, devlet adamı ve diplomat. 1859-1861 yıllarında Pekin, 1864-1877 yıllarında İstanbul Elçiliği yaptı. 1881-1882 arasında bir yıl Rusya İçişleri Bakanı oldu.

Nelidov 1882 yılında İstanbul Elçiliği'ne dönmüş, 1883 yılının Temmuz ortasında Büyükelçiliğe terfi ettirilmiş ve 1897 Temmuz'u'na kadar Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi görevinde kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından yana olan Nelidov bu amaç doğrultusunda çalışmış, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının Ruslar tarafından mutlaka işgal edilmesi gerektiğini ısrarla savunmuş ve bu yönde planlar yaparak hükümetine sunmaktan geri durmamıştır.

İstanbul'daki görevinin ardından Roma ve Paris Elçilikleri de yapmış ve 75 yaşında bulunduğu sırada Paris'te ölmüştür.

Nelidov'un 1882 yılına ait bu tezkeresini Rus tarihçi Vladimir Hvostov Rusya İnkılap ve Dış Politika Arşivi'nde bularak, kısa bir tanıtım yazısıyla beraber yayınlamıştır. Hvostov'un yayınının künyesi şu şekildedir:

“Из записной книжки архивиста: Записка А. И. Нелидова в 1882 г. о занятии проливов”, Красный Архив (исторический журнал), том 46, Центральный Архив РСФСР, Москва-Ленинград, 1931, стр. 179-187.

“Arşivcinin not defterinden: 1882 yılında Nelidov'un Boğazların işgaline ilişkin tezkeresi”, Krasnyy Arhiv (tarih dergisi), Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi Arşivi, Moskova-Leningrad, yıl 1931, Nu. 46, s. 179-187.

Belgeyi, dergideki yayından birebir çevirdik. Hvostov'un dipnotlarını [Hv.] kısaltmasıyla işaretledik.

Rusya'nın İstanbul Elçisi Nelidov'un, Boğazların İşgaline Dair 1882 Tarihli Tezkeresi³

Şu son yıllarda Türkiye'yi alakadar eden iç ve dış gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğu'nun kesin ve belki ani çöküşünün yakın olduğunun

Orijinal belge üzerinde Rusya İmparatoru III. Aleksandr'ın el yazısıyla şu not bulunuyor:

Çok doğru ve makul. Tanrı bize, o sevinçli ve kutlu dakikayı görecektedir. Çok ömür nasip etsin. Er ya da geç bunun olacağına, olması gerektiğine inancımı yitirmiyorum. Önemli olan zaman kaybetmemek ve uygun anı kaçırmamaktır. ³ [Hv.]

apaçık işaretleridir. Doğu'nun akıbetine en çok ilgi gösteren en yakın komşu olarak, şüphesiz ki, bu hadiseye hazırlanmamız ve önceden eylem planımızı belirlemek, hedef ve gereksinimlerimizi açıkça saptamak suretiyle tacizlerimizi yönelteceğimiz noktaları tespit etmemiz gerekiyor. Söz konusu olan, Avrupa doğusunda süregelen düzeni yıkmak için saldırgan tutum içine girmek değildir. Bu düzen zaten kendiliğinden yıkılacaktır. Aramızdaki son savaştan beri Türkiye, topraklarını barışçıl yollardan azar azar kaybetmeye başladı. Avrupa devletleri, kendileri açısından elverişli vilayetleri birbiri ardınca Türkiye'nin elinden alıyor. Berlin Kongresi'nde Yunanistan Tesalya ve Epir'in bir kısmını aldı, Avusturya Bosna-Hersek'i işgal etti, Fransa Tunus'u ele geçirdi, İngiltere pazarlıklar sonucunda Kıbrıs'a sahip oldu ve şimdi de fırsattan yararlanarak Mısır'ı fiilen elinde tutmaktadır. Türkiye İmparatorluğu'nun çöküş sürecinin Bizans İmparatorluğu'nun çöküşüyle aynı olacağı, ta başkentin işgal edileceği ve can çekişen ülkeden artakalanların son demlerini yaşamak üzere Asya'ya taşınacağı güne değin devam edeceği, kolayca kestirilebilir.

Başkentin fatihi olma rolünü kader ve tarih galiba Rusya'ya biçmiştir, nitekim Rusya'nın siyasi, ticari ve askerî tüm çıkarları mutlaka Boğazlara sahip olmayı gerektirmektedir. Bu olgunun kaçınılmazlığı herkesçe öylesine açık seçik malumdur ki, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına hükmetmenin Rusya açısından yararını ve gerekliliğini tümüyle izaha kalkışmak abes görülebilir. Burada söz konusu olan, zaten uçsuz bucaksız vatanımızı genişletmek ve ona yeni parçalar eklemek değil, açık denizlere ve okyanusa güneyden çıkış yolumuz üzerinde Rus egemenliğini temin etmektir. İstanbul Boğazı'nda egemenliğimizi kurmak diğer yandan Transkafkasya'da bulunan topraklarımızı kesin bir şekilde bize bağlayacak, Karadeniz kıyıları boyunca savunma hattımızın tamamını tek bir merkezde toplayacak ve bize hem Balkanların hem de Anadolu'nun kaderi üzerinde büyük ölçüde etkili bulunma olanağı sağlayacaktır. Son olarak, bugüne kadar Karadeniz kıyılarında hareketsiz kalan tüm askerî araç ve gereci batı sınırlımızda seferber etme olanağı vererek, buradaki savunma gücümüzü arttıracaktır. Doğu Meselesi'nin bizim açımızdan tatmin edici ve çıkarlarımıza uygun bir şekilde çözülme kavuşturulması da zaten buna bağlıdır.

Fakat biz bu tarihî göreve pek tabii talip olduğumuz kadar, Batılı devletler de şüphe yok ki bizi önlemenin, hatta bazıları Boğazların kontrolünü kendi ellerine almanın peşindedirler. Avusturya ve Alman gazetelerinin, Habsburglar sülalesinin Türklerin doğal hâlefleri olduğuna ve kendileri için Doğu'da biçilen role dair mülahazalarına ehemmiyet vermek mümkün değilse bile, yine de Viyana ve Peşte'deki siyasilerin fütihat hayalleri arasında Boğazlara yönelik birtakım heveslerin de bulunduğu muhakkaktır. Diğer yandan İngilizler, Çanakkale Boğazı'nı dikkatlice takip etmekten geri durmuyorlar ve Karadeniz'in anahtarını ellerinde bulundurmamak, güney ticaret yolumuz üzerinde diledikleri gibi söz sahibi olabilmek için ihtimal ki bir fırsatını bulunca buraya yerleşmeye çalışacaklardır.

Bu nedenle, özellikle elverişli şartların oluşacağı ya da başka birileri tarafından işgal tehlikesinin çok yakın bulunacağı o dakikada başarımızı garantilemiş olarak Boğazlara yerleşebilmek için rakiplerimizi önlemek ve her türlü tedbiri almak bizim açımızdan ivedi ihtiyaç haline gelmiştir. ⁴

Harbiye ve Bahriye Bakanlıklarının üst düzey yetkililerinin bunun için her türlü maddi hazırlığı tamamlaması gerekmektedir. Genelkurmay'daki subaylarımızın, özellikle de Yarbay Protopopov'un⁵ çalışmaları şüphe yok ki bu hesaplar ve öngörüler için temel teşkil edecektir. Diplomasinin görevi ise takip edilecek yolu hazırlamak ve meşakkatsiz hale getirmek, özellikle de bu muhteşem etkinliği en kolay şekilde gerçekleştirebilmek için uygun olan dakikayı işaret etmek olacaktır.

Meselenin çözümünde, kişisel kanaatime göre, Rusya'nın İstanbul'daki Elçiliği'ne de sorumluluk düşüyor. Meseleyi çözüme kavuşturmak için Türkiye İmparatorluğu'ndaki siyasi gelişmeleri ve iç durumu bilmek, bunları Avrupa'nın genelinde cereyan eden olay-

Bu satırın karşısında III. Aleksandr'ın şu notu bulunuyor: "Bu esastır." [Hv.]

Protopopov, Aleksandr Pavloviç (1849-1909). Rus asker, Devlet Savınma Konseyi üyesi, General. 93 Harbi'ne Tuna cephesinde katıldı. Genelkurmay'a 1877 yılında Yüzbaşı rütbesiyle alındı. 1881 Nisan'ında Yarbay, 1894 Ağustos'unda General oldu. 1881 Şubat'ıyla 1888 Mart'ı arasında Atina'da Askerî Ataşe görevinde bulunmuştur. Daha sonra Odessa Askerî Dairesi'nde üst düzey görevler işgal etti ve 1907 yılı başında Devlet Savınma Konseyi Daimî Üyesi'ne atandı.

larla karşılaştırmak gerekir ve bu hususta karar, şüphesiz ki İmparatorluk Dışişleri Bakanlığı'na aittir.

Yerel şartlar göz önünde bulundurulursa, Boğazların işgali üç şekilde düşünülebilir:

- 1) Türkiye'yle savaşa girerek açıkça güç kullanmak suretiyle;
- 2) Türkiye'nin iç zorluklarının ya da dış tehlikelerinin yardımıyla ani saldırı yapmak suretiyle;
- 3) Barışçıl yoldan, yani kendiliğinden yardımımızı isteyecek duruma zorlanması sonucunda, Babıali'yle yakın ilişki veya ittifak içine girmek suretiyle.⁶

1-ci. Babıali'yle bağları koparmamız durumunda Türkiye'ye karşı yapacağımız askerî harekâtın temel amacı, elbette ki Boğazları işgal etmek olmalı. Bu amaca ulaşabilmek için önümüzde üç yol bulunuyor: Balkan Yarımadası'ndan geçen Avrupa yolu, Anadolu Yarımadası üzerinden Asya yolu ve İstanbul Boğazı yakınına çıkarma yapmak suretiyle deniz yolu.

İlk iki yolu daha önceki savaşlardan kifayet derecede iyi biliyoruz, bunlardan birincisi üzerinden hareketimiz, Bulgaristan'ın ve Doğu Rumeli'nin oluşturulmasıyla bir ölçüde hazır sayılabilir. Diğer yandan, hesaba katmadığımız zorluklarla karşılaşabiliriz, başarılı bir şekilde hareket edebilmemiz için Romanya ve Avusturya'nın desteğinden ya da en kötü ihtimalle tarafsız kalacaklarından emin olmak şarttır. Her halükârda bu yol kifayet derecede uzundur ve rakiplerimize, özellikle de İngilizlere, İstanbul Boğazı'nda bizi önleyemezlerse bile, en azından geçen savaşta⁷ olduğu gibi, Çanakkale'yi ellerinde tutma ya da Gelibolu Yarımadası'na yerleşme ve bu suretle Türkiye'ye hatırı sayılır destekte bulunma ve bizi, hatta zafer kazanmamız durumunda bile hedefimizin yalnızca bir bölümünü, yani İstanbul Boğazı'nı işgal etmekle yetinmek zorunda bırakma olanağı verecektir.

Asya yolunu takip edersek, askerî değilse bile, doğal engeller yüzünden daha fazla zorlukla karşılaşırız ve hem bu hem de diğer yol bize her açıdan çok pahalıya mal olur. Karadeniz'den çıkarma yapma yolu çok daha kısa bir yol. Fakat burada risk diğerleriyle kıyaslanamayacak ölçüde fazla ve bu nedenle savaş araç gereçlerinin çok

Bu satırın karşısında III. Aleksandr'ın şu notu bulunuyor: "Elbette bu, en iyisi olurdu." [Hv.]

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) - kastedilmektedir.

daha özenlice ve fazlaca temin edilmesi gerekir. Tüm dikkatimizi bu olguya yöneltmemiz durumunda, zaferimizi garanti edecek kadar mükemmel ve bol teçhizatı çok daha az kaynakla temin edebiliriz. Fakat bu durumda hazırlıklara bir an önce başlamamız ve çalışmalarını azami gizlilik ve ihtimam içinde yürütmemiz, olanaklarımızı en geniş seviyede tutmamız ve hesabımızı en kötü ihtimallere göre yapmamız gerekir.

Ne var ki bu yol da hedefimizin yalnızca bir bölümünü gerçekleştirmemizi sağlayabilir. Yalnızca çok hızlı ve çok başarılı hareket edersek, İstanbul Boğazı'nda konumumuzu pekiştirmekle kalmaz, Çanakkale'ye de uzanır ve orada en önemli mevkiileri ele geçirebiliriz. Harbiye ve Bahriye Bakanlıklarının birleşik kuvvetlerinin bütün ihtimalleri göz önünde bulundurmak ve özellikle ele geçirilecek mevkiileri dikkatlice incelemek suretiyle, harekât planını tümüyle önceden belirlemeleri gerekmektedir.

Bu noktada diplomatik faaliyet söz konusu değildir. Bizim görevimiz, her şey hazır olunca, savaş için uygun bir bahane bulmaktan -ki bunu yapmak bu ülkede her zaman çok kolaydır- ve diğer devletlerin müdahalesini mümkün mertebede önlemekten -işte bu çok daha zor- ibaret kalacaktır. Ya da genel siyasi durum itibarıyla savaş kaçınılmaz olacaksa, Harbiye ve Bahriye Bakanlıklarını önceden uyarmak da bizim görevimizdir.

2-ci. Nispeten kolay ve doğru yol beklenmedik bir saldırıyla -elbette ki denizden- işgali gerçekleştirmektir. Askerî donanmanın hazırlıkları bu noktada büsbütün farklı özellik kazanacaktır, bu durumda belki daha başka işgal noktaları belirlemek gerekecektir, zira Türklerin başkentinin etrafını aniden işgal edebilirsek, direniş elbette ki çok daha zayıf olacaktır. Sırf saldırı harekâtı yapacağımız birinci şıkla kıyaslarsak, ani saldırımız ilk hedefe ulaşır ulaşmaz muhtemelen savunma konumuna geçmemiz gerekecektir, yani en önemli mevkiileri ele geçirince, artık uyanmış, hatta belki dışarıdan destek bulmuş olan düşmanın bütün taarruzlarını defedebilmek için buralardaki varlığımızı pekiştirmemiz icap edecektir.

Bu iş için uygun zamanı bulmak ya da oluşturmak zor değildir. Türkiye'de olayların seyri her türlü ani sarsıntıya hep müsaittir. İç karışıklıklar, azınlıklardan herhangi birinin kıskırılması, bağınaz Müslümanların eylemleri en nihayet başkentte ya da sarayda isyan

ve siyasi darbeye beraber aynen 1876 yılının ilkbaharında olduğu gibi İstanbul'u saracak genel bir panik havası, işte bunların tümü çıkarlarımızı korumak, düzeni sağlamak ya da en basitinden Hristiyanları ve öncelikle kendi tebaamızı savunmak adıyla müdahale için bahane teşkil edebilir.

Aklımızdan çıkarmayalım ki 1876 Nisan'ında Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi öncesinde yabancı elçilikler kendi hükümetlerinden ilave savaş gemileri talebinde bulunmuş, konsolosluklar Toplumsal Güvenlik Komitesi benzeri bir şey oluşturmuşlardı ve hatta Pera'da yabancılar arasında General İgnatyev'den Hristiyanların muhafazası için Odessa'dan asker göndermesi ricasında bulunulacağına dair söylentiler dolaşıyordu. Hazırlıklarımızın tamam olması şartıyla, benzer bir durumda İstanbul Boğazı'na çıkarma yaparak yerleşebiliriz. Nitekim iki sene sonra Edirne'de yapılan barış görüşmeleri sırasında İngiliz Elçi Layard,⁸ sözde İngiltere tebaalarını Müslümanlardan beklenen tehlikeye karşı korumak üzere Bezik'den İngiltere filosunu davet ederken de buna benzer bir bahane kullanmıştı.

Türkiye'nin Avrupa devletlerinden bir tanesiyle askerî çatışmaya girmesi de halihazırda olmayacak şey değil. İşbu senenin Ağustos'unda Türkleri çok değil, birazcık kıskırtsaydık, İngiltere'yle savaş kaçınılmaz hale gelirdi. Bundan faydalanabilir ve çıkarlarımızı korumak adına İstanbul Boğazı'nın girişini tutabilirdik. Böyle bir karar, Avrupa hükümetleri Türkiye İmparatorluğu'nun umutsuz durumu sebebiyle ülkenin geleceğinden ciddi ciddi kaygı duyar da artık Türkiye topraklarını paylaşmaya başlamak gerektiğini düşünürlerse, yabancı devletlerden herhangi biriyle, İngiltere ya da Avusturya'yla anlaşarak da alınabilir. Avusturyalıların Selanik'e hareketlerine ya da İngilizlerin Mısır'ı ilhaklarına karşılık, İstanbul Boğazı'na yerleşme hakkı için anlaşabiliriz. Bu şartların oluşması için nelerin yapılacağı üç imparatorluk arasında sağlanacak anlaş-

Layard, Austen Henry (1817-1894). İngiliz bilim adamı ve diplomat. Arkeolojiye önemli katkıları bulunan Layard Ninova ve Nimrud da dâhil olmakla bazı Asur kentlerini bulan kişidir. Asurbanipal Kütüphanesi de Layard tarafından bulunmuştur. Dışişleri'nde de çalışmış, 1877-1880 yılları arasında İngiltere'nin İstanbul Elçiliğini yapmıştır. <https://rantey.org>

mayla da kararlaştırılabilir ki karşılıklı tavizler için geçerli nedenler ortaya çıktığı zaman böyle bir anlaşma her daim mümkündür.

İstanbul Boğazı'nın zaptından sonra Çanakkale'ye doğru hareketi belirleyecek şey yine hedefin birinci kısmının gerçekleştirilmesinde kazanılacak başarının derecesi ve hızıdır. Bu arada, askerî uzmanların sözüne bakılırsa, Çanakkale'ye doğru hareketimiz ve burayı zapt etmemiz İstanbul Boğazı kıyılarında mevkillerimizi pekiştirerek Rusya'yla irtibatımızı sağlama almanın doğal sonucu olacaktır. Belirleyici darbeyi indirmemizin ardından Türklerin bize müracaat etmeleri, Çanakkale'yi zapt etmemize izin vermeleri, hatta belki bizi bu iş için davet etmeleri de pek mümkündür.

3-cü. En nihayet, Türklerin can çekişmesi sırasında İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının işgalini barışçıl yollardan mümkün kılacak şartlar meydana gelebilir. Kastettiğim şey Sultan'la⁹ ittifak ya da dostluk içinde olmamız ve kendisinin bizden yardım talebinde bulunması ihtimalidir. İmparatorluğun düştüğü umutsuz durumda Rusya'ya yaslanmanın, Rusya'dan yardım ve kurtuluş ummanın Türkiye açısından büyük önemine dair düşünceler şimdilerde pek sık dile getirilir oldu. Ciddi ve tecrübeli kişiler bu hususta cahillerle aynı konuşuyor, sıradan halk böyle bir şeyin olabileceği ihtimalini Sultan'ın kendisi kadar fanatikçe bir sükûnetle öngörüyor ve algılıyor. Abdülhamid, Rusya'yla Türkiye arasındaki eski dostluğu, Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı ve İmparator Nikolay'ın¹⁰ Sultan Mahmud'a¹¹ verdiği önemli desteği birkaç defa temsilcilerimize anımsatmıştır. Zorda kaldığı zamanlarda hep bize başvurmuştur ve karakterindeki samimiyetsizliğe rağmen, bazen Rusya'yla yakınlaşmanın faydaları ve böyle bir yakınlaşma için gereken şartlar konusunda gerçekten kafa yordüğünü düşünmek için yeterli nedenimiz var. Kendisini bu konuya kafa yormaya sevk eden şartlar dış tehlikeler ya da iç karışıklıklar olabilir. Yabancı devletler, mesela bu senenin yazında ya da Tulça gösterisi sırasında olduğu gibi İngiltere İstanbul'u tehdit ederse, Sultan bizden yardım istemek konusunda ikna edilebilir. Bu durumda hedefin gerçekleştirilmesi pek kolay hale gelir ve zaferden tamamen emin olunabilir. Tam bir kararlılık içinde durumdan azami

⁹ Sultan II. Abdülhamid.

¹⁰ 1825-1855 yılları arasında Rusya İmparatoru olan I. Nikolay.

Sultan II. Mahmud

derecede faydalanmak için geriye kalan tek mesele eylemlerin hızı ve dakiklığı olacaktır. Benzer şartlarda muhtemelen, oradaki Türk askerlerine yardım ulaştırmak amacıyla işe Çanakkale'den başlamak icap edecektir, fakat aynı zamanda İstanbul Boğazı'nda da sağlam bir temel oluşturmak ve bunu pekiştirmek gerekecektir.

Yardım için bize başvurmalarını gerektirecek başka bir durum bizzat Sultan'ın kendi ailesi içinde karışıklık çıkması halinde oluşabilir. Akıbetinden endişe eden hükümdar ya da tahtı ele geçirmeye çalışan müteceviz bizim desteğimizi almak isteyebilir. Bir devletin parçalanması sırasında böyle durum oluşması gayet tabiidir. Roma İmparatorluklarının ikisi de böyle düşmüş, daha önceki İtalyan devletleri böyle mahvolmuş, Lehistan bu şekilde sukut etmiştir. Elçiliğin böyle bir gelişmeye yönelik başarılı faaliyeti hatta olayları hazırlayabilir ve bizim açımızdan önem arz eden noktalara, kayıp ve kurban vermeden elimizin uzanmasını sağlayabilir. Bu durumda Çanakkale'nin işgalinin daha sonra gerçekleşmesi gerekir.

Her iki ihtimalde hem Sultan'a hem de Türk halkına mümkün mertebede yakın olmanın, bu ülkede hâkim bir nüfuza sahip bulunmanın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmanın yollarını aramamız icap eder. Bunu yapabilmek için gerekli araçlara sahibiz, yalnızca bu araçları biraz işlemek ve hedeflerimizin muazzamlığına karşılık önemsiz fedakârlıklardan kaçınmamak gerekir. Türkiye İmparatorluğu'nu üç koldan sardıktan ve imparatorluğun çeşitli halklardan oluşan Hristiyan nüfusuyla sıkı ilişkiler tesis ettikten sonra bu ülkede söz hakkına her zaman ve her işte diğerlerinden daha kolaylıkla sahip olur, her sınıftan ve her kamptan faydalı insanları kendi tarafımıza çekebiliriz.

Ele aldığımız sorunun analizini tam olarak yapabilmek için Boğazların işgalini başarıyla gerçekleştirmiş olmanın hem bizim açımızdan hem de Avrupa'yla ilişkilerimiz açısından doğurabileceği sonuçları da dikkate almamız gerekir.

Rusya için doğuracağı sonuçlardan bahsedeceksek, *Boğazlara yerleşmenin muazzam tarihî önemi, hatta kaçınılmazlığı*¹² üzerinde durmanın gereksiz olacağını sanıyoruz. Bu durumda yalnızca güneydeki maddi ve ticari çıkarlarımızı, askerî güvenliğimizi korumuş olmayız,

¹² III. Aleksandr orijinal belge üzerinde italik dizili bölümün altını çizerek karşısına not düşmüştü: "Evet, Hristiyanlar".
Erişim: PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

diğer yandan doğuda başka hiçbir surette ulaşamayacağımız siyasi pozisyona da ulaşmış oluruz. Balkan ülkelerinden Asya'ya ve tersine uzanan yolların düğüm noktasını elimizde tutmakla Balkan ve Anadolu yarımadalarının kaderi üzerinde belirleyici nüfuza da erişmiş oluruz. Türkiye'deki Hristiyanların özgürlüğe kavuşturulması ve Slav halklarının özgün gelişimine olanak sağlanması sorunu kendiliğinden çözülmüş olur. Avusturya'nın doğuya doğru ilerlemesi artık bizim için asla tehlike oluşturmaz. Hatta Avusturya'nın bize kıyasla çok daha küçük kazançlar elde etmesine karşılık kendileriyle uzlaşabileceğimiz konusuna hiç değinmeyelim bile, kısa bir süre sonra da Avusturya-Macaristan'ı Balkan Yarımadası'ndan bütünüyle çıkarabilir ve burayı tümüyle üzerinde yaşayan halkların egemenliğine terk edebiliriz. Bu halklar, nüfuzumuz sayesinde yarımadaya kendiliğinden yerleşir, biz ise her zaman için bunlar arasında bağlayıcı zincir halkası, anlaşmazlık ve çekişmelerinde etkili aracı oluruz.

Bu şartlar altında, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve İstanbul Boğazı'nda Türk başkentinin varlığının, *bizim İstanbul Boğazı kıyılarında konumumuzu pekiştirmemizle, illa da ortadan kalkması gerekmez.*¹³ Bilakis, Türkiye İmparatorluğu'nun yarı bağımsız kalıntılarını himayemiz altında bulundurmamız ve imparatorluğu oluşturan halklara kendi kaderlerini tayin hakkını azar azar vermemiz pek çok açıdan bizim için faydalı olur. İstanbul'a gelince, asla ve hiçbir suretle burada tam egemenlik sahibi olarak görünmemeliyiz. Bir dünya ticaret kenti, her türlü tarihî hatırayı, dinî inancı ve çeşitli halkları kendinde barındıran bir yer olarak Çargrad'ın¹⁴ yalnızca kendine münhasır bağımsız bir kent olması ve öyle kalması gerekir. Fakat bu şehir bizim himayemiz altında bulunmalı, bizim askerlerimizce korunmalı, ordumuzu geçindirmeli, belki hatta kendisini korumamız karşılığında bize haraç ödemeli. Rusya'nın burayı ilhak etmesi sınırlarımızın aşırı genişlemesine, yerli nüfusun bize karşı ayaklanmasına ve bizim zayıf düşmemize neden olur. Politik ve idari açılardan bağımsız bıraktığımız Bizans ve etrafının (Çanakkale'de de birkaç mıntıka

¹³ Orijinal belge üzerinde III. Aleksandr italik dizili bölümün altını çizerek karşısına not düşmüş: "Gayet mümkün." Metnin devamı paragraf sonuna kadar işaretlenerek karşısına not düşülmüş: "Çok makul." [Hv.]

¹⁴ Çargrad: Rusların İstanbul'a verdikleri ismi. "Sezar'ın kenti" anlamına gelir.

olmak üzere küçük bir bölgenin) halkı Rus himayesini güvenlik ve refahının garantisi ve kaynağı olarak görecektir.

Avrupa'ya gelince, İstanbul Boğazı'na sağlam bir şekilde yerleşmemiz bizi öylesine güçlü ve üstün bir konuma getirecektir ki şüphesiz pek çok yönden, bu eylemden vazgeçmek zorunda bırakma girişimleriyle karşılaşacağız. Fakat düşmanlarımızın zafer kazanma şansları olur mu? İstanbul Boğazı'na ayağımızı sağlamca basarsak, tüm güney sınırlarımızı korumaya almış olur ve bu sayede olanca gücümüzü batıda kullanabiliriz. Denizden kuzey yönünde saldırı girişimlerinin başarıya ulaşma şansı çok düşüktür. İngilizler o yönde 1854-56 yıllarında almış oldukları üzücü sonuçlar sonrasında muhtemelen bir kez daha böyle bir işe kalkışmaya cesaret edemezler. Avusturya ve Almanya bize karşı bir saldırı hareketi başlatmaya zaten pek hevesli değiller, savunma olanaklarımızı artırdıktan sonra böyle bir savaşı başlatmak konusunda çok daha gönülsüz olacaklardır. Üstelik, kendilerine birtakım faydalı tekliflerde bulunabilecek konumda olacağız, harekâtımızın politik açıdan uygun bir anda gerçekleştirilmesi gerektiğinden hiç bahsetmeyelim bile.

Akabinde, Avrupa'ya ilişkin tutumumuzun ve Batı politikamızın yeni bir hüviyet kazanması kaçınılmazdır ve bu politika, sınırlarımızda, Rusya'yla sıkı, fakat özgürce birliktelik içinde, sırtını Rusya'ya yaslamış olarak ve bu arada Rusya'yı koruyarak kendilerine özgü Slav yaşantısını sürdürme isteği ve olanağı bulunan bütün Slav halklarının Batı'ya karşı savunma kaleleri kabilinden desteklenmesine ve ihyasına yönelecektir. Fakat bu, Boğazları işgal etmekle Doğu Meselesi'ni çözüme kavuşturmamızın akabinde ortaya çıkacak olan başka bir mesele ve geleceğe ait bir hedeftir. ¹⁵

Sonda, söz konusu eyleme ilişkin her türlü siyasi niyetin ordu ve donanma açısından bütün hazırlıkların tamamlanmasıyla sıkı sıkıya ilişkilendirilmesi zorunluluğunu bir kez daha vurgulayalım.

Hazırlıkların, harekâtın gerçekleştirilmesi için yukarıda değinilen üç yolu göz ardı etmeden yapılması gerekir.

Bu harekâta katılacak kurumların, yani Harbiye, Bahriye ve Dışişleri'nin birbirini bütünleyen ve destekleyen ortak çalışmaları zaferin biricik gerçek garantisi olabilir ve zafer için en doğru ve elve-

¹⁵ Paragrafın tamamı III. Aleksandr tarafından işaretlenerek karşısına not düşülmüş: "En ideali budur, fakat bunu daha çok kavrır" (Hrp://rantey.org)

rişli anın kararlaştırılması bütün politik ve idari şartların etraflıca tartışılmakla tam idrak edilmesine ve Devletli İmparator'un yüce iradesine bağlı bulunuyor.¹⁶

A. Nelidov
Pera
6/18 Aralık 1882

---

¹⁶ Paragraf III. Aleksandr tarafından işaretlenerek karşısına not düşülmüş: “Kuşkusuz.”
[Hv.] Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İMPARATOR III. ALEKSANDR'IN GENERAL OBRUÇEV'E 12/24 EYLÜL 1885 TARİHLİ MEKTUBU

Takdim

Mektubun muhatabı olan Nikolay Nikolayeviç Obruçev (1830-1904) Rus asker ve bilim adamıdır. İmparator II. Aleksandr tarafından bir dizi gizli görevde de kullanılan Obruçev 1873 yılında uzunca bir süre Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ve Avusturya-Macaristan'da bulunmuş, bu ülkelerin askerî gücüne dair bilgi toplamıştır. 93 Harbi'nin Rusya açısından bir zorunluluk olduğu konusunda II. Aleksandr'ı ikna eden isimlerin başında gelen Obruçev, aynı zamanda bu savaşın stratejik planını hazırlayan kişidir.

General Nikolay Obruçev

Ülkesinde gerçekleştirilen askerî reformlara önemli ölçüde katkıda bulunan Obruçev'in Rus askerî tarihi, Rusya'nın tarihî meseleleri, Kırım Savaşı ve diğer konularda kitapları bulunuyor.

Obruçev 1881-1897 yılları arasında, dolayısıyla mektubun yazıldığı tarihte de Genelkurmay Başkanı görevini yürütüyordu.

Mektupta sözü edilen Knez Kantakuzen 93 Harbi sırasında Rusya Hareket Ordusu Kurmay Başkanı Yardımcılığını da yapan Mihail Aleksandroviç Kantakuzen'dir (1840-1891). Kantakuzen bu savaşın ardından Bulgaristan'da askerî hizmetle görevlendirilmiş, 1884-1885 yıllarında Bulgaristan Harbiye Bakanlığı'nı vekaleten yürüt-

müştür. 1885 yılı sonlarına doğru çıkan Sırp-Bulgar Savaşı öncesinde Rusya, Bulgaristan'daki askerî misyonunu geri çekti.

Çiçagov ise Rus Ortodoks Kilisesi piskoposu Leonid Mihayloviç Çiçagov'dur (1856-1937). 93 Harbi'ne katılmış, gösterdiği yararlık nedeniyle birkaç madalyaya layık bulunmuştur. III. Aleksandr'ın mektubunun yazıldığı sırada Bulgar ordusunun teçhizatına katkıda bulunmakla görevlendirilen Rus subaylar arasındadır.

Çiçagov Bolşevik Devrimi sonrasında, 1928 yılında Leningrad Metropoliti olmuş ve 1933 yılında emekliğe ayrılınca kadar bu görevde kalmıştır. 1937 Kasım'ında ağır hasta olduğu halde tutuklanmış, sorgusunda "Sovyet karşıtı propaganda" yaptığını itiraf etmiş ve aynı yılın Aralık ayında kurşuna dizilmiştir.

Mektupta isimleri geçen diğer iki kişi ise 1879-1886 yıllarında Bulgaristan Prensliği'nin prensi olan I. Aleksandr ve 1882-1891 yılları arasında Rusya Dışişleri Bakanı Yardımcılığını yapan Aleksandr Grigoryeviç Vlangali'dir (1824-1908).

Mektubu Rus tarihçi Hvostov, Rusya İnkılap ve Dış Politika Arşivi'nde "P.A. Nu. 3079. Boğazlar" dosyasında muhafaza edilen kopyasına dayanarak yayınlamıştır. Söz konusu yayının künyesi şöyledir:

"Из записной книжки архивиста: Записка А. И. Нелидова в 1882 г. о занятии проливов", Красный Архив (исторический журнал), том 46, Центральный Архив РСФСР, Москва-Ленинград, 1931, стр. 179-187.

"Arşivcinin not defterinden: 1882 yılında Nelidov'un Boğazların işgaline dair tezkeresi", Krasnyy Arhiv (tarih dergisi), Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi Arşivi, Moskova-Leningrad, yıl 1931, Nu. 46, s. 182-187.

Belgeyi dergideki yayından birebir çevirdik.

İmparator III. Aleksandr'ın

General Obruçev'e 12/24 Eylül 1885 Tarihli Mektubu

Subaylarımızla aynı anda Knez Kantakuzen ve Çiçagov'un da hareket edebileceklerini düşünüyorum, bunların şimdi Bulgaristan'da

yapacakları bir şey olmadığına kaniyim, orada bulunmaları bizim durumumuzu ve hareketlerimizi zora sokmaktan başka bir işe yaramıyor. Bulgarların halihazırdaki hareketini onaylamıyorum, bizi dinlemediler, gizli iş çevirdiler, görüşümüzü almadılar, bırakalım da ortalığı dağıttıkları gibi toplansınlar. Bulgar halkının kaderini Prens Aleksandr tayin ettiği sürece, bizim Bulgaristan'ın işine karışmamızın büsbütün imkansız ve de faydasız olduğuna inanıyorum. Bizim onaylamadığımız ve bizim arzu etmediğimiz (şu an itibariyle) son hareket yüzünden Türkiye'yle ve belki Avrupa'yla da bozuşmak ve savaşa tutuşmak, Rusya'ya karşı affedilmez bir hata ve hatta cina-yet olur. Bana göre bizim bir tek ve başlıca hedefimiz olmalı: Bu da Boğazlara ilelebet yerleşmek ve bunların her zaman bizim elimizde bulunacağını bilmek için İstanbul'u tutmaktan ibarettir. Bu, Rusya'nın çıkarıdır ve bizim çalışmalarımız bu yönde olmalı. Balkan Yarımadası'nda olan biten başka şeylerin tamamı bizim açımızdan tali meseledir. Rusya'nın gerçek çıkarlarına zarar vermek pahasına popülariteye kapılmak artık yeter! Şimdi Slavların Rusya'ya hizmet etmesi gerekiyor, bizim onlara değil. Şu anki politik duruma ilişkin görüşüm böyledir.

İşbu mektubu A. G. Vlangali'ye okuyun ki o da benim görüşümü kılavuz edinsin. Doğrudan Boğazlara değineceksek, elbette henüz zamanı gelmedi fakat bizim buna hazır olmamız ve tüm imkanlarımızı da seferber etmemiz gerekiyor. Balkan Yarımadası'nda savaşmayı bir tek bu mesele yüzünden kabul ederim, çünkü bu, Rusya için elzem ve gerçekten faydalıdır.

NELİDOV’UN 1896 TARİHLİ TEZKERESİ VE BOĞAZ’I İŞGAL PLANI MÜZAKERELERİ

Takdim

Nelidov’un 1896 yılına ait bu tezkeresini ve ilgili yazışmaları Rus tarihçi V. Hvostov Rusya İnkılap ve Dış Politika Arşivi’nde bularak, kısa bir tanıtım yazısıyla beraber yayınlamıştır. Belgelerin bulunduğu bölüm ve dosya şu şekildedir: Dışişleri Bakanlığı Belgeleri. Gizli Arşiv Nu. 432, Nelidov’un Boğazlara Dair Mektupları ve Notları, 1896, yaprak 3-12, 42-46.

Hvostov’un yayınının künyesi ise şu şekildedir:

“Проект захвата Босфора в 1896 г.”, *Красный Архив* (исторический журнал), том 47-48, Центральный Архив РСФСР, Москва-Ленинград, 1931, стр. 50-70.

“1896 yılında İstanbul Boğazı’nı işgal planı”, *Krasnyy Arhiv* (tarih dergisi), Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi Arşivi, Moskova-Leningrad, yıl 1931, Nu. 47-48, s. 50-70.

Belgeyi, dergideki yayından birebir çevirdik. Hvostov’un dipnotlarını [Hv.] kısaltmasıyla işaretledik.

Nelidov’un 1896 Tarihli Tezkeresi ve Boğaz’ı İşgal Planı Müzakereleri

İstanbul Büyükelçisi Nelidov'un Dışişleri Bakanı Nikolay Pavloviç Şişkin'e¹⁷ 6/18 Eylül 1896 tarihli mektubu¹⁸

Büyükdere, 6/18 Eylül 1896

Çok gizli

Devletli Efendim

Nikolay Pavloviç

İngiltere'nin İstanbul Elçisi'nin buradaki Fransız Maslahatgüzar'a Türkiye konusunda ortak hareket etmek hususunda teklifine ilişkin Yüce İmparatorumuzun kararından¹⁹ beni lütfen haberdar ettiğiniz cihetle Ekselanslarına derin teşekkürlerimi iletirim.

Söz konusu görüşmeye ilişkin Sayın La Boulinière'in²⁰ bana anlattığına bakılırsa, "teklif" bizzat kendisine sunulmuş değil. Sir Philip Currie²¹ yalnızca, aramızda geçen ve benim 28 Ağustos tarihli yazımda Hofmeister²² Graf²³ Lamsdorf'a²⁴ sözünü ettiğim konuşmada da yaptığı üzere, Doğu'da sırasıyla halledilmesi kaçınılmaz olan sorunların çözümü konusunda kendi hükümetinin Rusya ve Fransa'yla beraber hareket etme isteğini dile getirmiştir. Sayın La Bouliniere Elçi'nin neye işaret ettiğini öğrenmek isteyince, Sir Philip Currie, Rusya, Fransa ve İngiltere'nin kendi aralarında uz-

¹⁷ Şişkin, Nikolay Pavloviç (1830-1902). Rus devlet adamı, diplomat. Bükreş, Edirne, Belgrad Konsolosluklarında çalıştı. ABD, Yunanistan, İsveç ve Norveç Elçisi oldu. 1891 yılında Dışişleri Bakanı Yardımcılığına atandı. 1895 Ocak'ından itibaren Dışişleri Bakanı görevini vekaleten, 1896 Ağustos'undan 1897 başına kadar asaleten yürüttü.

¹⁸ Orijinal belge üzerinde II. Nikolay'ın "görüldü" işareti. [Hv.]

¹⁹ II. Nikolay'ın söz konusu kararı şu şekildedir: "İngilizlerle anlaşmaya karşıyım. Böyle bir anlaşma Türkiye'nin zamanla parçalanmasının pratikte ilk adımı olur." [Hv.]

²⁰ Mektubun yazıldığı dönemde Fransa'nın İstanbul Elçiliği'nde Maslahatgüzar.

²¹ Currie, Philip Henry (1834-1906). İngiliz diplomat. 1893-1898 yıllarında İstanbul, 1898-1902 yıllarında Roma Elçisi.

²² Hofmeister: Rusya İmparatorluğu'nda İmparatorluk Sarayı'nın ekonomik yönetiminden ve sarayda görevli kişilerin idaresinden sorumlu bulunan devlet adamı.

²³ Graflık Rusya İmparatorluğu'nda bir soyluluk unvanıdır. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

²⁴ Lamsdorf, Aleksandr Nikolayevič (1835-1902). Rus devlet adamı.

laşabilirlerse, ortak baskılar sonucunda Sultan'ı²⁵ yönetim tarzını değiştirmeye ve Babıali'ye büyük yetkiler vermeye zorlayabileceklerini ifade etmiştir, nitekim, malum olduğu üzere İngiliz diplomasisi Osmanlı İmparatorluğu'nda işlerin yoluna girmesi için bunun şart olduğuna inanıyor.

Bu hususta Sayın Hanotaux'nun²⁶, Paris Elçimiz²⁷ tarafından 29 Ağustos tarihli gizli telgrafta ifade edilmiş olan düşüncesinin aksine, ben, Londra Hükümeti'nin Türkiye İmparatorluğu'nun parçalanması için gelecekte atılması gereken adımlara ilişkin net bir programı olduğunu sanmıyorum. İngiliz Elçi'nin bizlere yapmış olduğu açıklamanın amacının, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve öncelikle de Türk başkentinin -ki halen büyük bir buhran içindelergeleceği konusunda Rusya'yla daha geniş görüş teatisinde bulunmaya zemin hazırlamak olduğu düşüncesine daha yakınım. İngiliz kamuoyunda ve bu kamuoyunu yönlendiren ya da bu kamuoyunun aksisedası hükmündeki Londra basınında bu yönde gerçekten etkili bir cereyan vardır.

Türkiye'nin bugünkü endişe verici durumunun gelecek seyrinin, burada çıkarları olan herkesi kaygılandırması gerektiği pek tabiidir. Son olaylar, Türkiye'nin yönetim düzeninin, ayakta kalabilmesine pek ümit edilemeyecek derecede yıpranmış olduğunu gözler önüne serdi.

Rusya'nın çıkarları açısından, elbette, bu devlet yapısının varlığını mümkün olduğunca sürdürmesi ve diplomamızın tüm gayretlerinin Avrupa Doğu'sunda *status quo*'nun korunmasına yönelik bulunması iyi olur. Bunun, 29 Temmuz tarihinde Sankt Petersburg'dan hareketimden önce merhum Dışişleri Bakanımızın²⁸ bana şifahen iletmiş bir nevi son vasiyet olduğunu belirteyim. Fakat aradan geçen sürede Ermenilerin gayretleri sayesinde burada gelişme-

²⁵ II. Abdülhamid.

²⁶ Hanotaux, Gabriel (1853-1944). Fransız devlet adamı ve diplomat. 1896 Nisan'ı sonundan 1898 Haziran'ı sonuna kadar Fransa Dışişleri Bakanı.

²⁷ Morenheim, Arthur [Artur Pavloviç Morengeym] (1824-1906). Rus devlet adamı ve diplomat. 1882-1884 yıllarında Rusya'nın Londra Elçisi, 1884-1897 yıllarında Paris Elçisi oldu. Ülkesinin Fransa'yla yakınlaşmasından yana olan Morenheim, bu yöndeki çabalarıyla biliniyor.

²⁸ Girs, Nikolay Karloviç (1820-1895). Rus devlet adamı ve diplomat. 1882-1895 yılları arasında Rusya Dışişleri Bakanı.

ler öylesine hız kazandı, politik çözülme öylesine muazzam ilerleme kaydetti ki bana göre mevcut düzenin sürmesi pek mümkün görünmüyor ve bir devrim -hangi anlamda kabul ederseniz ediniz- olması çok muhtemeldir. Burada durum öylesine endişe verici, öylesine nahiftir ki herkes yeni çalkantıların kaçınılmaz olduğuna inanıyor. Bu çalkantıya Ermeniler mi neden olur -ki kendilerinin bu hususta açık bir beyanı bulunuyor- yoksa Müslümanların cahil kesimi ya da memnuniyetsiz Türkler, yani softalar ya da artık herkesin açık açık konuşur olduğu devrimi yapma girişiminde bulunan askerler mi sebebiyet verir fark etmez, sokaklar kolayca karışabilir ve fazlaca korkuya kapılan yabancı koloniler, özellikle de İngilizler ve Fransızlar, kendi hükümetlerinden ısrarla koruma talebinde bulunabilirler. Bu korumayı temin etmenin en doğal yolu burada çıkarma yapacak kabiliyete sahip yabancı deniz gücünü arttırmaktır ki bugünlerde Avrupa basınının dedikodu konusuna dönüşmüştür ve basın, bu durumda Boğazlara ilişkin uluslararası anlaşmaların hükümlerinin ihlal edilmiş olacağına pek esaslı bir şekilde işaret etmektedir.

Diğer yandan, bu meseleye dair herhangi bir ortak karar alınmadan, üç hafta önce tanık olduğumuz kabilinden yeni bir karışıklık çıkar da Hristiyanları kesmeye ve yabancıları yağmalamaya başarlarsa, Çanakkale'ye pek uzak bulunmayan İngiliz filosunun derhal İstanbul'a doğru ilerleme emrini alacağı şüphesizdir. Böyle bir emrin yerine getirilmesi ise bizim Doğu'ya ilişkin hedeflerimizin özünü teşkil eden Boğazlar sorununun çözümünün pratikte önceden belirlenmiş olması anlamına gelir.

Zaten böyle bir sonun önlenebilmesi için İstanbul'da şimdilerde olduğu gibi sıra dışı olayların çıkması halinde, her türlü ihtimali göz önünde bulundurmak kaydıyla, Boğazların tarafımızca işgali planlanmıştır. Fakat bu eylemin başarıyla gerçekleştirilmesi yalnızca bize engel olabilecek güçte başka bir askerî donanmanın bulunmaması şartına bağlıdır. Halihazırda Türkiye'den herhangi bir kayda değer direniş beklenemez. İstanbul Boğazı'nın girişindeki tabyaların teçhizatı fena, korunması özensizdir, fakat her şeyden daha önemlisi şu ki Türkiye başkentinde şu an hâkim olan ruh hâli içinde yabancı bir donanmanın aniden ortaya çıkıvermesinin Türklerin batarya garnizonunu fazlasıyla şaşırtacağına ve Boğaz'a giren gemilere ateş etme kararlılığını gösterecek kişinin pek az bulunacağına, her

halükârdâ uzun süren ciddi bir direnişle karşılaşmayacağımıza emin olabiliriz.

Şimdi, İngiliz zırhlılarının Çanakkale Boğazı'nın girişine yakın yüzdüğü bir zamanda sorunun mahiyeti değişmiş ve Türklerin işine tek başımıza müdahale etmek çok daha zorlaşmıştır. Avrupa çapında ortak hareket etme imkânı, hatta olasılığı ise aynı oranda artmıştır ve bunu önlemenin ya da ertelemenin bir yolunu bulamazsak, gelişmelerin bizim açımızdan en tehlikeli sonuca ulaşması kaçınılmaz olacaktır ki Batı Avrupa böyle bir sonuca ulaşabilmek için özenle gayret göstermekte ve ulaşmak istedikleri sonuç her geçen gün daha fazla dillendirilmektedir: İstanbul Boğazı'nda uluslararası bir komisyon, kontrol mekanizması, vesayet ya da daha farklı bir yapı oluşturmak isteniyor ki bu yapı Boğazları Avrupa'nın ellerine teslim edecek ya da en iyi ihtimalle tüm devletlerin savaş gemileri için açık ilan edecektir.

Bu halde, Boğazlar meselesinde bizim için iki tehlike vardır:

- 1) İstanbul'da kargaşaların kısa süreliğine olsun yinelenmesi durumunda İngiliz filosunun kendi başına Boğazları istilası;
- 2) Türk başkentinde son derecede gergin olan halihazırdaki durumun sürmesi seçeneğinde büyük devletlerin ortak müdahalesi.

Bu tehlikelerin hangi yollarla önlenebileceği ya da bu tehlikelerin gerçekleşmesi halinde hangi adımların atılacağı kuşku yok ki politik ortamın genel olarak değerlendirilmesine bağlı bulunacaktır ve böyle bir değerlendirme tek taraflı şekilde yapılamaz. Yerel açıdan, birinci durumda, yani İngiliz donanması Çanakkale Boğazı'na girmeye başlayınca, Karadeniz filomuza İstanbul Boğazı'na girerek yaklaşık olarak Yeniköy-Çubuklu hattı boyunca İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmını tutmasını emretmek en mantıklısı olabilir, bunun arkasından aynı bölgeye çıkarma yapılır ve oradaki konumumuz pekiştirilir. Bununla beraber, İngiliz donanmasıyla aynı anda Çanakkale Boğazı'na Fransız gemilerinin ve bizim gemilerden o zamana kadar Ege Denizi'ne ulaşmayı başarmış olanların giriş yapması da iyi olur. Bu şartlar altında İngilizlerle müzakereye girilebilir, gerçi kendilerini Çanakkale'yi boşaltmaları konusunda ikna etme şansı pek fazla olmayacaktır, zira bizim de İstanbul Boğazı'ndan artık hiçbir şekilde çekilmemiz düşünülemez.

Sorunun bu şekilde çözülebilmesi için Karadeniz filomuzun bu

raya mümkün mertebede erken, yani İngilizler İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmını tutarak buradaki konumlarını bizim gemilerimize karşı koyacak kadar pekiştiremeden ulaşmasının ne kadar önemli olduğu zaten açıktır. Bunun için de donanmanın bir telgrafla denize açılacak kadar hazır durumda bulunması önemlidir, zira vakit kaybetmeden İstanbul Boğazı'na doğru yola koyulmak gerektiğine dair işaretin doğrudan İstanbul'dan verilmesi gerekecektir, çünkü İngilizlerin Çanakkale'ye girişine dair haberler öncelikle buraya ulaşır.

Tersine, Boğazlar sorununun çözümü uluslararası zemine taşınır ve sorunla en fazla ilgili bulunan hükümetlerden biri bu girişimde inisiyatifi ele alırsa ya da Rusya'ya meseleye ilişkin görüş ve talepleri sorulacak olursa -Türkiye'deki gelişmelerin gerçekten çok zor ve kendi menfaatleri açısından yıkıcı nitelik kazandığı şimdiki durumdan bir kurtuluş yolu bulmak zorunda olan İngilizler böyle olmasını çok istiyormuş gibi yapıyorlar ya- o halde, bugünkü şartları da göz önünde bulundurarak, Çanakkale Boğazı'nda istihkâmların kaldırılması ve Marmara Denizi'nin bütün devletlerin savaş gemilerine açılması kaydıyla İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmını elimizde tutma hakkını talep etmemizin bizim açımızdan en uygun olacağını düşünüyorum. Her iki Boğaza aynı anda sahip olamıyorsak, ki mesele uluslararası zemine taşınırsa diğer devletler bunu asla kabul etmeyeceklerdir, yukarıda önerilen çözüm bizim için kötünün iyisidir. İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmını elimizde tutarsak, Karadeniz'de güvencede olur, İstanbul üzerinde belirleyici etkiye sahip bir konuma ulaşır ve şartlar elverdiği zaman kara ya da deniz yoluyla Çanakkale'yi zapt etme şansımızı koruruz.

Soruna ilişkin şu son çözüm önerisi şu sebeple tercih edilebilir ki halihazırda, hatta içte bir hal yaşansa, tahta yeni bir Sultan geçse ve yeni bir hükümet kurulsa bile, Osmanlı İmparatorluğu'nda işlerin doğru düzgün ve sakin bir şekilde yürümeye başlayacağını, Türk başkentine kalıcı bir huzurun egemen olacağını ummak çok zordur. Burada devletin tüm temelleri fazlasıyla gevşetilmiş, iktidar zayıf düşmüştür ve hükümet düzeni için sağlam bir dayanak teşkil edecek herhangi bir unsur bulunmamaktadır.

Devletli Efendim, bizim açımızdan neredeyse hayati öneme sahip bulunan bu konuya dair görüşlerimi açıklarken, işgal ettiğim görevi doğrudan alakadar eden sınırların çok dışına çıktığımı bü-

tünüyle farkındayım. Fakat şu son zamanlarda, içinde bulunduğum ortam öylesine müstesna, burada cereyan eden hadiseler öylesine önemlidir ve geleceğimiz üzerinde o kadar belirleyici bir etkiye sahip bulunabilir ki tarafıma havale edilen Elçilik'in korumakla mükellef bulunduğu devlet çıkarlarımızı alakadar edeceğine inandığım konulardan herhangi birine ilişkin düşüncemi kendime saklama hakkını kendimde göremedim. Halihazır şartlar altında Boğazlar meselesiyle en fazla ilgili bulunan devletlerle henüz vakit varken anlaşmayı yeğlerken, elbette ki öncelikle Doğu'da beraber hareket etmek konusunda 1892 yılında anlaşmaya varmış olduğumuz Paris Hükümeti'yle görüş alışverişinde bulunulmasını ve akabinde iyi ilişkiler içinde olduğumuz ve İngiltere karşısında çıkarlarımızı beraberce daha iyi savunabileceğimiz diğer devletlerin desteğinin aranması gerektiğini kastediyorum. Bunları yaparken, elbette ki geleceğe ilişkin birtakım meselelere de temas edilecektir, zira Türkiye'nin kaderi bu ülkenin başkentinin kaderiyle sıkı sıkıya bağlıdır.

Böylesine hassas meselelerin müzakeresinin ertelenmesi ya da Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinin uzatılması bizim elimizde olsa, bunu başarmak için olanca gücümüzü ortaya koymamız gerekirdi. Fakat söz konusu sorunlar, olayların doğal seyri içinde bizim irademiz haricinde, hatta irademiz hilafına ortaya çıkmış bulunuyor ve neler yapacağımıza dair kararımızı daha fazla ertelemenin devletimizin bu meseleyle ilgili çıkarlarına uygun olmayacağı hususunda derin bir inanca sahibim.

Bu yüzden yukarıda dile getirdiğim düşüncelerimi, İmparatorluk Hükümeti'nce lütfen göz önünde bulundurulacağına inanarak ifade etme cüretini gösterdim.

Devletli Efendim, hürmetlerimi ve candan bağlılığımı bizzat ifade ederim, lütfen kabul buyurunuz.

Nelidov

Nelidov'un 18/30 Kasım 1896 tarihli tezkeresi²⁹

Türkiye İmparatorluğu'nda olayların seyri, Doğu'da çıkarları olan hükümetleri belki çok yakın zamanda başvurmak zorunda kalacak-

²⁹ Orijinal belge üzerinde II. Nikolay'ın şu notu bulunuyor: "Tezkereyi riyasetim altında Cumartesi günü 21 Ocak 1897'de Doğu'da görüşüm." (Hüseyin, 1997, s. 100)

ları birtakım önlemlere ilişkin kararlar konusuna eğilmeye zorluyor. Türkiye'de mevcut durum öncelikle başkentteki kaygı verici ve gergin ortam yüzünden, ikinci olarak da eyaletlere hâkim kesilen ve ayaklanma istidadı gösteren kargaşa nedeniyle tehlike arz etmektedir. Bu iki endişe kaynağı arasındaki etkileşim şüpheye mahal bırakmayacak kadar açıksa da alınacak önlemler üzerinde düşünürken bu ikisini birbirinden dikkatlice ayırmak gerekir. Rusya'nın Türkiye'nin Avrupa'daki ve hatta Asya'daki eyaletleriyle doğrudan bağı bu ülkenin başkentiyle olan bağından daha zayıftır ve eyaletlerde baş gösterebilecek kargaşalar bizim çıkarlarımızı dolaylı olarak etkileyecektir, oysa İstanbul'da bir iktidar değişikliğinin olması yalnızca siyasi durumumuzu değil, güney sınırlarımızın muhafazasını, бүтünüyle savunma düzenimizi ve savunma gücümüzü de hemen ve doğrudan etkileyecektir. Bu yüzden, Türkiye'nin Avrupa kısmında beklenen hareketliliğin başlamasının ne gibi sonuçlar doğurabileceği sorusunu bir tarafa bırakarak, öncelikle ülkenin başkentinde cereyan eden gelişmeler karşısındaki tutumumuzu irdelememiz elzemdir.

Ağustos ortasında İstanbul'da Ermenilerin tepelenmesinden bugüne kente sürekli bir huzursuzluk hâkimdir ki bu huzursuzluk sıkça panik ortamına dönüşebilmekte ve bunun için gereken olanaklara sahip bulunan herkesi Türkiye'yi terk etmeye itmektedir. Böyle bir ruh halinin öncelikli nedeni Ermeni devrimcilerin yine kışkırtıcı eylemlere kalkışması korkusudur, zira bu eylemlerin hemen ardından Müslümanların, bugünkü coşkulu fanatizm haline bakılırsa, üç ay öncekine oranla daha geniş çaplı ve ayırım gözetmek konusunda daha özensiz bir şekilde Hristiyanlara saldırması ve onları darp etmesi kuvvetle muhtemeldir. Diğer neden mevcut Sultan'ın hal edilmesi suretiyle içte bir iktidar değişikliği yaşanması ihtimalidir ki bu durumda sokakların karışması, yağma ve cinayetlerin olması, özellikle de ordunun disiplinsizlik yüzünden her türlü taşkınlığı yapması tehlikesi doğacaktır.

Bu üzücü şartların önüne geçilebileceğini ummak beyhude olur. Yalnızca kişisel güvenliğine ilişkin önlemlerle ıstıgal eden, tebaalarının sempatisinden mahrum ve tebaaları arasında dinî fanatizmin körüklenmesine bizzat katkıda bulunmanın akabinde bunlar üzerinde manevî tesirini de yitirmiş olan Sultan; halk arasında co-

şan vahşi ihtirasların ve yönetici çevrelerde, özellikle de taşrada en gaddarca ve münasebetsizce ortaya çıkan keyfiliğin önüne geçmeyi istemiyor ve zaten istese de önüne geçemez.

Türk Hükümeti Ermeni hareketiyle baş edecek güçte de değil. Ermenilerin önde gelenlerinin talep ettikleri reformları ya da en azından Sultan'ın geçen sene vaat ettiklerini -ki kendisi şu an herkesi bunların uygulamaya konduğuna inandırmaya çalışıyor- vicdanlı bir şekilde gerçekleştirmek zor olmanın da ötesinde, neredeyse imkânsızdır. Yerli Kürt ve Türk nüfus sayı ve güç bakımından Ermenilerden çok üstün ve bunların geçen seneki ayaklanma girişimleri yüzünden onlara kızgındır, bu yüzden ülkenin köklü sahipleri ve sakinleri olan Müslümanları bu topraklar üzerinde ölçsüzce ağalık etmek gibi istisnai bir haktan mahrum bırakacak yeni düzenlemeler yapılmasına izin vermezler.

Bu denli zor bir işi gerçekleştirebilmek için ya iç ya da dış güce ihtiyaç vardır. Bunlardan birincisi yok, olsa da kullanmayı pek istemezlerdi, dış güç ise Türkiye'nin içişlerine karışmak hususunda öylesine geniş ölçekli bir girişimin başlangıcı olur ki bu girişim sonucunda henüz ana hatlarıyla bile tasarlanamayan ve kimsenin istemediği bir bölünme kaçınılmaz hale gelir. Bu arada, Ermeni hareketinin önderleri soydaşlarının durumunun iyileştirilmesine yönelik ne gibi icraatlar yapılacağını görmek amacıyla güç kullanmaya ve eylemlere yalnızca birkaç ay için ara verdiklerini beyan etmişlerdir. Kayda değer hiçbir gelişme olmayacağına ve olamayacağına göre, belirledikleri yönteme sadık devrimcilerin başkentte karışıklık çıkarmalarını beklemek gerekir ve bu açıdan en tehlikeli zaman 1 Şubat gibi başlayacak olan Ramazan ayıdır. Bu ayda Müslümanların fanatizmi ve ihtirasları özellikle coşmuş oluyor ve banka baskınındaki³⁰ gibi kendilerine yapılacak olan bir saldırı pek geniş ölçekli bir fitneye ve Hristiyanların acımasızca tepelenmesine yol açabilir ki bunun arkasından kanlı katliama son vermek, yabancı kolonilerin canını ve malını korumak amacıyla Avrupa devletlerinin tamamının ya da birkaçının müdahalesi kaçınılmaz olacaktır.

Sultan'ın hâl edilmesi ve ardından İstanbul'da anarşi çıkması du-

³⁰ Taşnaksütyun üyesi bir grup teröristin 26 Ağustos 1896 tarihinde İstanbul'daki Osmanlı Bankası'na yaptığı saldırı halkı kıskırtmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde kargaşaya sebep olmuştur. <https://rantey.org>

rumunda da bu devletler muhtemelen yine aynı müdahaleyi yapmak zorunda kalacaklardır. Keza, yukarıda da ifade edilmiş olduğu üzere, kayda değer olumlu değişikliklerin; hem Sultan'ı bu değişikliklerin yapılmasını kabullenmeye zorlama, hem de kendisine bu değişiklikleri gerçekleştirme olanağını verme ya da aynı değişiklikleri Sultan'ın iradesi haricinde gerçekleştirme amacıyla güç kullanmadan yapılması düşünülemez bile. Büyük devletler ortak baskıyla Türk idaresinin ve egemenliğinin yerine aşamalı olarak uluslararası idare ve egemenliği ikame etmek, yani Boğazlarda Türkiye'nin yerine Avrupa'yı koymak konusunda aralarında anlaşabilirlerse, mevcut durumun barışçı yollardan olumlu yönde bir ölçüde değiştirilmesi henüz mümkün olabilir, gerçi Sultan'ın bu durumu kendi rızasıyla kabullenmeye, dolayısıyla bağımsız bir hükümdar olarak şahsına ait bulunan haklardan tedricen altı yabancı devletin lehinde el çekmeye ikna edilmesi zordur. Fakat halihazırdaki sıkıntıların bu şekilde çözülmesi Rusya açısından katlanılamaz sonuçlar doğurur, Rusya'nın önemli çıkarları Avrupa'ya feda edilir, Karadeniz'deki güvenliği ve bu arada Akdeniz'e engelsiz ulaşma olanağı da sonsuza kadar kaybedilmiş olur, zira büyük devletler Boğazlara yerleşince kuşku yok burada kalıcı olmak için gereken her şeyi bir an önce yapacaklardır, biz ise bu ortak güç ve egemenliğin yalnızca altıda birine sahip bulunacağız.

Yukarıda sözü edilen ve yakın ya da çok yakın gelecekte büyük devletlerin Türkiye'ye müdahalesini neredeyse kaçınılmaz kılan koşullar yakın komşu olarak bizi bu gelişme karşısında ne yapacağımız ve çıkarlarımızı korumak amacıyla hangi önlemleri alacağımız hususunda diğerlerinden daha fazla kaygılanmak zorunda bırakıyor. Açıktır ki biz önceden İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmına yerleşmeden ve kendi güvenliğimizi garanti altına almadan Avrupa'nın kapımızın hemen önüne, Boğazlara sağlam bir şekilde yerleşmesine ya da güçlü savaş gemilerinin -velev ki her büyük devletten bir gemi olsun- İstanbul'a yaklaşmasına izin veremeyiz. Bu eylemin gerçekleştirileceği ortam ve şartların değerlendirilmesi sırasında eylemin uygulamaya konma olanağını ve bunun için gerekli araçları da göz önünde bulundurmak icap edecektir. Her şeyden önce operasyonun başarısını garantilemenin şart olduğu açıktır ve bunu yapabilmenin ilk şartı da aniden ve çok hızlı hareket etmektir. Akabinde, gemilerimizin ve çıkarma birliklerimizin diğer büyük devletlerin deniz gü-

cünden daha önce İstanbul Boğazı'na ulaşmalarının temin edilmesi gerekir, gerçi ortak operasyon sonrasında diğer devletlerin Boğazlara girişimizi somut olarak engelleyebilecekleri uzak ihtimaldir, fakat yine de bizimkilerin çıkarma yapması ve İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmının her iki kıyısındaki yüksek noktaları ele geçirmesi önünde pürüz teşkil edebilirler. Bu yüzden donanmanın ve çıkarma birliklerinin harekete geçmek gerektiği haberini alır almaz denize açılacak şekilde her daim hazırlıklı bulunması ve bunun sıkı bir gizlilik içinde tutulması önemlidir. Bu haberin Sivastopol'a, baş gösterecek ciddi kargaşalar yabancı müdahaleyi zorunlu kılar kılmaz doğrudan İstanbul'dan ulaştırılması gerekir. Böyle bir zorunluluk Ermeni saldırıları sonucunda ortaya çıkar ve Sultan henüz hâkimiyeti elinde tutmayı başarır, donanmanın İstanbul Boğazı'na girişinden birkaç saat önce kendisini bu konuda bilgilendirmek, girişimize engel olunmaması emrini vermesini istemek ve İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmını tutmamıza kendi rızasıyla izin vermesine karşılık şahsına ve egemenlik hakkına dokunulmayacağı garantisini vermek, direniş gösterilmesi durumunda ise Sultan'ın egemenliğini ve çıkarlarını hesaba katmadan sırf kendi bildiğimiz şekilde hareket edeceğimizi söylemek icap eder. Bunu yaparken, aldığımız karar konusunda diğer büyük devletlere de bilgi vermek ve isterlerse Çanakkale Boğazı'na girmeleri için kendilerine teklifte bulunmak gerekir, bu arada Akdeniz filomuzun mutlaka diğer devletlerin güçleriyle beraber hareket etmesi ve diğerleri çıkarma yapacak olursa, bizimkilerin de gücümüz yettiği ölçüde aynı adımı atması gerekir.

İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmını tutmamız, Çanakkale Boğazı'nın ise tarafsızlaştırılması ve kıyılarının silahlardan arındırılması şartıyla bütün milletlerin savaş gemileri için açık ilan edilmesi Boğazlar sorununun çözümünde içinde bulunduğumuz şartlarda bizim açımızdan en faydalı seçenek olur ve Karadeniz kıyılarımızın güvenliğinin de, Akdeniz'e engelsiz ulaşma olanağımızın da bütünüyle güvenceye alınması anlamına gelir.

İstanbul'da bir iç darbe ve hal yaşanır, yine aynı çözüme ulaşmak için gayret sarf etmeliyiz. Yeni şartlarda yönetime karşı duyduğumuz güvensizlik ve tebaalarımızı tehdit eden tehlike bir an önce harekete geçmemiz için yeterli bahane olabilir. Zırhlılarımızın İstanbul Boğazı'nda görünmesinin, özellikle de en az iki tanesinin

Haliç'in girişine yaklaşmasının cahil Müslümanları, hatta dizginlerini koparan askerleri kendine getirmek ve arbedeye bir an önce son vermek için yeterli olacağını tam eminlikle söyleyebiliriz. Başkent in gelecek kaderi harekâtın hangi şartlarda gerçekleştirildiğine, Türk Hükümeti ve imparatorluk nüfusu üzerinde nasıl bir etki bıraktığına bağlı olacaktır.

Türkiye'de durumun geçici bir süre için göreceli olarak daha sakin devam etmesi halinde, Sultan'ın büyük devletlerin ortak taleplerine boyun eğmek zorunda bırakılması için, üzerinde somut bir tesir icra etmek şart olacaktır, şöyle ki halen Karadeniz'de güvenliğimizin teminatı olan Boğazlar Antlaşması'nın şartlarının çiğnenmesi anlamına gelecek gelişmeye, yani Çanakkale Boğazı'na yabancı savaş gemilerinin girişine izin verilmeden önce, biz İstanbul Boğazı'na girmeli ve yalnızca bundan sonra diğer hükümetlere de Babıali'ye karşı bizimle beraber hareket etme önerisini sunmalıyız.

Yukarıda izah ettiğimiz şartlar altında, böyle bir iktidar değişikliğinin hangi politik sonuçlar doğurabileceğini öngörmek zordur. Türkiye başkentinin de, imparatorluğun da kaderinin uluslararası bir konferans ya da kongrede belirlenmesi pek muhtemeldir ve böyle bir toplantı için en uygun yer yine İstanbul'un kendisidir. Boğazlar yakınında ne kadar büyük deniz gücüne sahip bulunursa bulunsun, büyük devletlerden hiçbirinin İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmını tutmamıza karşı koymak ya da buraya iyice yerleşmemize engel teşkil etmek amacıyla hemen güç kullanma cüretini göstermeyeceğini yine neredeyse eminlikle söylemek mümkün. Dolayısıyla, her halükârda buraya sağlam bir şekilde yerleşmemizin ve burayı Cebelitarık benzeri bir yer haline getirmemizin önü açılmış olacaktır ki bu durumda halen çökmekte olan Türkiye İmparatorluğu'nun sınırları içinde bulunan toprakların gelecek kaderinin belirlenmesi sürecine kendimizden emin bir şekilde ve ağırlığımızı hissettirerek katılmamız mümkün hale gelecektir.

Nelidov

Devletli İmparator Başkanlığında Tsarskoye Selo'da 23 Kasım 1896³¹ Cumartesi Günü Gerçekleşen Toplantının Nihai Senedi³²

Hazır bulunanlar:³³

Harbiye Bakanı³⁴

Maliye Bakanı³⁵

Bahriye Bakanı (Vekaleten)³⁶

Genelkurmay Başkanı³⁷

Dışişleri Bakanı (Vekaleten)³⁸

Rusya'nın İstanbul Elçisi³⁹

Aslî Gizli Danışman⁴⁰ Nelidov'un Türkiye İmparatorluğu'nun durumuna ve muhtemel gelişmeler karşısında Rusya'nın başvurmak zorunda kalabileceği önlemlere ilişkin olarak sunduğu raporun müzakeresi sırasında⁴¹ Stats Sekreter⁴² Vitte, halihazırda ve mevcut

³¹ Miladi takvimle 5 Aralık 1896.

³² Orijinal belge üzerinde II. Nikolay'ın şu notu bulunuyor: "*Kabul.*" Devamında, başka bir yazıyla: "*Tsarskoye Selo'da. 27 Kasım 1896.*" [Hv.]

³³ Belgenin ilk taslağı Dışişleri Bakanı tarafından toplantıya katılan herkese, onanmak üzere gönderilmiştir. Katılımcıların değişiklik taleplerine ve belge üzerine düştükleri notlara ileriki dipnotlarda ayrıca değinilecektir. [Hv.]

³⁴ Vannovski, Pyotr Semyonoviç (1822-1904). Rus asker ve devlet adamı, General. 1881-1898 yılları arasında Harbiye Bakanı.

³⁵ Sergey Vitte.

³⁶ Tırtov, Pavel Petroviç (1836-1903). Rus Amiral. 1896 Temmuz'u ortasından 1903 Mart'ı başına kadar Bahriye Bakanı.

³⁷ Nikolay Nikolayeviç Obruçev.

³⁸ Nikolay Pavloviç Şişkin.

³⁹ Aleksandr İvanoviç Nelidov.

⁴⁰ Aslî Gizli Danışman: Gizli Danışmanlık ve Aslî Gizli Danışmanlık I. Petro zamanında ihdas edilen üst düzey sivil rütbelendi. Askeriye ve bahriyedeki General ve Amiral rütbelerine denk kabul edilirdi. Bakan, Bakan Yardımcısı, Bilimler Akademisi Azası gibi önemli görevleri işgal eden kişilere verilen bu rütbeler Bolşevik Devrimi'nin hemen akabinde ilga edilmiştir.

İlk taslakta bu kelimedenden itibaren "*Kararlaştırılmıştır*" sözcüğüne kadarki bölüm yok. [Hv.]

⁴² Stats Sekreter: Rusya İmparatorluğu'nda sivil rütbe ve görev. Devlet Sekreteri'nden (Gosudarstvenniy Sekretar) farklıydı. Stats Sekreter başlangıçta İmparator'a sözlü rapor sunma ve yine İmparator'un sözlü emirlerini duyurma hakkına sahip bulunan kişiyken, daha sonra bu rütbe üst düzey devlet adamlarından bazılarında

şartlar dâhilinde büyük devletlerin rızası alınmadan İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmının işgalinin fevkalade büyük risk taşıyan ve feci sonuçlar doğurabilecek bir adım olacağı yönünde görüş bildirmiştir.

Akabinde Visamiral Tirtov, Karadeniz filosunu çıkarma birliğiyle beraber doğrudan İstanbul Boğazı'na çağırma hakkının Rusya'nın İstanbul Elçisi'ne verilmesinin zor olacağını beyan etmiştir. Vekil Bahriye Bakanı'na göre, filonun zaman kaybetmeden çıkarma birliklerini hazır duruma getirmesi için Aslı Gizli Danışman Nelidov'un müstakbel davete ilişkin olarak yalnızca Sivastopol ve Odesa'ya telgraf çekmesi mümkün olabilir ki halihazırda Sivastopol'da yeterli sayıda istimbot bulunmadığı göz önünde tutulursa bu hazırlık her halükarda epey zaman gerektirecektir; bu arada hareket emri ise vakit kaybetmeden Sankt Petersburg'dan Zatiâliileri'nin buyruğu üzerine alınır.

Sonda, toplantıya katılanların çoğunluğunun düşüncesi göz önünde bulundurularak,

Kararlaştırılmıştır:

Elçi Nelidov'a görevinin başına dönüşünün akabinde, diğer devletlerin mümessilleriyle beraber, İngiltere Hükümetinin teklifi doğrultusunda, Osmanlı İmparatorluğu'nda düzenin korunmasının ve desteklenmesinin, zorunlu hale geldiğinde Hristiyan nüfusun güvenliğinin sağlanmasının yollarını arayıp bulmak, bunu yaparken de Türkiye'nin hükümet kurumlarının yerini zamanla Avrupa ülkelerinin ortak kurumlarına bırakması ve Boğazların kıyılarında uluslararası kontrol mekanizmasının kurulması sonuçlarını doğurabilecek yöntemlerden titizlikle kaçınmak emredilmiştir.

Altı büyük ülkenin elçilerinin zikredilen hedefe ulaşılması açısından zorunlu adımların atılmasını müzakere ve telkin yoluyla sağlayabilmek için olanca gücüyle çalışmaları gerekmektedir. Fakat Sultan,⁴³ kendisine önerilen tedbirleri kabul etmez ya da bu tedbirlerin uygulanmasını çeşitli bahanelerle ertelerse, Elçimizin, diğer devletlerin mümessilleriyle yapacağı gizli görüşmeler yoluyla, hükümetlerinin hangi zorlayıcı yöntemlere başvurmayı tercih ettiklerini önceden açıklığa kavuşturması gerekir. Kuvvetle muhtemeldir

(mesela bazı bakanlara, ender görülmekle beraber bazı bakan yardımcılara vd.) başkalarından daha fazla itibar gördüklerinin bir nişanesi olarak verilmiştir.

⁴³ II. Abdülhamid. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ki bu yöntem, Boğazların kapanmasına dair antlaşmaları çiğneyerek Marmara Denizi'ne donanma çıkarmak olacaktır. Bu durumda, söz konusu çıkarmaya Rusya'nın Akdeniz filosunun katılması halinde bile, antlaşmalarda öngörüldüğü üzere Karadeniz'in girişinin kapatılmasını sağlamak amacıyla aynı anda⁴⁴ İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmını tutmadan ciddi sayıda yabancı geminin Çanakkale Boğazı'na girişine rıza gösteremeyiz. Bu nedenledir ki hükümetlerin donanma çıkarmak konusunda oybirliğiyle karar almaları anından itibaren Karadeniz filomuza gereken emirlerin zamanında ulaştırılabilmesi için Aslî Gizli Danışman Nelidov'a diğer devletlerin muhtemel adımları konusunda İmparatorluk Hükümeti'ni vakitlice bilgilendirme görevi verilmiştir; çünkü gemilerimizin Sivastopol ve Odessa'dan İstanbul Boğazı'na varmasından önce yabancıların Akdeniz filolarının Çanakkale Boğazı'na ulaşabileceklerini de göz önünde tutmak gerekir.

Türkiye'de bugün mevcut olan gergin ortamda elçilerin barışçı girişimlerinin; Ermeni komitelerinin fitneleri, İstanbul'da yeni kanların akıtılması ve yeni tepeleme vakalarının vücuda gelmesi ya da Sultan'a karşı genel bir ayaklanmanın çıkması ve kendisinin hal edilmesi yüzünden ani ve cebrî bir çözüme başvurulmasını engelleyemeyebileceği de göz ardı edilemez. Benzer durumlarda yabancı devletlerin Akdeniz filoları kendi tebaalarını ve Hristiyanları korumak amacıyla aniden, Elçiler arasında herhangi bir mutabakat sağlanmadan İstanbul açıklarında belirebilir⁴⁵ ki böyle bir gelişme olması halinde İstanbul Boğazı'nda önümüze geçilmesini engelleyebilmemiz için son çare olarak gizli telgraf aracılığıyla doğrudan Karadeniz filosu komutanını⁴⁶ çıkarma birlikleriyle beraber bir an önce İstanbul Boğazı'na doğru hareket etmek gerektiği hususunda uyarmak ve aynı zamanda İmparatorluk Hükümeti'ni de yine bu konuda bilgilendirmek görevi Rusya Elçisi'ne verilmiştir.⁴⁷

⁴⁴ İlk taslakta: "aynı anda veya daha önce". [Hv.]

⁴⁵ İlk taslakta "aniden, Elçiler arasında herhangi bir mutabakat sağlanmadan İstanbul açıklarında belirebilir" yerine şu metin bulunuyor: "İstanbul açıklarında belireceği neredeyse kesindir". [Hv.]

⁴⁶ Kopitov, Nikolay Vasilyeviç (1833-1901). Rus Visamiral. 1891-1898 yılları arasında Karadeniz Donanması ve Limanları Komutanı.

⁴⁷ Cümlelerin son bölümü ilk taslakta şöyledir:

...son çare olarak Karadeniz filosunu çağırmak ve aynı zamanda İmparatorluk Hükümeti'ni bu kararın kaçınılmazlığı konusunda bilgilendirmek görevi

Her halükârda, Karadeniz filosunun Sivastopol ve Odessa'dan yola çıkmasının akabinde Sultan'ı artık dönüşü olmayan karar konusunda uyarmak ve bizimle işbirliği yapmayı ya da en azından Rus gemilerinin İstanbul Boğazı'na girişine ve Karadeniz'in girişini *ilelebet*⁴⁸ koruma altına alabilmek amacıyla çıkarma birliklerinin Boğaz'ın her iki kıyısında birtakım mıntıkaları tutmasına engel olmamayı kabul etmesine karşılık kendisine kişisel güvenliği için Rusya'nın garantörlüğünü⁴⁹ teklif etmek görevi yine Elçi'ye tevdi edilmiştir.

Pyotr Vannovski
Sergey Vitte
P. Tırtov
N. Şişkin
N. Obruçev
A. Nelidov

Vitte'nin Şişkin'e Mektubu

6 Aralık/24 Kasım 1896

Sankt Petersburg

Devletli Efendim

Nikolay Pavloviç

Sizlerin de huzurunda Devletli İmparatorumuza sâdikane ifade etme bahtıyarlığına ulaşmış olmam hasebiyle; nihaî senedinin taslağını tarafıma gönderme lütfunda bulunduğunuz toplantıda ma-

---

Rusya Elçisi'ne tevdi edilmiştir." Tırtov'un kopyasında ilk taslağa sayfa kenarında şu metin eklenmiştir: "Toplantı; söz konusu gelişmeler karşısında Rusya'nın İstanbul Elçisi'ne Karadeniz filosunu çıkarma birlikleriyle beraber doğrudan İstanbul Boğazı'na çağırma yetkisini değil, halihazırda Sivastopol'da yeterli sayıda istimbol bulunmadığı göz önünde tutulursa her halükârda epey bir zaman gerektirecek olan çıkarma birliklerinin ayarlanması işine bir an önce başlanabilmesi için yalnızca hareket emrinin beklendiğine ilişkin Sivastopol veya Odessa'ya telgraf çekme yetkisini vermiştir, bu arada hareket emri ise vakit kaybetmeden Petersburg'dan Zatualileri'nin buyruğu üzerine alınır. [Hv.]

⁴⁸ Rusça metinde cümlelerin son kelimesi olan "*ilelebet*" (навсегда) mavi renkli kalemle II. Nikolay'ın hattıyla eklenmiştir. [Hv.]

⁴⁹ Vitte'nin kopyasında "*garantörlüğünü*" sözcüğünün altı çizilmiş ve sayfa kenarına soru işareti konmuştur. [Hv.]

saya yatırılan konuda ne düşündüğüm Zatiâîlilerinizin malumudur. Hâlihazırda ve mevcut şartlar dâhilinde büyük devletlerin rızası alınmadan İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmının işgalinin fevkalade büyük risk taşıyan ve feci sonuçlar doğurabilecek bir adım olacağına inanıyorum.

Taslakla şahsî düşüncem arasında uyumsuzluk bulunduğu cihetle nihaî senedin detayları ve redaksiyonu üzerinde durmayı fuzulî sayarak, Zatiâîlinizden, acaba belgenin giriş kısmını şöyle değiştirme lütfunu esirgemez misiniz diye naçizane ricada bulunma cüreti ni gösteriyorum:

Aslî Gizli Danışman Nelidov'un... sunduğu raporun müzakeresi sırasında... (aynen devam eder) ...görüş ayrılıklarının meydana çıkması üzerine Zatiâîlileri İmparator Hazretleri toplantıya katılanların çoğunluğunun düşüncesini kabul etme lütufkârlığını göstererek kararlaştırılmıştır.

...Nihaî senet Zatiâîlileri İmparator Hazretlerinin onayına sunulacaksa, son kısmı şöyle yazılabilir:

Toplantıya katılanların çoğunluğunca kararlaştırılmıştır" ya da "toplantıya katılanların çoğunluğunun görüşüne uyularak kararlaştırılmıştır.

Bu redaksiyon, bana, görevime sadakatten ayrılmadan ve vicdanen huzursuz olmadan nihaî senedi imzalama olanağı vermiş olacaktır.

Hürmet ve bağlılığımı arz ederim efendim.

Vitte

Nelidov'un Şişkin'e Telgrafı⁵⁰

18/6 Aralık 1896

Yarın Sultan'a çıkacağım, ardından da ilk toplantımızı yapacağız. Henüz tüm meslektaşlarım net ve kesin bir şekilde direktifler almış olmamakla beraber, hepsi de herhangi bir program öngörülmediği ve beklenmediği cihetle çözüme kavuşturmamız gereken sorunlarla ilgili öncelikle görüş alışverişine başlamak için kendini yetkili görü-

⁵⁰ Orijinal belge üzerinde H. Nikolay'ın "görüldü" işareti. [Hr.]

yor. Fransız Elçi'nin⁵¹ talimatnamesinde yalnızca vaat edilmiş olan reformların gerçekleştirilmesi gerektiği hatırlatılıyor ki bu da çerçeveyi daraltarak tatminkâr sonuçlara ulaşılmasını engelliyor. İlaveten Hanotaux Zatiâlinizle üç ana maddede, yani Türkiye İmparatorluğu'nun desteklenmesi, hiçbir konuda münferit hareket edilmemesi ve hiçbir kondominyuma izin verilmemesi hususunda mutabık kaldığını beyan etmiştir.

Fakat 23/11 Ekim tarihli eşdeğer talimatlarda yer almayan, oysa diğer hükümetlere haber verilmiş olması gerektiği anlaşılan bu şartlar (özellikle de ikinci madde) 5 Aralık/23 Kasım tarihli gizli toplantıda kararlaştırılan adımların atılması bakımından bizim için çok bağlayıcı olabilir. Bu yüzden Zatiâlinizin dikkatini söz konusu şartlara ciddiyetle çekmek gerektiğini düşündüm.

[Nelidov]

Şişkin'in Nelidov'a Telgrafının Taslağı⁵²

20/8 Aralık 1896

Şahsen. Dünkü ilk telgrafınıza cevaben.

Zatiâlileri Devletli İmparator, Sayın Hanotaux'un ifade ettiği üç maddenin Zatiâlilerinin görüşüne uygun bulunduğunu bildirme lütfunda bulunmuşlardır.

Rusya'nın münferit hareket edebileceğini düşünmelerine neden olursak, açıktır ki, diğer devletlerle ortak hareket etmek konusunda anlaşmamız mümkün olamaz. Böyle yapmakla onların elini kolunu açma riskini göze almış ve Avrupa devletleri arasında sağlanacak mutabakatı bazı devletlerin keyfi hareketlerini engellemenin yegâne yolu olarak kabullenmemizi mücbir kılan temel ilkedен caymış oluruz.

23 Kasım kararları müzakeremizin şimdiki aşamasıyla hiçbir şekilde ilişkili değildir. Bu kararların uygulamaya konması yalnızca birtakım zorunlu önlemlerin kaçınılmaz hale gelmesi durumunda

Cambon, Paul (1843-1924). Fransız devlet adamı ve diplomat. 1886-1891 yıllarında ülkesinin İspanya, 1891-1898 yıllarında Osmanlı, 1898-1920 yıllarında İngiltere Elçisi olmuştur.

⁵² Taslak üzerinde II. Nikolay'ın şu notu bulunuyor: "K(abul)." Devamında farklı bir yazıyla: "Tsarskoye Selo'da 20/8 Aralık 1896." (http://frantey.org)

ya da Sultan'a tavsiye edilecek adımlar konusunda hâlihazırda ulaşmamız gereken ortak mutabakatın çerçevesi dışına taşan bazı öngörülemez gelişmelerin bir sonucu olarak düşünülebilir.

Programımızın zamanından önce yayılmaması, hiçbir suretle hızlandırılmaması ve anlaşma girişiminin daha başlangıçta başarısızlığa uğrama tehdidi altında kesinlikle bırakılmaması çok önemlidir.

[Şişkin]

Şişkin'in Nelidov'a Mektubunun Taslağı⁵³

30/18 Aralık 1896

9/21 Aralık tarihli şahsi mektubunuzu gecikmeden cevaplandırmak için acele etmekteyim, üstelik mektubunuz tekzip etmeden duramayacağım birtakım açıklamaları da kendinde barındırmaktadır.

Görünen o ki Fransa'ya karşı mecbur bulunduğumuz ve herhangi bir konuda münferiden hareket etme ihtimalimizi tümüyle ortadan kaldıran mevhum "belirli taahhütler" sizi kaygılandırıyor.

Oysa gerçekte böyle bir şey söz konusu değildir. Ekte, bana ulaştırması için Graf Vauvineux'ye⁵⁴ iletilen mesajın birebir kopyasını bulacaksınız. Burada ifade edilen üç maddenin Haşmetli İmparatorumuzca tamamen onaylanmış olması cihetiyle Fransız Maslahatgüzara, söz konusu maddelerin "Zatıalilerinin görüşleriyle örtüşüğünü" söyleme fırsatını buldum. Akabinde, Elçilerimizi bu hususta, diğerleriyle eşzamanlı olarak bir kopyası da size ulaştırılan 5/17 Aralık tarihli gizli genelge aracılığıyla bilgilendirmekle yetindim.

Fransızların mesajı konusu bunun haricinde ne sözlü, ne yazılı olarak ele alınmıştır. Öyleyse, varlığı iddia edilen taahhütler hani?

Burada bulunduğunuz yakın tarihten itibaren meydana gelen söylentiler İmparatorluk Hükümeti'nin kesin bir hamleye hazırlandığı ve hatta her şeyin sonunu getirecek krizden faydalanmak amacıyla Türkiye'nin çürümüş yapısının yıkılışını hızlandırmak ko-

⁵³ Taslak üzerinde II. Nikolay'ın şu notu bulunuyor: "K(abul)." Devamında farklı bir yazıyla: "Tsarskoye Selo'da. 29 / 17 Aralık 1896." [Hv.]

⁵⁴ Mektubun yazıldığı dönemde Fransa'nın Sankt Petersburg Elçiliği'nde Maslahatgüzar. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

nusunda size gizli bir direktif verileceği kanaatini her yerde ve her ortamda yaygınlaştırmaktadır.

Mevcut şartlarda, diğer devletlerle ortak adımlar atılmasına dair anlaşmayı icabında Rusya'nın münferiden hareket etmesini kolaylaştırma amacı güden şerhlere bağlamanın ihtiyatsızlık olduğu düşüncesindeyiz.

Diğer devletlerin, hangi sebeple olur olsun Rusya'nın münferiden hareket etmesini temelde kabullenmelerini sağlamak çok daha zor olur. Özellikle de halihazırdaki durumda böyle bir amaca yönelik her türlü girişim, çok muhtemeldir ki, diğer devletleri tetikte bulunmak zorunda bırakır ve onların elini kolunu açar.

"Diğer devletlerin münferiden hareket etmeyi düşünmediklerine" ve "kendilerine bir fırsat verilirse diğer devletlerin bizim adımımızı haklı bulacaklarına" inanıyorsunuz. Diğer devletlerin, Türkiye'nin içişlerine etken müdahalede bulunmayı istedikleri konusunda şüpheyi mahal olmadığına ve kendilerini bundan alıkoyan şeyin, bize de aynı fırsatı verme endişesi olduğuna kaniyiz.

İmparatorumuzun kesin isteği (ki Zatiâlıleri bunu size bir kez daha iletmemi emrettiler) gelişmelerin cebri müdahaleyi gerektirecek aşırı uca kaymasını önlemek için olanca gücümüzle gayret sarf etmemiz ve Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcudiyetini sürdürmesine destek olmak, çöküşünü mümkün mertebede ertelemek konusunda diğer devletlerle mutabakat sağlamak amacına ulaşmak için yürekten çalışmamız yönündedir.

Artık bundan sonra ve tüm gayretlerimize rağmen günün birinde şartlar bizi kararlı bir hamle yapmanın kaçınılmazlığı gerçeğiyle karşı karşıya bırakırsa, diğer devletlere, coğrafi konumumuzdan yararlanarak harekete geçmemizi gerektiren sıra dışı gelişmelerden, mevcut antlaşmalardan ve başka şeylerden bahsedecek zamanı elbette buluruz.

Bu konuda zamanından önce açıklama yapmak karşı tarafın daha az itiraz etmesine yol açmayacak, bilakis, kuvvetle muhtemeldir ki neticesiz kalmanın ötesinde, tehlikeli de olacaktır.

Meslektaşlarınızla beraber Sultan'a tavsiye etmeyi uygun göreceğiniz eylem planını büyük ilgiyle bekliyoruz. Bu arada, işe en önemlisinden ve ivedisinden, yani İstanbul'da düzeni sağlamak ve başkent sokaklarında kanlı arbedelerin yinelenmesine izin verme-

mek için uygulanması gereken polisiye ve askerî önlemlerden başlamanın en iyisi olacağı teklifine bilmem ne dersiniz?

İvedilikle önlenmesi gereken en yakın tehlike budur. Halihazırda tüm dünyada barışı tehdit eden bu kara leke ortadan kaldırılabilir ya da en azından mümkün mertebede geri itilebilirse, merkezî yönetimde ve taşrada yapılması gereken iyileştirmeler daha sakin ve çok daha düzenli bir şekilde tartışılabilir.

[Şişkin]

RUSYA MALİYE BAKANİ VİTTE'NİN HATIRAT'INDA İSTANBUL BOĞAZI'NIN İŞGALİ PROJESİ

Takdim

Alman kökenli bir babanın çocuğu olan Sergey Vitte yaklaşık 6 aylık Ulaştırma Bakanlığı'nın ardından, 1892 Ağustos'unda atandığı Maliye Bakanlığı görevinde 11 yıl, yani 1903 Ağustos'una kadar kalacaktır. Daha sonra yaklaşık iki buçuk yıl Başbakanlık yapan Vitte 1915 yılında, 66 yaşında bulunduğu sırada Sankt Petersburg'da ölmüştür.

Vitte, Rusya İmparatorluğu'nun son dönemi üzerinde iz bırakmış bir devlet adamıdır. Ülkesinde demiryolu ağının geliştirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuş, rublenin değerlendirilmesini sağlayan 1895-1897 Maliye Reformu'na, Rusya'da birtakım hak ve özgürlüklerin ilanı anlamına gelen II. Nikolay'ın ünlü 12 Ekim 1905 Manifestosu'na imzasını atmıştır.

1896 yılında Çin'le yapılan İttifak Antlaşması'nda⁵⁵ ve Rus-Japon Harbi'ni bitiren Portsmouth Antlaşması'nda (1905) büyük payı olan Vitte, üstün diplomasi yeteneğini de kanıtlamış bulunuyordu.

Sergey Vitte

⁵⁵ Rus-Çin İttifak Antlaşması: Rusya İmparatorluğu'yla Çin arasında 3 Haziran 1896 tarihinde Moskova'da imzalanan antlaşma. Japonya'nın antlaşma taraflarından herhangi birine ya da Kore'ye saldırması halinde ortak askerî harekate girişilmesini öngören antlaşma, aynı zamanda Rusya'ya Manchurya üzerinden bir demiryolu (Doğu Çin Demiryolu) yapma imtiyazını veriyordu.

İmparator II. Nikolay

Dönemin İçişleri Bakanlığı Polis Departmanı Şefi, hatıratında, Maliye Bakanlığı'ndan emekli olduktan sonra Vitte'nin, İmparator'a suikast düzenlemeyi kendisine önerdiğinden bahseder. 1906 yılında Hükümet Başkanlığından emekli edilmesinin akabinde tekrar göreve gelebilmek için türlü entrikalar çevirdi. 1907 yılında bir suikast girişiminden sağ kurtuldu. 1914-1917 yıllarında Fransa'nın Rusya Elçiliği görevini yürüten Georges Maurice Paléologue'un tanıklığına bakılırsa, İmparator II. Nikolay, Vitte'nin ölümüyle "büyük bir entrika ocağının söndüğünü" ve "üzerinden önemli bir yük kalktıgını" ifade etmiştir.

Genişçe bir hatıratının bulunduğu haberi, Vitte'nin ölümünün hemen ardından Rus basınında yankılanmış, Paris'te bir bankada muhafaza edilen ve polisin tüm çabalara rağmen bulamadığı bu hatırat ilk kez 1921 yılında Berlin'de, ardından 1923 yılında Rusya'da yayınlanmıştır.

İstanbul Boğazı'nın İşgali Projesi (Vitte'nin *Hatırat*'ından bir parça)

1896 sonlarında, Devletli İmparator⁵⁶ yurtdışından döner dönmez İstanbul Elçimiz Nelidov Petersburg'da ortaya çıktı ve Türkiye'ye karşı birtakım adımlar atılması düşünüldüğüne dair çeşitli söylentiler dolaşmaya başladı. O sırada Osmanlı İmparatorluğu artık epey inhilal halindeydi ki bu durum Sultan Hamid'in tahttan indirilmesi ve anayasal yönetim biçiminin ikamesiyle son buldu, fakat bu, ülkede ciddi ve dayanıklı bir düzen kurulması sonucunu asla doğurmayacaktır. Hâlihazırda Türkiye kritik bir durumdadır. Bu arada, Türkiye'de inhilal süreci epey zaman önce başlamış bulunuyor ve onlarca seneden beridir devam ediyor. O sırada süreç, çoğunlukla Türkiye İmparatorluğu'nun herhangi bir noktasında Ermenilerin

⁵⁶ II. Nikolay.

tepelenmesi şeklinde ortaya çıkan birtakım şiddetli belirtilerle kendini gösteriyordu.

1896 sonlarında, İmparator'un yurtdışından dönüşünden az önce İstanbul'da Ermeni pogromu olmuş, bundan önce de Anadolu'da yine Ermeniler tepelenmişti.

Bu yüzden, muhtemelen Paris'te yapılmış olan birtakım müzakerelere ya da sohbetler sonucunda Nelidov'un Petersburg'da görülmesi, Dışişleri Bakanlığı'nda ve esasında hükümet çevrelerinde Türkiye İmparatorluğu'na karşı birtakım adımlar atılması beklendiği söylentilerini meydana çıkardı.

Gerçekten, 12 Kasım 1896'da, yani yaklaşık olarak İmparator'un yurtdışından dönüşünün üzerinden bir aydan az bir zaman geçtikten sonra, ortalıkta dolaşan söylentiler beni Zatiâîlilerine Türkiye İmparatorluğu hakkında barışçıl yöntemlere meyyal olunması ve dolayısıyla güç kullanımını öngören eylemlere girilmemesi tavsiyesinde bulunan görüşlerimi ifade ettiğim bir tezkere sunmaya mecbur bıraktı.

Zatiâîlileri işbu tezkere hususunda bir sonraki görüşmemizde konuşacağımızı bildirmeği lütfettiler. Fakat Zatiâîlileri bu konuda benimle konuşmadılar. Bu arada 21 Kasım'da Nelidov'dan, hayatları boyu kâğıt üzerinde müphem manzaralar çizmekle iştigal etmiş olan gerçek diplomatlara özgü müphem sözlerle Türkiye İmparatorluğu'nun, özellikle İstanbul'un ve Sultan'ın endişe verici durumundan bahsettiği, fakat gerçekte bize İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmını zapt etme hakkını ve imkânını verecek hadiseler çıkarma önerisi yaptığı çok gizli bir tezkere aldım.

Söz konusu tezkereyle beraber, Dışişleri Bakanlığı'na geçici olarak vekâlet eden Şişkin'den, Zatiâîlilerinin riyasetinde 23 Kasım'da gerçekleşecek olan toplantıya katılma daveti de aldım. Toplantıya şunlar katılıyordu: Harbiye Bakanı Vannovski, ben, Vekil Bahriye Bakanı Tirtov, Genelkurmay Başkanı General Obruçev, Dışişleri Bakanı Vekili Şişkin ve Rusya'nın İstanbul Elçisi.

Toplantıda Nelidov; yakın zamanda Türkiye İmparatorluğu'nda felaketler yaşanacağı ve Rusya'nın düşebileceği durumu önlemek amacıyla İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmını zapt etmek gerektiği, icabında bunu yapma hakkını ve imkânını bize verecek birtakım hadiseler çıkarılması hakkındaki düşüncesini açıkladı.

Harbiye Bakanı ve Genelkurmay Başkanı aynen beklediğim gibi, Elçimizin düşüncesini hararetle desteklediler, zira Vannovski böyle durumlarda her zaman kendi Genelkurmay Başkanı Obruçev'in görüşlerini kılavuz edinir, Obruçev için ise İstanbul Boğazı'nın ve eğer mümkünse İstanbul'un de zaptı her zaman bir fikrisabit olmuştur.

Vefatından birkaç hafta önce bir vesileyle Dışişleri Bakanı Girs'i ziyaret ettiğimi ve kendisiyle uluslararası vaziyete dair konuştuğumuzu hatırlıyorum. O sırada Girs bana, daima savaşa vesile olacak olaylar çıkarmanın peşinde koşan askerlerden dert yanmış ve İmparator III. Aleksandr'ın en büyük hizmetinin böyle teşebbüslere geçit vermemekten ibaret bulunduğunu anlatmıştı.

O sırada, söz konusu teşebbüslerden hangisini en tehlikeli adettiğini kendisine sordum. Girs bana şöyle dedi:

- Dışişleri Bakanlığı'ndan, General Obruçev'in askerleri sal üzerinde taşıyarak İstanbul Boğazı'nı nasıl zapt etmek istediğine dair dosyayı alıp bakmanızı öneririm. Bu düşünce Harbiye Bakanlığı'nda epey kökleşmiş durumda ve son Doğu savaşımızın arkasından, II. Aleksandr'ın iktidarının sonlarında ve III. Aleksandr'ın iktidarının başlarında bizim Genelkurmay'dan birkaç subay mütenekkiren de, açıkça ve resmî olarak da İstanbul Boğazı'nı ziyaret etmişlerdir. Subayların başında General Kuropatkin⁵⁷ vardı ve İstanbul Boğazı'nın zaptının ve oraya sağlamca yerleşmemizin nasıl, hangi koşullarda mümkün olabileceğine dair keşifler yapıyordu.

Vekil Dışişleri Bakanı Şişkin toplantı sırasında çoğunlukla sustu ve tam olarak hiçbir manaya gelmeyen birkaç söz söyledi.

Vekil Bahriye Bakanı Tırtov, anlaşılan o ki Vannovski ve Obruçev'in düşüncelerine pek katılmıyor, fakat bunlara kesin bir şekilde itiraz edecek cesareti de kendinde bulamıyordu, yalnızca operasyonun başarılı olabilmesi için deniz kuvvetleri açısından mutlaka yerine getirilmesi gereken birtakım şartlara işaret etmekle yetindi.

Dolayısıyla, söz konusu girişime karşı itirazda bulunan, üstelik pek ısrarlı, sert ve kararlı bir şekilde itirazda bulunan tek kişi doğa

⁵⁷ Kuropatkin, Aleksey Nikolayeviç (1848-1925). Rus asker ve devlet adamı. General. 93 Harbi'ne katıldı. Bazı yurtdışı görevler üstlendi. 1898-1904 yılları arasında Harbiye Bakanlığı yaptı. Rus-Japon Harbi ve I. Dünya Savaşı cephelerinde savaştı. Bolşevik Devrimi sonrasında yerleştiği bir köyde kurduğu okul ve kütüphanede çalıştı.

olarak bendim. Böyle bir girişimin Avrupa genelinde savaşa yol açacağını ve III. Aleksandr'ın Rusya İmparatorluğu'nu ulaştırmış olduğu harika politik ve mali durumu sarsacağını belirttim.

Zatîîlileri İmparator toplantıya başkanlık eden kişi ve tüm Rusların Çarı olarak hiç görüş bildirmediler, yalnızca birtakım sualler sordular. Fakat Devletli İmparatorumu tanıdığım kadarıyla söz konusu olayda teveccühünün benden yana olmadığını görüyordum.

Bir yanda ben, diğer yanda Nelidov, Obruçev ve Vannovski olmakla karşılıklı itirazlarımızı birkaç defa yinelememizin akabinde, Zatîîlileri İmparator sonda Elçimizin görüşüne katıldıklarını bildirme lütfunda bulundular.

Bu suretle mesele esasında kapatılmış oldu ve gerçekte, İstanbul'da İstanbul Boğazı'na çıkarma yapma ve İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmını zapt etme hakkını ve imkânını bize verecek birtakım hadiselerin tetiklenmesi, İstanbul Boğazı'nı işgalimizin akabinde Sultan'la irtibata geçilmesi ve bizim tarafımızı tutmasına karşılık kendisine himayemizin önerilmesi yönünde karar alındı. Bunun için Odessa ve Sivastopol'de çıkarma birliklerinin hazırlanmasına ivedilikle başlamak gerekiyordu. Elçi bu çıkarma birliklerini harekete geçirme zamanının geldiğine karar verince Londra'daki Maliye Ataşemiz Tatişev'e⁵⁸ şu kadar tahıl alınmasını havale eden bir telgraf çekecekti. Tatişev'e bu telgrafı acilen Devlet Bankası Başkanı'na -ki o sırada Başkan Pleske'ydi⁵⁹ - (daha sonra, 1903 yılında Pleske benim yerime Maliye Bakanı oldu) ulaştırması gerektiğine dair talimat verilecekti ve bu talimat da hemencecik verildi. Pleske'nin telgrafı Bahriye ve Harbiye Bakanlarına iletmesi icap ediyordu.

Nelidov İstanbul'un ya da en azından İstanbul Boğazı'nın işgali gibi kutlu ülküsünü bir an önce gerçekleştirmek isteğiyle tutuşarak İstanbul'a gitti. Çıkarma birliklerini harekete geçirecek işareti kısa zamanda vermesi bekleniyordu, öyle ki Londra'dan tahıl alışına ilişkin telgraf gece gelecek olursa ivedilikle kendisine ulaştırılması,

⁵⁸ Tatişev, Sergey Spiridonoviç (1846-1906). Rus yazar, asker ve diplomat. Londra'da Mali Ataşelik görevine 1898 yılında atanmış ve 1903 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Vitte'nin 1896 yılına ait olayları anlatırken Tatişev'in Londra'da Mali Ataşe olduğunu söylemesi bir karışıklık eseridir.

⁵⁹ Pleske, Eduard Dmitriyeviç (1852-1904). Rus devlet adamı. 1894-1903 yılları arasında Devlet Bankası Başkanı, Ağustos 1903 Şubat 1904 arasında Maliye Bakanı.

Odessa ve Sivastopol'den asker taşıyan gemilerin hareketinde zerre kadar gecikme olmaması için Pleske'nin geceler hep nöbetçi memur bulundurmasını emrettim.

Dışişleri Bakanı'na vekâlet eden Şişkin toplantıya dair raporu hazırladı, bu arada raporda, toplantı sonucunda çıkan kararın oybirliğiyle alındığı yazılıydı.

Rapor taslağı elime geçince, böyle bir raporu asla imzalamayacağımı, zira burada atılması öngörülen adımların Rusya'yı büyük felaketlere sürükleyeceğine inandığımı, bu yüzden ya benim düşünce-me raporda ayrıca yer verilmesine veya hiç olmazsa raporda yer alan görüşlere ve neticeye katılmadığımın kısaca belirtilmesine müsaade buyurmalarını Devletli İmparator'dan rica etmesini istediğimi, çünkü tarih karşısında böyle bir girişimin sorumluluğunu taşımayı arzu etmediğimi bildiren bir mektup yazarak Şişkin'e gönderdim.

Şişkin güç durumunda kaldı, buna rağmen benim mektubum hakkında Zatiâllileri İmparatoru bilgilendirdi. Zatiâllileri İmparator toplantı raporunun değiştirilmesine, benim oradaki görüşlerin hiçbirine katılmadığımın rapora yazılmasına müsaade buyuracak kadar merhamet gösterdiler.

Benim görüşüm raporun en başında şu sözlerle ifade edildi:

Stats Sekreter Vitte, hâlihazırda ve mevcut şartlar dâhilinde büyük devletlerin rızası alınmadan İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmının işgalinin fevkalade büyük risk taşıyan ve feci sonuçlar doğurabilecek bir adım olacağı yönünde görüş bildirmiştir.

Zatiâllileri İmparator raporu 27 Kasım 1896 tarihinde onayladılar ve bu arada rapora, toplantıya iştirak edenlerin çoğunluğunca alınan kararı tamamen destekleyen ve dolayısıyla benim itirazlarıma kesinlikle katılmayan bir not da düştüler.

Elbette ki bu işin büyük felaketlerle sonuçlanacağını düşünüyordum, bu nedenle şüphe ve endişelerimi Zatiâllilerine çok yakın olan ve Zatiâllilerinin kendilerine kızmayacağına inandığım iki kişiye, Zatiâllilerinin amcaları Büyük Knez⁶⁰ Vladimir Aleksandroviç'e⁶¹

⁶⁰ Büyük Knez: Rusya'da "büyük knez" unvanı tahta çıkmış kişilerin çocuklarına (erkeklerle "velikiy knyaz", kızlara "velikaya knyajna") ve erkek çocuklarının çocuklarına veriliyordu.

Romanov, Vladimir Aleksandroviç (1847-1909). Büyük Knez. İmparator III.

ve Kutsal Sinod'un Oberprokuroru,⁶² Devletli İmparator'un sabık hocası Konstantin Petroviç Pobedonostsev'e⁶³ anlatmaktan geri duramazdım. Hiçbiri şüphe ve endişelerim konusunda şahsen bana hiçbir şey söylemedi.

Fakat Pobedonostsev, kendisine verdiğim raporun kopyasını okuduktan ve benim düşüncemden haberdar olduktan sonra, 28 Kasım tarihinde bana şunu yazdı:

"Gönderdiğiniz şeye teşekkür etmek ve geri vermek için sabırsızlanıyorum. *Iacta est alea.*⁶⁴ Tanrı bizi affetsin!"

Fakat her halükârda bu adamların etkisi ya da tüm dünyayı yöneten ve bizim Tanrı adını verdiğimiz o gücün etkisi sayesinde, Zatiâîlileri İmparator kararını değiştirdi ve Nelidov İstanbul'a varır varmaz, kafasındaki planı gerçekleştirmekten kendisini men eden emirler aldı.

Fakat Zatiâîlilerinin bana karşı hoşnutsuzlukları galiba toplantıdan sonraki birkaç gün boyunca devam etti. Bu arada 27 veya 28 Kasım tarihinde Tsarskoye Selo'daki sarayda Sibirya Komitesi'nin toplantısı vardı. Toplantıda Çin Hükümeti'nce Doğu Çin Yolu'nun⁶⁵ yapımı için verilen imtiyazın benimle beraber Li Hung Chang⁶⁶ tarafından hazırlanmış olan taslağı görüşülecekti.

Zatiâîlilerinin, Knez Lobanov-Rostovski'nin⁶⁷ ölümüne ilişkin

---

Aleksandr'ın oğlu, II. Aleksandr'ın kardeşi ve II. Nikolay'ın amcası.

⁶² Kutsal Sinod 1721-1917 yılları arasında Rus Kilisesi'nin en üst yönetim kurumudur. Oberprokuror rusya İmparatoru'nun, kendisini temsil etmek üzere Kutsal Sinod'a atadığı, din adamı olmayan devlet memurudur.

⁶³ Pobedonostsev, Konstantin Petroviç (1827-1907). Rus yazar, tarihçi ve devlet adamı. Müstakbel imparatorlar III. Aleksandr ve II. Nikolay'a gençliklerinde hukuk dersi vermiştir. Aslı Gizli Danışman rütbesine terfi ettirilmiş, 1880-1905 yılları arasında Kutsal Sinod'un Oberprokuroru görevini işgal etmiştir.

⁶⁴ *Iacta est alea*: Zarlar atıldı. "Ok yaydan çıktı" anlamında Latince bir özdeyiş.

⁶⁵ Doğu Çin Demiryolu: Rusya'nın, Uzakdoğu'da etkinliğini arttırmak amacıyla, Transsibirya Demiryolu'nun güney kolu olarak 1897-1903 yılları arasında inşa ettiği demiryoludur. Rusya'nın mülkiyeti sayılmakla beraber, Çin ve Japonya'nın müdahalesi yüzünden silahlı çatışmaların konusu olmuş, 1952 yılında yapılan bir antlaşmayla kesin olarak Çin'e bırakılmıştır.

⁶⁶ Li Hung Chang (1823-1901). Çinli devlet adamı. 1890'lı yıllarda Çin'in dış siyasetini fiilen yönetmiştir. Literatüre Li-Lobanov Antlaşması olarak giren Rus-Çin İttifak Antlaşması'nı (1896) imzaladı.

Lobanov-Rostovski, Aleksey Borisoviç (1824-1896). Rus devlet adamı ve

pek duygulu birkaç söz söylemesinin lütufkârlık olduğunu düşünüyordum.

Bu sözlere yalnızca İmparatorumdan sadır olduğundan değil, hem de Knez Lobanov-Rostovski'nin hatırasına hürmetten dolayı tüm kalbimle katılıyordum. Lobanov-Rostovski hayatta olsa, Neli-dov, İstanbul Boğazı'nın işgaline dair hazırladığı ve bizim toplanarak görüştüğümüz tezkereyi sunma cesaretini elbette ki gösteremezdi.

Ne var ki Knez Lobanov-Rostovski hakkında konuşurken Zatiâ-lileri İmparator Doğu Çin'de yol yapımına ilişkin imtiyazın alınmasını tümüyle ve bir tek Knez Lobanov-Rostovski'nin hizmeti olarak anlatma lütfünü gösterdiler ve bu anlatış, Komite'de bulunan, sağdan soldan duydukları kadarıyla işin tamamen benim tarafımdan yapıldığını çok iyi bilen herkesin Zatiâ-lileri İmparator'un bir nedenden dolayı benden hoşnut olmadıklarını anlayacakları şekilde gerçekleşti.

Zatiâ-lileri İmparator bu meseleden dolayı bana gerçekten dargınlarsa, muhtemelen, öncelikle tutumumun ve düşüncelerimin sertliği nedeniyle dargınlardır ki bu hususta kendimi Zatiâ-lileri İmparator karşısında çok suçlu hissediyorum. Ama ne yazık ki kendimi baştan yaratmam mümkün değil, ben her zaman böyleydim ve şimdi de böyle kalmaya devam ediyorum. Fakat bu durum maliye alanında Zatiâ-lilerinin bana karşı tavırlarını etkilemedi. Böyle olduğu aradan 1,5 aydan fazla zaman geçmeden, Zatiâ-lileri İmparator'un Rusya'da maliye reformu yapılması konusunda açık bir şekilde benim tarafımı tutmasından da anlaşılmaktadır ki maliye reformunun kurtarılması ve uygulanması yalnızca bu sayede mümkün olabilmiştir.

İstanbul Boğazı'nın işgaline ilişkin anlatmış olduğum tüm bu hadiseler, daha önce de belirttiğim gibi, 1896 sonunda vuku buldu.

Vitte, *Vospominaniya: Tsarstvovaniye Nikolaya II*,
1. Cilt, s. 88-93, Slovo, Berlin, 1922

---

diplomat. Ülkesinin Paris ve Berlin Elçiliklerinde çalıştı. İstanbul Elçiliği'nde Danışman (1856-1858), Maslahatgüzar (1858-1859) ve Büyükelçi (1859-1863) olarak görev yaptı. Bir süre uzak kaldığı Dışişleri'ne dönünce yine İstanbul (1878-1879), Londra (1879-1882) ve Viyana'da (1882-1895) Büyükelçilik görevinde bulundu. 1895 Şubat'ında Dışişleri Bakanı oldu ve 1896 Ağustos'undaki ölümüne kadar bu görevde kaldı.

İSTANBUL BOĞAZI'NIN İŞGALİNE DAİR 1897 YILINA AİT PROJE

Takdim

İlk kez Rus tarihçi Mihail Pokrovski⁶⁸ tarafından yayınlanan aşağıdaki belgeler Rusya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde şu iki dosya içinde muhafaza edilmekteymiş: "Dışişleri Bakanlığı, Bakan'ın 1897 Yılına Ait Gizli Arşivi Bölümü, Dosya I A/a Nu. 5" ve "Dışişleri Bakanlığı Arşivi, İstanbul ve Boğazlar 1879-1908 Özel Bölümü, Dosya I A/b Nu. 56".

Pokrovski'nin yayınının künyesi ise şu şekildedir:

“Проект захвата Босфора в 1897 г.”, *Красный Архив* (исторический журнал), том 1, Центральный Архив РСФСР, Москва, 1922, стр. 152-162.

“İstanbul Boğazı'nın işgaline ilişkin 1897 yılına ait proje”, *Krasnyy Arhiv* (tarih dergisi), Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi Arşivi, Moskova, yıl 1922, Nu. 1, s. 152-162.

Belgeyi, dergideki yayından birebir çevirdik. Pokrovski'nin dipnotlarını [Pk.] kısaltmasıyla işaretledik.

---

⁶⁸ Pokrovski, Mihail Nikolayevič (1868-1932). Rus tarihçi. Sovyetler Birliği'nde Marksist tarih ekolünün başını çekmiştir.

İstanbul Boğazı'nın İşgaline Dair 1897 Yılına Ait Proje**1) Harbiye Bakanı General Vannovski'nin Dışişleri Bakanı
Graf M. N. Muravyov'a⁶⁹ Mektubu⁷⁰**

14 Ocak 1897

Numara 10

Çok gizli

Devletli Efendim

Graf Mihail Nikolayeviç

Avrupa'nın Türkiye'nin işlerine silahlı müdahalesi durumunda alınacak önlemlere ilişkin aşağıdaki görüşleri Devletli İmparatorumuzun⁷¹ işbu Ocak ayının 11'inde onaylama lütfünü göstermiş olduklarını Zatiâlinizin dikkatine sunmayı şeref addederim.

Böyle bir müdahalenin söz konusu olması halinde, Avrupa savaş filolarının Akdeniz'den İstanbul'a hareket etmesiyle aynı anda, İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmının çıkarma birliği aracılığıyla işgali suretiyle Karadeniz'deki güvenliğimizin temin edilmesi gerekmektedir.

İstanbul Elçimiz böyle bir durumun meydana gelmesi üzerine Odessa Askerî Bölgesi Komutanı'nı⁷² ve Karadeniz Donanması ve Limanları Başkomutanı'nı şu telgrafı çekmekle haberdar edecektir:

"Uzun zamandır bir haber yok."

Bu telgrafın alınması üzerine, çıkarma birliğinin gemilere bindirilmesine yönelik tüm hazırlıklar tamamlanır, Odessa Askerî Bölgesi'nin tüm telgraf istasyonlarından şahsi telgrafların gönderilmesi durdurulur (Hindistan hattının⁷³ telgrafları Petersburg'a aktarılır),

⁶⁹ Muravyov, Mihail Nikolayeviç (1845-1900). Rus devlet adamı. 1897-1900 yılları arasında Dışişleri Bakanı.

⁷⁰ Makine yazısı, üzerinde Vannovski'nin imzası bulunuyor. [Pk.] İmparator II. Nikolay.

⁷² Musin-Puşkin, Aleksandr İvanoviç (1827-1903). Rus General. 1890-1903 yılları arasında Odessa Askerî Bölgesi Komutanı.

⁷³ XIX. Yüzyılda Avrupa'yla Hindistan arasında çekilen telgraf hattı Almanya, Rusya ve İran üzerinden geçiyordu. Telgraf hattının Rusya bölümü, bu ülkenin batı sınırlarından Kırım ve Kafkasya'ya uzanıyordu. Siemens & Halske şirketinin 1867 yılında başlattığı çalışmalar 1870 yılında sonuçlandı ve o yıl Londra'dan Kalküta'ya ilk telgraf gönderildi. Bu hat 1931 yılına kadar kullanılmıştır.

aynı zamanda bütün özel gemilerin, bilhassa istimbotların limanlardan çıkışına da bir süreliğine (yaklaşık olarak 1 günlüğüne) ara verilir.

Ardından çıkarma birliğimizin denize açılması mutlaka Petersburg'dan çekilecek bir telgrafla Zatıalileri İmparator'un yüce buyruğu üzerine vuku bulacaktır.

Çıkarma operasyonunun hedefi İstanbul'a asla dokunmamakla yalnızca İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmının tutulması şeklinde belirlenmiştir. Bu kısıtlamada yapılacak değişiklikler yalnızca Elçimizin ilgili tezkerelerinin bir sonucu olabilir.

Bu genel görüşlere ilaveten, Karadeniz Donanması Başkomutanı'na tevdi edilen görevlere dair şu Yüce onay ve şerhler de lütfedilmiştir.

Kara çıkarma birliğinin İstanbul Boğazı'nın yukarı kısmında tutunması Asya yakasında Beykoz'a ve Avrupa yakasında Kireçburnu'na kadar, buralar da dâhil olmakla, Boğaz'ın etrafındaki bölgenin sağlam bir şekilde işgalini kapsamak zorundadır.

Çıkarma operasyonu öncesinde Elçimizin Babıali'yle yapacağı müzakerelerin sonuçlarına bağlı olarak, Babıali'nin İstanbul Boğazı'ndaki müstahkem noktaları (ya da bunların en önemlilerini) savatsız bize bırakması halinde, çıkarma birliğimiz başka bölgelerle iktifa edip Beykoz ve Kireçburnu'ndaki mevkiileri tutmayabilir fakat her halükarda tutulan noktaların, İstanbul Boğazı'nın düşman gemilerinin Karadeniz'e geçişine izin vermeyecek kadar güvenli ve sağlam müdafaası açısından gereken şartları tümüyle haiz olması gerekmektedir.

Odessa'yla sürekli telgraf bağlantısının desteklenmesi amacıyla çıkarma birliği, İstanbul Boğazı'ndan kuzeyde, Kiliya'da⁷⁴ sualtı kablo çıkışını ivedilikle kendi kontrolüne almak için gerekeni yapacaktır.

Karadeniz Donanması Başkomutanı Visamiral Kopitov'a Babıali'yle yaptığı müzakerelerin sonuçlarını haber vermek amacıyla Elçimizin, İstanbul'da demirli iki gözetleme gemisinden birini Amiral'in filosunu karşılamak üzere göndermesi gerekmektedir, bu arada, gözetleme gemisiyle filonun buluşma noktasının enlem ve boylam olarak önceden belirlenmesi şarttır.

⁷⁴ Kiliya (Kili): Günümüzde Ukrayna'nın Odessa bölgesinde kent. 1484-1812 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında bulunmuştur.

İşbu mektupta ifade edilen tüm görüşler, bilgilendirme ve gerekli hazırlıkların yapılması amacıyla hem Odessa Askerî Bölgesi Komutanı'na, hem de Karadeniz Donanması ve Limanları Başkomutanı'na bildirilmiştir.

Hürmetlerimi ve candan bağlılığımı arz ederim, lütfen kabul buyurunuz.

Pyotr Vannovski

General Pyotr Vannovski

2) Harbiye Bakanı General Vannovski'nin Dışişleri Bakanı Graf M. N. Muravyov'a Mektubu

24 Ocak 1897

Numara 22

Çok gizli, acil

Devletli Efendim

Graf Mihail Nikolayeviç

Odessa Askerî Bölgesi Komutanı'nın bugünkü telgrafında bildirdiği üzere: Karadeniz Donanması Başkomutanı Visamiral Kopıtov; Karadeniz çıkarma birliğinin hazırlıklarına ilişkin olarak Yüce iradece 11 Ocak tarihinde onaylanarak kendisine iletilen direktifi, birliğin gemilere bindirilmesi işleminin İstanbul Elçimizden malum telgrafın alınması üzerine gerçekleştirileceği, denize açılmak içinse Zatiilale-i İmparator'un emrinin bekleneceği şeklinde anlamaktadır.

Amiral Kopıtov bu yorumu şuna dayandırmaktadır ki aldığı di-

rektifte Elçi'nin telgrafı üzerine çıkarma birliğinin gemilere bindirilmesine yönelik tüm hazırlıkların tamamlanmasından söz edilmiş, fakat bindirme işleminin kendisinin ne zaman yapılacağına değinilmemiştir.

Bu durumda olası yanlış anlaşılmalardan kaçınmak gayesiyle, Odessa Askerî Bölgesi Komutanı, söz konusu direktifin net bir şekilde açıklığa kavuşturulmasını ister.

Sorunu hemen yarın Zatıalileri İmparator'un huzurlarına çıkarmak zorunda olduğumu düşünerek, bu konudaki görüşünüzü benimle paylaşma lütfünde bulunmanızı istirham ediyorum.

Bana kalırsa, birliğin gemilere bindirilmesinin, hazırlık çalışmalarının kapsamına girmediğini ve yalnızca Zatıalileri İmparator'un izniyle gerçekleştirilebileceğini düşünüyorum.

Hürmetlerimi ve candan bağlılığımı arz ederim, lütfen kabul buyurunuz.

Pyotr Vannovski

3) Dışişleri Bakanı Graf Muravyov'un Harbiye Bakanı General Vannovski'ye Mektubunun Kopyası

24 Ocak 1897

Çok gizli

Devletli Efendim

Pyotr Semyonoviç

Zatıalinizin işbu 24 Ocak tarihli 22 numaralı mektubunuza cevaben şunu hemen ifade etmek isterim ki Karadeniz çıkarma birliğinin hazırlanmasına ilişkin olarak Zatıalileri İmparator'un işbu Ocak ayının 11'inde onayladıkları direktifi, birliğin gemilere bindirilmesinin, hazırlık çalışmalarının kapsamına girmediği ve bindirme işleminin yalnızca Zatıalileri İmparator'un izniyle başlatılabileceği şeklinde anlıyorum.

Devletli Efendim, hürmetlerimi ve candan bağlılığımı arz ederim, kabul buyurunuz.

4) Dışişleri Bakanı Graf Muravyov'un İstanbul Elçisi A. İ. Nelidov'a Mektubunun Karalaması

Sankt Petersburg

25 Ocak / 6 Şubat 1897

Çok gizli

Devletli Efendim

Aleksandr İvanoviç

Şahsen Zatiialinizi bilgilendirmek amacıyla, Sayın Harbiye Bakanının işbu Ocak ayının 14'ü tarihli çok gizli mektubunun kopyasını ilişikte göndermeği vazife addettim.

Karadeniz çıkarma birliğinin hazırlanmasına ilişkin olarak Zatiialileri İmparator'un işbu Ocak ayının 11'inde onayladıkları direktifte, birliğin gemilere bindirilmesinin, hazırlık çalışmaları kapsamına girmediğinin ve yalnızca Zatiialileri İmparator'un izniyle başlatılabileceğinin mevzubahis mektuptan anlaşılabileceğini söylüyorsunuz.

Devletli Efendim, hürmetlerimi ve bağlılığımı arz ederim, kabul buyurunuz.

5) Graf Muravyov'un Naçizane Tezkeresi⁷⁵

29 Ocak 1897

İşbu tezkereye iştirilmiş olan telgrafın içeriği Posta ve Telgraf Genel Müdürü'ne iletilmiştir. Korgeneral Petrov;⁷⁶ İstanbul'daki Rusya Elçisi'nden malum telgrafın alınması üzerine ne yapılması gerektiğine dair direktifi havi mühürlü paketin Odessa Telgraf İstasyonu memurlarından hiçbirine duyurulmadığını, mevzubahis direktifin yalnızca Odessa Posta ve Telgraf Dairesi Başkanı'nca bilindiğini ve kendisine, bu direktifi şimdilik hiçbir memuruna duyurmamasının önceden yazılı olarak emredildiğini doğruluyor. Korgeneral Petrov sözü geçen memurun bu sırrı muhafaza ettiğinden emin bulunmak-

⁷⁵ Belgenin üzerinde mavi kalemle II. Nikolay'ın el yazısıyla not düşülmüş: "Bu durumda direktifin bir bölümü değiştirilecektir." [Pk.]

⁷⁶ Petrov, Nikolay İvanoviç (1841-1905). Rus devlet adamı, General. Askerî valilik ve komutanlıklar yaptı. 1895-1903 yılları arasında Posta ve Telgraf Kurumu Genel Müdürü'ydü.

la beraber, donanmanın İstanbul'a davet edilmesi hakkında birtakım gizli emirlerin mevcudiyetine ilişkin söylentilerin Odessa'da epey yayıldığını varsaymak için nedenleri olduğunu söylüyor.

Bu açıklamayı yaparken Korgeneral Petrov; Aslî Gizli Danışman Nelidov'un Odessa Askerî Bölgesi Komutanı adına İstanbul'dan göndereceği ve kopyası Karadeniz Donanması Başkomutanı'na iletilecek olan malum telgrafının geciktirilebileceğinden yahut İstanbul'dan hiç gönderilmeyebileceğinden dolayı endişe duyduğunu, çünkü İstanbul'daki Rusya Elçisi'nin hemen hemen tüm telgraflarının Sankt Petersburg'a gönderildiğini ve bu yüzden Karadeniz Komutanlığı'ndan Odessa ve Sivastopol'e gönderilecek malum telgrafın dikkat çekmemesinin imkânsız olduğunu ifade etmiştir.

Odessa-İstanbul Hattı'nı işleten Danimarka şirketi gerçekte bir İngiliz şirkettir ve bu şirketin İstanbul'daki yazıhanesi de İngilizlerin elinde bulunuyor.

Böyle bir tehlikenin bertaraf edilmesi adına Korgeneral Petrov, bahis konusu direktifte şu değişikliğin yapılmasını zaruri görmektedir: Aslî Gizli Danışman Nelidov'a, malum telgrafi Odessa'ya, yani Odessa Askerî Bölgesi Komutanı'na değil, Sankt Petersburg'a, yani Dışişleri Bakanı'na çekmesi emredilmeli, Odessa Posta ve Telgraf Dairesi Başkanı ise malum telgrafi alınca, bunu aynı anda hem Sankt Petersburg'a Dışişleri Bakanı'na, hem Odessa'ya Odessa Askerî Bölgesi Komutanı'na, hem de Karadeniz Donanması Başkomutanı'na iletmelidir.

Korgeneral Petrov'un ifade ettiği görüşleri Zatıalileri İmparator Hazretleri'nin yüce dikkatlerine sunma cesaretini gösteriyorum.

Graf Muravyov

Mihail Muravyov

6) Dışişleri Bakanı Graf Muravyov'un İstanbul Elçisi A. İ. Nelidov'a Mektubunun Kopyası

*İstanbul'da Aslî Gizli Danışman Nelidov'a
Sankt Petersburg
31 Ocak 1897*

Devletli Efendim
Aleksandr İvanoviç

Özel toplantıda kararlaştırılan direktif mucibince, Odessa Askerî Bölgesi Komutanı adına gönderilecek ve kopyası Karadeniz Donanması Başkomutanı'na iletilecek olan özel bir telgrafla Karadeniz donanmasını İstanbul Boğazı'na davet etmek Zatiâlinize tevdi edilmiştir.

Odessa-İstanbul Hattı'nı işleten Danimarka şirketinin gerçekte bir İngiliz şirketi olduğu ve bu şirketin İstanbul'daki yazıhanesinin İngilizlerin elinde bulunduğu göz önünde tutulursa, telgrafınızın geciktirilmesi yahut hiç gönderilmemesi tehlikesi vardır, şöyle ki İstanbul Elçisi'nin hemen hemen tüm telgrafları Sankt Petersburg'a gönderildiğinden, Karadeniz Komutanlığı'ndan Odessa ve Sivastopol'e gönderilecek malum telgrafın dikkat çekmemesi imkânsızdır.

Bu tehlikenin bertaraf edilmesi adına, malum telgrafi Odessa'ya, yani Odessa Askerî Bölgesi Komutanı adına değil, Sankt Petersburg'a, yani Dışişleri Bakanı'na göndermenizi naçizane istirham ediyorum. Odessa Posta ve Telgraf Dairesi Başkanı ise malum telgrafi alınca, bunu aynı anda hem Sankt Petersburg'a Dışişleri Bakanı'na, hem Odessa'ya Odessa Askerî Bölgesi Komutanı'na, hem de Sivastopol'e Karadeniz Donanması Başkomutanı'na iletacaktır. Zatiâli İmparator'a sunduğum naçizane rapor üzerine, direktifin telgraf gönderilmesine ilişkin kısmında yukarıda sözü edilen değişikliğin yapılması lütfen onaylanmış olup, Zatiâlinizi bu hususta ivedilikle bilgilendirmek istedim.

Harbiye Bakanı ve Bahriye Bakanı Vekili⁷⁷ de bu hususta tarafımdan aynı anda bilgilendirilmiştir.

...Kabul buyurunuz.

⁷⁷ Amiral Pavel Petroviç Tırtov.

7) Dışişleri Bakanı Graf Muravyov'un İstanbul Elçisi A. İ. Nelidov'a Gizli Telgrafının Kopyası

İstanbul'da Aslî Gizli Danışman Nelidov'a
3/15 Şubat 1897
Çok gizli

“Uzun zamandır bir haber yok” içerikli telgrafi çekme zorunluluğu doğarsa, aynı anda Ticarî Ataşe Koçetov'a⁷⁸, Londra'daki Ticarî Ataşemize “10 bin pound alınız” şeklinde bir telgraf çekmesini emrediniz, yine Koçetov'a, Petersburg'a Devlet Bankası Müdürü'ne⁷⁹ “10 bin pound satınız” şeklinde bir telgraf çekmesini emrediniz.

8) İstanbul Elçisi A. İ. Nelidov'un Dışişleri Bakanlığı Konseyi Azası Obolenski'ye⁸⁰ Mektubunun Aslı

Pera
12/24 Şubat 1897
Çok gizli

Çok muhterem Knez Valerian Sergeyeviç

Son postalarından birinde Graf Muravyov'un Sizin elinizle yazılmış olan (31 Ocak tarihli) çok gizli mektubunu aldım ve bu nedenle, söz konusu mektubun bende yol açtığı bazı tereddütleri Size bildirmeği görev addettim.

Graf; İngilizlerce yönetilen Danimarka Telgraf Şirketi'nin, ma-lum kritik dakikada benim Odessa ve Sivastopol'e göndereceğim telgrafları geciktirmesinden korkuyor. Böyle bir ihtimal zor görünüyor. Telgraf şirketi Sivastopol'e, bazen hem de Odessa'ya Rusça telgraflar göndermemize alışkındır ve kritik dakikada böyle bir cümle-çözmeyi başarırlarsa bile- özel bir heyecana sebebiyet vermeyecektir, telgraf gerçek manasıyla anlaşılacaktır, yani bir haber alma, hazırlıkların bitip bitmediğini öğrenme isteği olarak yorumlanacaktır.

⁷⁸ Koçetov, Yevgeni Lvoviç (1845-1905). Rus yazar ve gazeteci. Bir dönem Rusya'nın İstanbul Elçiliği'nde Ticari Ataşe görevinde bulunmuştur.

⁷⁹ Aynı dönemde Devlet Bankası Müdürü Eduard Dmitriyeviç Pleske'dir.

⁸⁰ Obolenski, Valerian Sergeyeviç (1848-1907). Rus devlet adamı. 1900-1906 yılları arasında Dışişleri Bakanı Yardımcılığı yaptı.

Bilakis Petersburg'a Bakanlığa Rusça telgraf çekmek -ki bunu hiçbir zaman yapmayız- ve her gün karşılıklı olarak çok sayıda telgraf gönderdiğimiz halde uzun zamandır bir haber alamadığımı söylemek öylesine tuhaf kaçacaktır ki hemen işin içinde başka bir iş olduğundan şüpheye düşeceklerdir ve işte o zaman geciktirebilirler de. Bu durumda, aynı telgrafı Sivastopol'e çekmek daha iyi değil mi; sanıyorum telgraf her halükârda Odessa'ya gidecektir ve işte o zaman Telgraf Dairesi Başkanı bunu hem Petersburg'a, hem de oradaki Ordu Komutanı'na iletebilir.

Bu arada, madem birilerinin bizden önce harekete geçmesini beklemek gerekiyor, bu önleme başvurma lüzumu zor bir ihtimal olarak görünüyor. Tüm hesap, herkesten önce ulaşmak üzerine yapılmıştır. Bu durumda iş muhtemelen akim kalacaktır. Zaten hadiseler o yöne doğru gelişmemektedir de.

Sağlıcakla kalınız. Size bağlılığımı arz ederim.

A. Nelidov

9) Dışişleri Bakanı Graf Muravyov'un İçişleri Bakanı İ. L. Goremikin'e⁸¹ Mektubunun Karalaması

Goremikin'e

Kopyası İstanbul Elçisi A. İ. Nelidov'a

21 Şubat 1897

Çok gizli

Devletli Efendim

İvan Logginoviç

Gayet gizli ve güvenilir kaynaktan alınan bilgiye nazaran, Odessa'daki İngiliz Konsolos ihtiyaç halinde İstanbul Boğazı'na Rus askerî birliğinin gönderilmesi ihtimalinin varlığından haberdar bulunuyor ve bu konuda İngiltere'nin Sankt Petersburg⁸² ve İstanbul Elçilerini bilgilendirmiştir.

İngiltere'nin İstanbul Elçisi Currie haberi alınca, ülkesinin Odes-

⁸¹ Goremikin, İvan Logginoviç (1839-1917). Rus devlet adamı. 1895-1899 yıllarında İçişleri Bakanlığı yaptı. 1906 yılında kısa bir süreliğine, daha sonra 1914-1916 yılları arasında iki yıl süreyle Başbakan oldu.

⁸² O'Connor, Nicholas (1843-1908). İngiliz diplomat. 1892 yılında Büyükelçi sıfatıyla Kore'ye, 1895'te Sankt Petersburg'a, 1898'de İstanbul'a atandı.

sa Konsolosu Stuart'a, Rus donanmasının hareket ettiği gün telgraf çekme izni verilmezse, bu telgrafi Odessa'daki ticarî şirketlerden herhangi biri aracılığıyla İstanbul'daki tüccarlardan biri adına göndermesini ve tüccarın, telgrafi İngiltere Elçisi'ne iletmesi hususunda uyarılmasını emretmiştir.

Bu haber üzerine Konsolos işbu Şubat'ın 19'unda Elçi'ye verdiği cevapta, ticarî telgrafın da muhtemelen geciktirileceğini ve bu sebepten, göndereceği haberi kuryeyle Galati'ye⁸³ yollayacağını belirtmiştir.

Duruma göre önlem almanız için bu önemli ve çok gizli istihbaratı Zatiâlinize iletirken, Devletli Efendim, Sizden istirhamım ve ilah...

10) İçişleri Bakanı İ. L. Goremikin'in Dışişleri Bakanı Graf Muravyov'a Mektubunun Aslı

*İçişleri Bakanı'ndan
Zatiâlileri Graf M. N. Muravyov'a
22 Şubat 1897
Çok gizli*

Devletli Efendim

Graf Mihail Nikolayeviç

İşbu Şubat'ın 21'i tarihli mektubunuza cevaben, Rus donanmasının harekete geçmesi halinde, her türlü telgrafla beraber buharlı gemiler ve demiryolu trenlerinin de durdurulacağını, dolayısıyla Odessa'daki İngiliz Konsolosu'nun kuryesinin vakitlice Galati'ye varmasının zor bir ihtimal olduğunu tarafınıza bildirmeği görev ad-dederim.

Yine de her ihtimale karşın Reni'deki⁸⁴ jandarma subayına gereken emirler verilmiştir.

⁸³ Romanya'nın doğusunda, Tuna Nehri kıyısında sınır kenti.

⁸⁴ Günümüzde Ukrayna'nın Odessa bölgesine bağlı, Ukrayna-Romanya sınırında, Tuna Nehri'nin sol kıyısında kent. Demiryolu hattı üzerindedir. 1621 yılında Osmanlı'nın fethettiği Reni 1812 yılında Bükreş Antlaşması'yla Rusya'ya geçti. Daha sonra bir süre Boğdan Prenslığı'ne ve Romanya'ya bağlı bulunan kent 1877 yılında tekrar Rusya'ya ilhak edildi ve Rusya İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar bu ülkeye bağlı kaldı. 1918-1940 yılları arasında yine Romanya sınırları içinde bulundu ve 1940 yılında Ukrayna'ya bağlandı.

Zatıalileri, derin hürmetlerimi ve bağlılığımı arz ederim, kabul buyurunuz.

İ. Goremekin

11) Dışişleri Bakanı Graf Muravyov'un İstanbul Elçisi A. İ. Nelidov'a Mektubunun Karalaması

İstanbul'daki Rus Elçisi'ne

Sankt Petersburg

24 Şubat 1897

Çok gizli

Devletli Efendim

Aleksandr İvanoviç

İşbu Şubat'ın 21'i tarihli mektubuma ilave olarak Zatıalinize bildirmekten şeref duyarım ki o mektupta sözü edilen, Rus donanmasının İstanbul Boğazı'na hareketini haber veren telgraf, yine aynı çok gizli kaynaktan aldığım istihbarata nazaran Galati'den Pera'ya Obson adına gönderilecektir.

Mektubuma cevaben İçişleri Bakanı'ndan aldığım bilgilere nazaran, Rus donanmasının harekete geçmesi halinde her türlü telgrafla beraber buharlı gemiler ve demiryolu trenlerinin de durdurulmasının kararlaştırıldığını, dolayısıyla Odessa'daki İngiliz Konsolosu'nun kuryesinin vakitlice Galati'ye varmasının zor bir ihtimal olduğunu yine tarafınıza bildirmeği görev addediyorum. Yine de her ihtimale karşın Reni'deki jandarma subayına gereken emirler verilmiştir.

...Kabul buyurunuz.

12) Harbiye Bakanı General Vannovski'nin Dışişleri Bakanı Graf Muravyov'a Mektubu⁸⁵

Harbiye Bakanı'ndan

Zatıalileri Graf M. N. Muravyov'a

20 Nisan 1897

Numara 152

Çok gizli

Devletli Efendim

Graf Mihail Nikolayeviç

Odessa Askerî Dairesi Komutanı şimdi bana, işbu ilkbahar ve önümüzdeki yaz süresince Karadeniz çıkarma birliğimizin deniz nakil aracı ihtiyacının karşılanma düzeyine dair şu aşağıdaki bilgileri iletir.

İlgili emrin alınması durumunda ilk seferde gemilere, hacim ve ağırlıklarına uygun olarak toplamda Sivastopol'de 12815 kişi ve 32 top, Odessa'da 17685 kişi ve 72 top, yani yekûn itibariyle 30500 kişi ve 104 top bindirilmesi gerekir.

Bu sayıdan, adları anılan limanlarda bulunmalarına ihtimal verilen hazineye ait ve özel gemilerin mevcudiyetine bağlı olarak, gerçekte nakledilebilecek insan sayısı işbu Nisan ayının 30'u itibariyle yaklaşık 25000 kişi, önümüzdeki Mayıs ayının 1'i ile 15'i arasındaki dönemde yaklaşık 23000 kişi ve 15 Mayıs'tan sonra yalnızca 20000 kişi civarındadır.

Bu suretle; gerekli deniz araçlarına sahip olmadığımız cihetle, ihtiyaç halinde yaz boyunca Karadeniz'de çıkarma birliğimizin en fazla üçte ikisini aynı anda nakledebileceğimizi göz önünde tutmak zorundayız.

Rapor edilen malumatı Zatıalinizin dikkatine sunmaktan şeref duyuyorum.

Derin hürmetlerimi ve bağlılığımı arz ederim, kabul buyurunuz.

1898-1911 YILLARINDA ÇARLIK HÜKÜMETİ'NİN BOĞAZLAR MESELESİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Takdim

Aşağıdaki üç tezkere 1911 yılında dönemin Dışişleri Bakanlığı Danışmanı Girs ⁸⁶ tarafından dönemin Dışişleri Bakanı Yardımcısı olan ve Bakan Sazonov'un⁸⁷ rahatsızlığı nedeniyle Bakanlığı fiilen yöneten Neratov'a⁸⁸ sunulmuştur. Girs, Boğazlar sorununun tekrar gündeme gelmesi üzerine eski yıllara ait bu tezkereleri Bakanlığa sunarken, yer yer kendi yorum ve görüşlerini de eklemiştir. Sola hizalı düz metinler belgelerin aslı, sağa hizalı metinler ise Girs'in 1911 yılında eklediği yorumlardır.

Rus tarihçi Vladimir Hvostov'un kısa bir tanıtım yazısıyla beraber yayınlattığı belgelerin aslı Rusya Dış Politika Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. Yayıнын künyesi şu şekildedir:

“Царское правительство о проблеме проливов в 1898-1911 гг.”, *Красный Архив* (исторический журнал), том 61, Центральный Архив РСФСР, Москва, 1933, стр. 135-140.

“1898-1911 yıllarında Çarlık Hükümeti'nin Boğazlar meselesine dair görüşleri”, *Krasnyy Arhiv* (tarih dergisi), Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi Arşivi, Moskova, yıl 1933, Nu. 61, s. 135-140.

⁸⁶ Girs, Aleksandr Aleksandroviç (1850-1923). Rus tarihçi ve diplomat. Konsolosluklar ve Büyükelçilikler yaptı. Dışişleri Bakanlığı'nda üst düzey görevler işgal etti. 1910-1912 yıllarında Dışişleri Bakanlığı Danışmanı'ydı.

⁸⁷ Sazonov, Sergey Dmitriyeviç (1860-1927). Rus diplomat ve devlet adamı. Kasım 1910 - Ağustos 1916 tarihleri arasında Rusya Dışişleri Bakanı.

⁸⁸ Neratov, Anatoli Anatolyeviç (1863-1938). Rus diplomat ve devlet adamı. Dışişleri Bakanlığı Asya Departmanı'nda çalıştı. 1910-1916 yılları arasında Bakan Sazonov'un yardımcılığını yaptı.

Belgeleri, dergideki yayından birebir çevirdik. Hvostov'un dipnotlarını [Hv.] kısaltmasıyla işaretledik.

Boğazlar Sorununa Dair Dışışleri Bakanlığı⁸⁹ Tezkeresi (1898)

...Hâlihazır şartlarda harp halinde (yani Rusya'nın herhangi bir devletle savaşa girmesi durumunda) Boğazlardan faydalanmak imkânı yalnızca Türkiye'nin iyi niyetine bağlıdır... Savaş halinde bulunduğumuz devletin gemilerinin Türkiye'nin rızasıyla Boğazlardan geçmesi, elbette ki Türkiye'yle de savaşa girmemize eşdeğer olur.

Hâlihazırda en büyük tehlike zaten bu, güçlü bir Türk donanmasının mevcudiyetinden bahsetmeyelim bile.

Bu yüzden Karadeniz'de Türkiye'yle savaşmaya her daim hazır olmak ve burada sürekli biçimde, gerektiğinde Türkiye'yi bize karşı düşmanca hareketlerden sakındıracak çok büyük deniz gücü bulundurmak zorundayız.

Boğazların kapatılması ilkesinden vazgeçersek, yabancı devletlere Türkiye'nin tarafsızlığını bozmadan Boğazlardan geçme imkânı vermiş oluruz.

Avrupa'da bir harbe girmemiz halinde Türkiye'nin tarafsızlığını koruyabilme ihtimali bulunmuyor, öyleyse, bu durum en son dert edeceğimiz şeydir. Öte yandan Boğazların kapatılması ilkesi bizi müttefik donanmaların yardımından da mahrum bırakıyor.

Boğazların kapatılması ilkesi sayesinde ki barış zamanlarında yabancı devletler Karadeniz'de sürekli kalma ve burada bizi tehdit edebilecek, kömür ambarları ve mühimmat depolarıyla donatılmış üsler kurma olanağı elde edememiştir. Sonuçta Rus donanması Karadeniz'de askerî hazırlık açısından fevkalade üstün konuma gelmiştir.

Karadeniz'de daha önce hemen hemen hiç mevcut olmayan Türk filosunun ortaya çıkışıyla durum bizim aleyhimize büsbütün değişmiştir.

Rus gemilerinin Boğazlardan geçişine ihtiyaç hâsıl olması da pek muhtemel değildir.

Bu soruna da Karadeniz'deki üstün konumumuz ve güney sınırlarımızın müdafaası açısından kesin bir şekilde açıklık kazandırmak gerekiyor.

⁸⁹ Tezkerenin hazırlandığı sırada Rusya Dışışleri Bakanı Mihail Nikolayeviç Muravyov'dur.

Karadeniz filosu öncelikle Karadeniz'de gereklidir ve bu filonun bölünmesi Rusya'nın güneydeki askerî ve politik durumunu kötü etkiler. (Akdeniz için, özellikle Murman Limanı'nın⁹⁰ açılması durumunda, Baltık filosu var; Pasifik Okyanusu için ayrıca sürekli donanma gerekiyor.)

...Türkiye'yle dostça ilişkilerimiz sayesinde savaş gemilerini Boğazlardan teker teker geçirme imkanına tamamen sahiptik.

1898'den sonra işler hep daha zor olmaya başladı (1902'de mayın gemilerinin ve 1904'te Gönüllü Filo⁹¹ gemilerinin geçişine izin verilmesi).

XIX. yüzyıl boyunca Rusya Boğazlar kıyısında Sultan'ın fazla etkin olmayan egemenliğini sürdürmesi için gayret göstermiştir. Bu yüzden, Rusya, Türk doğusunda boyuna biçilen tarihî görevi, yani Boğazlar üzerinde doğrudan kendi iktidarını temin etme hedefini gerçekleştirmek için yeterli güce sahip olduğunu anlayarak, bu politikayı değiştirmek amacıyla harekete geçinceye değin, Boğazların kapatılması ilkesinin korunması⁹² dış politikamızın temel kuralını teşkil etmek zorundadır.

Günümüzün politik gereklilikleri büsbütün başkadır, şöyle ki Sultan'ın egemenliğinin pekişmesi ve Türkiye'nin güçlenmesi bizim açımızdan, Türkiye'nin deniz gücünün büyüklüğü hususunda bizi geride bırakması da göz önüne alınınca, daha önemli bir tehlike oluşturuyor. Boğazlar üzerinde doğrudan iktidar temin etmek meselesine gelince, bu düşüncenin gerçekleştirilemeyeceği ayan beyan ortadır, zira bunu gerçekleştirmeye yönelik herhangi bir adım Avrupa'nın tamamının bize karşı cephe almasına neden olur.

⁹⁰ Bugünkü Murmansk.

⁹¹ Gönüllü Filo: Rusya'da 1878 yılında gönüllü bağışlara dayalı olarak kurulan filo. Çeşitli ülkelerden satın alınan yük, yolcu ve savaş gemilerini bünyesinde barındırıyordu. İhtiyaç halinde, mesela Rus-Japon Harbi ve I. Dünya Savaşı sırasında Gönüllü Filo'nun gemileri seferberlik kapsamına alınmıştır. Gönüllü Filo sahip olduğu 80 civarında irili ufaklı gemiyle beraber, zaman zaman kiralık gemiler de kullanmıştır. Bolşevik Devrimi sonrasında çoğu yabancı ülkelerde kalan gemilerin iadesi için SSCB yönetimi 1922 yılında Gönüllü Filo'yu yeniden oluşturmuş ve gemilerin iadesini mahkemeler marifetiyle sağlamıştır. 1925 yılında Gönüllü Filo ilga edilmiş ve gemiler SSCB Ticari Denizcilik Kurumu'na devredilmiştir.

⁹² Orijinal belgeye düşülen not: "Sultan'ın bağımsızlığını desteklemenin bir yolu olarak." [Hv.]

Karadeniz Filosu Gemilerinin Uzakdoğu'ya Gönderilmesine Dair Dışişleri Bakanlığı⁹³ Tezkeresi (1904)

Bakanlık, Karadeniz filosundan birkaç geminin Uzakdoğu'ya gönderilmek üzere⁹⁴ ayrılmasının Boğazlar hakkında antlaşmaların çiğnenmesi gibi yorumlanacağı ve doğrudan, yabancı gemiler için kapalı olan Karadeniz'in açık duruma gelmesi sonucunu doğuracağı, böyle bir sonucun ise aşağıdaki nedenlerle bizim açımızdan uygun olmayacağı görüşündedir.

İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının bütün yabancı devletlerin gemilerine kapalı olması ve bizim zamanla güçlü bir Karadeniz filosu oluşturmamız Rusya'ya inkar edilemez politik üstünlük sağlamıştır ve Rusya, Türkiye'nin hemen hemen hiç savaş gemisine sahip olmaması da göz önünde tutulursa, Karadeniz'in tamamının biricik hâkimi konumundadır.

Geçersiz. En yakın zamanda Türk filosu bizimkinden daha güçlü olacaktır, üstelik bu bağımlı durumumuz o kadar uzun bir süre devam edecektir ki Türkiye'nin savaş donanmasının gelişmesini güç kullanarak önleme cesaretini gösteremezsek, Karadeniz'deki egemenliğimizi bir daha geri alamamak üzere kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağız.

Bugüne kadar bütün devletlerce kabul edilmiş olan, Boğazların yabancı savaş gemilerine kapalı oluşu ilkesi, Karadeniz'de güçlü bir donanma bulunduran Rusya'yı Yakındoğu'nun tamamında çok istisnai ve üstün bir konuma getirmiştir. Yalnızca bu şartlar sayesinde ki Rusya, Türkiye'ye baskı uygulayabileceği etkili bir silahı elinde bulunduruyor, dahası Doğu Meselesi'nin kendi tarihî hedefleri ve kutsal ülküleri yönünde çözümüne zamanla ulaşabilir.

Üstte söz konusu edilen nedenler dolayısıyla bu da geçerliliğini kaybetmiştir. Diğer yandan, burada bahsedilen şartlar artık mevcut değil, Yakındoğu'daki tarihî görevlerimiz açık ve gerçekçi bir ifadesini henüz bulmuş değildir ve Boğazların açılmasıyla beraber başımızın üzerinde asılı duran Doğu Meselesi, lehimizde çözüme kavuşturulması daha kolay olacak başka bir mecraa aktarılabilir.

⁹³ Tezkerenin hazırlandığı sırada Rusya Dışişleri Bakanı Vladimir Nikolayeviç Lamsdorf'tur (1845-1907). Vladimir Lamsdorf Ocak 1901 - Mayıs 1906 tarihleri arasında Rusya Dışişleri Bakanı olmuştur.

⁹⁴ Rus-Japon Harbi dolayısıyla. [Hv.]

...Türkiye'nin Ermeni vilayetlerinde ilk isyan hareketi başlar başlamaz -ki böyle bir hareketin başlamasını bizzat İngiltere de her an tetikleyebilir- İngiliz Hükümeti Rusya'nın çıkarlarına doğrudan darbe anlamına gelen bencilce hedeflerine ulaşabilmek amacıyla kendi donanmasını Trabzon Körfezi'ne ve Anadolu sahillerindeki limanlara göndermek için vakit kaybetmeyecektir.

1907 yılında İngiltere'yle imzalanmış olan konvansiyon göz önünde tutulursa, bu ihtimali doğrulamak pek kolay olmayacaktır.

...Son yıllarda sanayi kurumları dolayısıyla Türkiye'de birtakım başarılar elde etmiş olan Almanya şüphesiz ki İstanbul Boğazı'ndaki yeni düzenden deniz üsleri kurabileceği araziler elde etmek suretiyle Anadolu sahillerindeki konumunu pekiştirmek için faydalanacaktır. Aynısını belki Almanya'dan önce İngiltere'yle Amerika Birleşik Devletleri yapmak için acele edecektir, nitekim Boğazlar hakkında antlaşmanın Amerika Birleşik Devletleri'ni bağlamadığı görüşü uzunca zamandan beridir Amerika'da yaygınlaştırılmaya çalışılıyor.

Almanya ne kadar güçlü olursa olsun, bunu başarması kolay değildir. Kıyı devletleri sahil bölgelerini ve bu bölgelerdeki mevzileri hiçbir suretle yabancılara vermeme yükümlülüğüyle karşılıklı olarak kendilerini bağlayabilirler.

Böylesi bir uluslararası antlaşma ise denize kıyısı olmayan herhangi bir ülkenin Karadeniz'de elverişli konum elde etmeye yönelik her türlü girişiminin bütün Avrupa devletleri için kısıtlanması anlamına gelir. Nitekim Karadeniz'in, kıyı ülkeleri dışındaki ülkelerin tamamı için aynı şartlarda ya açık ya da kapalı kalması gerekmektedir.

...Bunun (Boğazların açılmasının) doğal sonucu Bulgar savaş gemilerinin Burgas ve Varna'da⁹⁵ belirmesi olur.

Bulgar savaş donanması bizimle rekabet edebilecek güçler arasına kolay kolay giremez. Bahriye Nezareti Karadeniz'in Bulgaristan limanlarını bizim doğal üslerimiz olarak görüyor.

...Her halükarda Karadeniz bir "Rus-Türk gölü" olmaktan çıkar.

"Rus-Türk gölü" sözünün yalnızca coğrafi bir tabir olduğu ve donanmamızın Karadeniz'in sahibi bulunduğu zamanlarda bu terime değer vermemiz mümkündü. Fakat bu "gölde" Türk donanmasının, üstelik bizimkinden çok daha güçlü bir donanmanın belirmesiyle beraber durum bütünüyle değişmiştir ve kapalı konumdaki Karadeniz'in tüm devletler için açık hale gelmesi Türkiye'nin bu su havzasında

⁹⁵ Burgas ve Varna: Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında liman kentleri.

egemenliğimize ortak olmaya yönelik işgalci girişimlerine karşı kendimizi başarılı bir şekilde savunmamızın garantisi olabilir.

Dışişleri Bakanlığı Konseyi Azası Baron Taube'nin⁹⁶ Tezkeresi (1905)

...Hukukî açıdan elimizde Boğazların kapatılmasına ilişkin tek karar ve iki ayrı yorum (1878 yılına ait İngiliz ve Rus yorumları)⁹⁷ var.

...Sorunun halihazır durumda teorik açıdan anlaşılır, pratik açıdan memnuniyet verici olduğu kabul edilemez.

Temel politik soru şudur: Boğazların kapatılması ilkesi Rusya için halen faydalı mı, yoksa artık faydalı değil mi?

Kapatılma yandaşları haklı olarak şunları söyleyebilirler: Öncelikle, gemilerin Türk boğazlarından geçişine tam bir serbestlik tanımakla, Karadeniz'deki ayan beyan üstün konumumuzdan kendi rızamızla vazgeçmiş ve Türkiye üzerinde gerçekten etkili olma yollarından bir tanesini kaybetmiş oluruz, ikinci olarak da düşman donanmalarına şu an sahip olmadıkları imkânı, yani Karadeniz'e girme imkânını veririz ki bu suretle uluslararası politikada bizim için tehlike oluşturan yeni bir faktör ortaya çıkar.

Karadeniz'de, burada sözü edilen üstün konuma maalesef 1905 yılından beri sahip değiliz ki bu gerçek, Türkiye'nin Urmiye ilçesini tutmasına ve Anadolu'nun bizim açımızdan elverişsiz bölgesine demiryolu yapmasına engel olma gayretlerimizin akim kalışından anlaşılıyor. Uluslararası politikada yeni bir faktör olarak Karadeniz'de düşman donanmalarının belirme ihtimaline gelince, hâlihazırda bu ihtimali Boğazların kapatılması ilkesinden vazgeçilmesi sorunuyla ilgisiz bir şekilde hesaba katmak durumundayız, zira daha evvel mevcut olmayan düşman

⁹⁶ Taube, Mihail Aleksandroviç (1869-1961). Rus hukukçu, diplomat ve devlet adamı. Dışişleri Bakanlığı'nda çeşitli kademelerde çalıştı ve bazı yurtdışı görevlerde bulundu. Maarif Bakanı Yardımcılığı yaptı ve bir süre Bakanlığı vekaleten yönetti. Bolşevik Devrimi sonrasında yurtdışına muhaceret etti.

⁹⁷ Berlin Kongresi'nde İngiliz heyeti, İngiltere Hükümeti'nin Boğazların savaş gemilerine kapatılması ilkesini, diğer devletlerin Türk hükümetine karşı yükümlülüğü olarak anladığını beyan etmiştir. Cevabi demeçte Rus delege, kendi Hükümetinin, Boğazların kapatılması ilkesine uyma yükümlülüğünden hem de diğer büyük devletler karşısında alınan yükümlülük anlamını çıkardığını ilan etmiştir. [Hv.]

Türk donanması artık gözümüzün önündedir, dolayısıyla, Boğazların kapatılması ilkesinin geçerliliğini sürdürmesi bizi bu istenmeyen gelişmeden koruyamamıştır, gelecekte de koruması mümkün değildir. Bu nedenle, bütün devletlerin gemilerinin Boğazlardan serbest geçişinin kabullenilmesiyle yeni bir uluslararası faktörün devreye girmesi bizim açımızdan tehlike arz etmemekle kalmaz, bizimkinden daha güçlü Türk donanması karşısında savunmamızı vakitli ve başarılı bir şekilde kurmamız hususunda hatta faydalı bile olabilir. İşte bu askeri ve politik sorunun da tartışılması ve karara bağlanması gerekmektedir.

...Boğazların açılmasının uluslararası arenada kabullenışı anından itibaren... "İngiltere'nin Karadeniz Filosu"nun -ve diğerlerinin de- oluşturulmasına ilişkin emir imzalanacaktır, Romanya ve Bulgaristan'dan gelebilecek muhtemel tehlikeden bahsetmeyelim bile.

Karadeniz'de İngiliz ve Bulgar donanmalarının belirme tehlikesine ilişkin düşünceler 1907 yılında yapılan Rus-İngiliz Antlaşması'yla⁹⁸ da, Bulgaristan'la son yıllarda açıklık kazanan ilişkilerimizle de uyumlu değildir.

İngiltere'nin ya da herhangi bir başka ülkenin filosunun Çanakkale Boğazı'nı bloke etmesini engelleyebilecek durumda olmayacağız.

Boğazlardan bütün devletlerin gemilerinin serbest geçişini (Boğazların tarafsızlaştırılmasını) düzenleyecek uluslararası antlaşmanın şartları, Boğazların bloke edilmesi ihtimalini ortadan kaldırıyor.

...Karadeniz sorununun Rusya açısından tam elverişli çözümü yalnızca İstanbul Boğazı'nı ve Çanakkale Boğazı'nı tutmamız halinde mümkün olabilir.

Öncelikle, böyle bir çözümün faydası Avrupa ve Yakındoğu politikamızın bütünlüğü açısından fazlaca tartışmalıdır. Diğer yandan, Boğazları işgal etmemiz için Türklerin kanlı bir savaşın ardından Avrupa'dan sürülmesi gerekir, üstüne üstlük, Boğazlarda Türk hakimiyetinin yerine Rus hakimiyetinin ikamesine Avrupa devletlerinin asla izin vermeyeceğinden şimdiden bütünüyle emin olabiliriz.

...Boğazların açılması yalnızca şu şartların önceden yerine getirilmesi durumunda faydalı olabilir:

Karadeniz'de egemenliğin Rusya'da kalmasını temin edebilecek güçlü bir Karadeniz filosunun oluşturulması.

⁹⁸ Rus-İngiliz Antlaşması: 31 Ağustos 1907 tarihinde Sankt Petersburg'da imzalanan antlaşma. Merkezi Asya'da Rusya'yla İngiltere'nin nüfuz alanlarını belirledi. İngiltere-Fransa-Rusya arasında Üçlü İtilaf'ın oluşumu bu antlaşmayla tamamlandı.

Böyle bir donanmanın gereken süre içinde kurulması Boğazların kapalı olması durumunda imkansızdır. Türk donanmasının yükselişinden itibaren içinde bulunduğumuz kısırdöngü işte budur.

Türkiye'ye Karadeniz, Marmara ve Ege sahillerinde hiçbir mın-tıkanın yabancı devletler yararına yabancılaştırılmaması sorumluluğunun yüklenmesi.

Türkiye'nin, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarındaki istihkâmları ilga etme ve Boğazların tarafsızlığını kabul etme yükümlülüğünü alması.

...Böyle bir askerî ve politik programın önceden yerine getirilmesi şartı, Boğazların açılması sorununu tümüyle "ad Calendas Graecas"⁹⁹ ertelemiş olur.

Gelişmeler bu yargıyı doğrulamadı. Türkiye'nin askerî donanmasıyla bizimki arasındaki oran aleyhimizde değişti ve Boğazlar sorununu otomatikman öne çıkardı.

...Boğazların kapatılmasının faydası mutlak değil ve Karadeniz'deki askerî donanmamızın gücüyle her daim ters orantılı olacaktır.

Bugün zaten bu yargıdan hareketle Boğazların açılması konusunda ısrarcı olmak zorundayız.

...Karadeniz filomuzun etkili konuma gelmesinden itibaren antlaşmanın İngiliz yorumu sorunun bizim açımızdan elverişli çözümüne daha fazla uymaktadır, şöyle ki bizim için önemli olan savaş gemilerimizi herhangi bir suretle Karadeniz'den çıkarabilme olanağımızın bulunması kaydıyla Boğazların kapatılması ilkesinin geçerliliğini korumasıdır.

Bugün söz konusu olan, Karadeniz'de bizimkinden daha güçlü bir Türk filosunun ortaya çıkışının kaçınılmazlığına karşı Rusya'nın geç olmadan korunmasıdır. Boğazlar sorununu tezkerede işaret edilen yönde çözme girişimi 1908 yılında Bosna krizi sırasında tarafımızdan yapıldı ve bu girişimin sonucu, böyle bir hedefin gerçekleştirilemeyeceğini ayan beyan gözler önüne serdi. Esasında bugün bizim için askerî gemilerimizi Karadeniz'den çıkarma değil, Karadeniz'e sokma hakkına sahip olmak daha önemlidir.

⁹⁹ Ad Calendas Graecas: Belirsiz bir süre için ertelenen ya da günün birinde gerçekleşeceğinden şüphe duyulan bir olayı anlatırken kullanılan Latince deyim, "çıkma zamanı son çarşamba".

RUSYA'NIN DOĞU'DAKİ HEDEFLERİ

Takdim

İnkılap ve Dış Politika Arşivi'nde "Bakan'ın Gizli Arşivi" bölümünde "1900. Şahsi ve gizli. Nu. 29" kaydıyla tutulan işbu belgeler Pokrovski'nin kısa bir tanıtma yazısıyla beraber yayınlanmıştır. Bu yayının künyesi şöyledir:

"Царская дипломатия о задачах России на Востоке в 1900 г.", *Красный Архив* (исторический журнал), том 5 (18), Центральный Архив РСФСР, Москва-Ленинград, 1926, стр. 3-29.

"1900 yılında Çarlık diplomasisine göre Rusya'nın Doğu'daki hedefleri", *Krasnyy Arhiv* (tarih dergisi), Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi Arşivi, Moskova-Leningrad, yıl 1926, Nu. 5 (18), s. 3-29.

Belgeyi, dergideki yayından birebir çevirdik. Pokrovski'nin dipnotlarını [Pk.] kısaltmasıyla işaretledik.

Rusya'nın Doğu'daki Hedefleri Rus Diplomatların 1900 Yılına Ait Yazışmaları

1) Dışişleri Bakanı'nın¹⁰⁰ Naçizane Tezkeresinin Kopyası¹⁰¹

Afrika kıtasında geçen sonbahar başından itibaren cereyan eden gelişmeler, iki küçük Güney Afrika cumhuriyetinin, rakiplerine kıyasla pek ehemmiyetsiz askerî güçlerinin kudretli İngiltere ordularıyla çatışmalarından doğan sonuç yüzünden umumun dikkatini buraya çekmiş ve hemen hemen bütün devletlerin hükümetlerinin gözünde istisnâ önem kazanmıştır.

Boerler'le yapılan savaş,¹⁰² St. James Kabinesi'yle Transvaal Hükümeti¹⁰³ arasında ciddi fikir ayrılıklarına neden olan şartlara göre değerlendirildiğinde İngiliz sömürge politikasının arızî ve münferit bir vakası olarak kalması gerekiyorken, büyüyerek tüm dünyanın ilgisini çeken bir olaya dönüşmüştür.

Transvaallilerin başarısına dair ilk haberlerin alınmasından itibaren kıta Avrupa'sında da, Amerika'da da kamuoyunun sempati ve alakasının; haklarını, özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını savunmak için mücadele eden Boerler'in tarafında olduğu açıkça meydana çıktı. Diğer yandan, maddi çıkarları için haksız işlere girişen, üstelik bunu Rus Çarı'nın lütufkâr girişimleri sayesinde toplanarak uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesinin temellerini atan Lahey Konferansı'nın¹⁰⁴, çalışmalarını başarılı bir şekilde sonuçlandırmasının hemen akabinde yapan İngilizlere kar-

¹⁰⁰ Tezkerenin hazırlandığı sırada Rusya İmparatorluğu'nun Dışişleri Bakanı Mihail Nikolayevič Muravyov'dur.

¹⁰¹ Tezkere, görüşü alınmak üzere İmparator II. Nikolay'a sunulmuştur. Sayfa kenarında şu not bulunuyor: "Zatıalilerince onaylandı. 25 Ocak 1900." [Pk.]

¹⁰² Bir yanda Transvaal Cumhuriyeti ve Özgür Orange Devleti, diğer yanda Britanya İmparatorluğu olmakla 1899-1902 yıllarında cereyan eden II. Boer Savaşı kastedilmiştir.

¹⁰³ Transvaal: Afrika'nın güneyinde, 1852-1902 yılları arasında bağımsız olan bir ilke. Bugünkü Güney Afrika Cumhuriyeti'nin bir bölümünü kapsıyordu.

¹⁰⁴ 1899 yılında gerçekleşen I. Lahey Konferansı Rusya İmparatoru II. Nikolay'ın çağrısını üzerine toplanmıştır.

şı düşmanca duygular, Britanya askerlerinin maruz kaldığı felakete rağmen, hep daha kuvvet ve şiddetle ifade edilir oldu.

Fakat şu sırf duygusal nedenlerin dışında, savaşan taraflara karşı takınılan bunca net tavır haklı kılan saikalar son birkaç on yılın tarihî gerçekleri arasında bulunabilir.

Gerçekten de İngiltere geçen yarım yüzyılda açgözlü, çıkarıcı ve bencil siyaset yüzünden kıta Avrupa'sının hemen bütün devletlerinde kendine karşı hoşnutsuzluk duyguları uyandırmayı başarmıştır. İstisnâî ada konumundan, güç ve büyüklük açısından ilk sırayı işgal eden askerî ve ticarî donanmasından faydalanmak suretiyle İngilizler Avrupa ve Asya halkları arasına husumet ve nifak tohumu ektiler ve bundan kendileri için bir maddi çıkar sağlamanın yolunu her zaman buldular. Bu politikanın olumsuz sonuçlarını hemen hemen bütün devletler şu ya da bu ölçüde kendi üzerlerinde hissetmişlerdir ve Boerler'le çatışan İngiliz askerlerinin başarısızlığı haberlerinin her yerde memnuniyetle, hatta belki zevkle karşılanması bu yüzden hiç şaşırtıcı değildir. Afrika'da durumun gelecekte daha da zorlaşması Büyük Britanya'yı burada aynı ölçüde daha fazla güç harcamak zorunda bırakacağından, Avrupa devletlerinin birtakım politik çıkarlar elde etmek amacıyla bu elverişli andan faydalanma ve henüz İngilizler savaşa gömülmüşken, diğer zamanlarda "Büyük Britanya'nın çıkarlarına" toslanacağı muhakkak olan yerlerde kendilerini ödüllendirme fırsatını kesinlikle kaçırmamaları gerektiği dış ülkelerin kamuoyu ve basınında her geçen gün daha açık bir dille ifade edilir oldu.

Avrupa'daki bu ruh halinin yankısı hem başkentin, hem de taşranın tüm basın organlarında geniş bir destek bulan Rus toplumsal düşüncesinde de ortaya çıkmıştır. Rusya'nın elde etmesi gereken kazançlara ilişkin bizde çok çeşitli, fakat muğlak hayaller biçiminde ifade edilen düşünceler, her defasında olduğu gibi, dış basında, özellikle de İngiliz basınında daha belirgin biçime girdi. Rusya'nın; ezeli ve en tehlikeli rakibi olarak gördüğü İngiltere'nin zor durumundan faydalanacağına ve Merkezî Asya ya da Uzakdoğu'da İngiltere'ye etkili bir darbe indireceğine duydukları eminlikle yabancı gazeteler hemen Kabil, Herat, Pers Körfezi limanları ve diğer yerler için hazır ve ayrıntılı işgal planlarına sahip olduğumuzu anlatmaya başladı.

Rusya'nın tarihi içinde benzer yargıları ilkesel olarak doğrulaya-

cak kanıtlar bulunmadığı şüphesizdir, bu yargılar Rus Devleti'nin ruhuyla da, Rus hükümdarlarının egemen iradesince belirlenen Rus politikasının kutsal gelenekleriyle de bağdaşmamaktadır. Dindaşı mazlum halkları savunmak üzere pek çok defa kılıç kuşanmış olan Rusya hiçbir zaman "oportünizmi" kendine rehber ideoloji edinmemiş ve hayatî gereklilik arz etmeyen herhangi bir maddi çıkara sırf komşusunun sıkıntılı durumundan yararlanmak suretiyle ulaşmak amacıyla silaha sarılmamıştır. Rusya daima ve her yerde düşmanıya ya da rakibiyle yüz yüze durma cesaretini devlet çıkarlarının kaçınılmaz kıldığı ya da aleyhinde çevrilen entrikaları muzafferane bir şekilde def etmesi gereken işte o dakikada sergilemiştir. Diğer yandan, Rusya'nın Büyük Britanya'yla kendi bağımsızlıklarını savunan zayıf Boerler arasındaki mücadeleye doğrudan katılması lüzumu lehindeki yargıların da gerçeği yansıttığı kabul edilemez. Rusya kendisiyle alakasız bir konuya doğrudan müdahale etmek suretiyle, durumun er ya da geç muhtemelen kendi evlatlarının canını ve refahını feda etmek zorunda kalacağı raddede zorlaşmasına sahiden de katkıda bulunmalı mıdır? Üstelik İmparatorluk Hükümeti mevcut şartlarda Afrika cumhuriyetlerine verilebilecek desteği hem yaralı ve hasta Boerler'e cömertçe yardım etmek suretiyle, hem de İngiltere'nin hareket özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik birtakım askerî kararlar marifetiyle vermiş bulunuyor.

Günümüzde Afrika kıtasındaki kanlı olaylar yüzünden işlerin vardığı noktayı tartışırken, kıta devletlerinden bazılarının İngiltere'nin gücünün ve dikkatinin başka noktaya yönelmesinden istifadeyle kendilerine genel siyasi durumu etkileyebilecek ve zamanla Rusya'nın çıkarlarına da bir dereceye kadar yansıyabilecek az ya da çok önemli kimi çıkarlar temin ettikleri gerçeği de göz ardı edilemez.

Bu gerçekler ışığında İmparatorluk Hükümeti'nin tam tersi hataya düşme riskini almadan; hem kamuoyu, hem de basın tarafından ısrarla masaya getirilen şu soruyu dikkatlice gözden geçirmekten ve tartışmaktan daha fazla kaçınmasının imkânsızlığı kendiliğinden anlaşılmaktadır: Sahiden de Rusya'nın, ihtiyacı olmadığını düşünebileceğimiz birtakım arazileri tutmak amacıyla değilse bile, en kötü ihtimalle, sırada bekleyen politik hedeflerinden bir tanesine mümkün mertebede az çabayla ulaşmak amacıyla şu elverişli şartlardan

yararlanması gerekmez mi? Bu sorunun olumlu yanıtlanması durumunda ise ortaya, hangi çıkar alanına öncelik verilmesi gerektiği sorusu ve sonda da Rusya'nın diğer devletlerle ittifak halinde mi, yoksa herhangi bir dış destekten tamamen bağımsız olarak mı hareket etmesi gerektiği sorusu çıkıyor.

Avrupa Devletlerinin Afrika'daki Olaylara Bakışı

Gelişmelere en fazla ilgi gösteren devletlerin hâlihazırda sergiledikleri tutumun doğru bir şekilde değerlendirilmesi sonucunda, bu devletlerin İngiltere aleyhinde oluşturacakları herhangi bir ittifak ya da koalisyonu katılmaya ilişkin düşüncelerin Rusya'nın müzakereye konu olan hareket programında kesinlikle bulunmaması gerektiği kanaatine varmamak mümkün değildir. İşin aslına bakarsak:

1) Kuzey Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Amerikan toplumunun genelinde İngiltere'ye karşı duyulan antipatiye rağmen, bugünkü politik yönelimi gereği Amerika'nın, kendisini doğrudan ilgilendirmeyen konularda her türlü müttefiklik durumunu reddettiğini açıkça beyan etmiştir.

Bu adım, Washington yönetiminin elini kolunu bağlamadan, Kuzey cumhuriyetine Afrika'da olayların ne şekilde gelişeceğini sükûnetle bekleme olanağı veriyor.

2) Faşoda hatırasının¹⁰⁵ etkisiyle kamuoyunun da, basınının da İngiltere'ye karşı özellikle sert çıktığı Fransa'da hükümet zaten bir yandan iç politika meseleleriyle, diğer yandan gelecek uluslararası

¹⁰⁵ 1898 yılında Fransızların Faşoda'yı işgali üzerine İngiltere Hükümeti sert bir notayla bunu savaş sebebi (*Casus belli*) sayacağını ilan etti ve Fransa geri adım attı. Bu rencide edici olay Fransız kamuoyu ve basınında büyük yankı uyandırdı. Büyük Britanya'yla Fransa arasında, Afrika'da egemen olma mücadelesinin zirvesi sayılabilecek Faşoda krizi Fransa dış politikasında "Faşoda sendromu" denen sendromun gelişmesine de yol açtı. General de Gaulle (1959-1969 yılları arasında Fransa Cumhurbaşkanı olan Fransız asker ve devlet adamı) gençliğinde en çok etkilendiği ve kendini ülkesinin azametini kanıtlamaya adanmasına neden olan "felaketlerin" bir listesini yaparken, Faşoda krizini listenin ilk sırasına yerleştirmişti. Daha sonra İngiltere'yle Fransa arasında yakınlaşma başlayınca, Faşoda krizinin kötü hatırasını unutturmak amacıyla Büyük Britanya Hükümeti kendilerine bağlı bir Genel Vali tarafından yönetilen kentin adını 1904 yılında Kodok olarak değiştirdi. Kodok bugün Güney Sudan Cumhuriyeti'ne bağlı küçük bir kent.

serginin¹⁰⁶ hazırlıklarıyla fazlasıyla meşguldür ve Rusya'yla ittifak halinde bile Büyük Britanya aleyhinde herhangi bir girişimde bulunması zordur. Üstelik İngiltere'nin sıkıntılı durumu Fransa'ya; bu ülkeyle uzun zamandan beri münakaşaya neden olan Şanghay'daki imtiyazlarının genişletilmesi konusunda anlaşmak ve Guanshan Wan Koyu'nda sahiplendiği arazilerdeki konumunu pekiştirmeye yönelik adımları her türlü endişeden uzak bir kararlılıkla atmak açısından iyi bir fırsat vermiştir.

3) Roma Hükümeti'nin, Kuzey Afrika'daki mülkleri üzerinde baskısının desteklenmesine dair İngiltere'den birtakım vaatler aldığı düşünmek için nedenimiz var. Büyük Britanya Hükümeti'nin Mısır'daki askerlerin geri çekilmesi durumunda bu bölgenin işgalini I. Umberto'nun¹⁰⁷ ordularına havale etme niyetine ilişkin Berlin'den son zamanlarda alınan haberleri başka türlü açıklamak pek mümkün değil.

4) İçte parlamento çekişmelerine büsbütün gömülmüş olan Avusturya Hükümeti İngiltere'ye karşı tarafsız bir tutum sergilemektedir. Deniz ötesi kolonilere sahip bulunmadığından çıkarları hiçbir yerde İngiltere'nin çıkarlarıyla çatışmayan Avusturya-Macaristan için bu tutum pek tabiidir.

Galiba 'aynı düşüncelerden hareketle Kont Gołuchowski¹⁰⁸ Macaristan delegasyonunun Komisyon'daki açıklaması sırasında Afrika'daki çekişmenin yerellikten öteye gitmeyeceğine ve daha büyük sorunlara yol açabileceğinden endişe duymak için hiçbir neden bulunmadığına eminliğini kesin bir dille ifade etmiştir.

5) Ve sonda Almanya'ya gelecek olursak, Devlet Başkanı'nın hareket tarzı, Boerler'e yardımda bulunulması lehinde açık duruş sergileyen tüm Alman partileri arasında hâkim olan düşüncenin tam tersine İmparator'un,¹⁰⁹ zahirde tarafsızlığını muhafaza ederek İngiltere'yle doğrudan ve oldukça bağımsız ahitler yapmanın Almanya açısından daha kârlı olacağına inandığını kanıtlıyor.

¹⁰⁶ Paris Uluslararası Sergisi 1900 yılının Nisan-Kasım ayları arasında açık kaldı ve 50 milyonun üzerinde insan tarafından ziyaret edildi.

¹⁰⁷ I. Umberto (1844-1900). 1878 Ocak'yla 1900 Temmuz arasında İtalya Kralı.

¹⁰⁸ Gołuchowski, Agenor Maria (1849-1921). Avusturya-Macaristanlı diplomat ve devlet adamı. 1895-1906 yılları arasında ülkesinin Dışişleri Bakanı'ydı.

¹⁰⁹ II. Wilhelm (1859-1941). 1888-1918 yılları arasında Almanya İmparatoru.

Görünen o ki İmparator Wilhelm yaptığı hesaplarda yanılmış değil: Sömürge ve ticaret politikası alanındaki en önemli rakibinin olası düşmanca tavırlarından endişelenmek için herkesten daha çok sebebi olan İngiltere, hiç oyalanmadan Almanya'yla tatlı bir alışverişe girmeye yeğlemiştir.

Transvaal'de askerî operasyonların başlamasının hemen ardından Samoa Adaları'nı¹¹⁰ dostluğuna karşılık satın alan Almanya, İmparator Wilhelm'in Londra'da bulunduğu sırada Büyük Britanya Hükümeti'nden birtakım başka vaatler de koparmayı zorlanmadan başarmıştır.

Her halükârda Alman Anadolu Cemiyeti geçtiğimiz senenin sonunda yapımı eskiden beri Büyük Britanya'nın tacizlerine konu olan Konya Demiryolu'nu Bağdat'tan geçmekle Basra'ya kadar uzatma imtiyazını alabildi. Afrika olaylarında kendisi açısından ciddi bir dönüş yaşanması üzerine Anadolu'daki ticarî çıkarlarından Almanlar lehinde ödün verirken İngiltere, pek muhtemeldir ki, bu suretle Rusya'da Almanya'ya karşı ciddi bir memnuniyetsizlik uyandırmanın ve bu iki ülke arasındaki ilişkileri Türk Doğusu üzerinden germenin hesabını da yapmamış değildir.

Rusya'nın Afrika'daki Olaylara Bakışı

Daha önce de belirtildiği üzere İngiltere'ye karşı Rusya'nın herhangi bir devletle ittifak halinde hareket etmesinin kesinlikle mevzu bahis olmadığı şu alelacele yapılan hülasadan da açıkça anlaşılmaktadır. Konuyla en fazla ilgili bulunan devletler İngiltere'nin sıkıntılarından istifadeyle kendileri için günümüzde ya da yakın gelecekte olası birtakım politik çıkarlar teminine vakit kaybetmeden girişmişlerdir.

İmparatorluk Hükümeti'nin de, henüz elde etmemişse bile bazı uygun "tazminatlar" elde etmeye bir an önce girişeceği konusunda Rusya'da var olan ümitlerin ve Avrupa'da mevcut eminliğin gerçekte tüm bu şartların bir araya gelmesinden kaynaklandığı da kendiliğinden anlaşılmaktadır.

¹¹⁰ Samoa Adaları: Pasifik Okyanusu'nun güneyinde takımadadır. 1899 yılında yapılan bir anlaşmayla adaların doğu grubu ABD'nin, batı grubu Almanya'nın kontrolüne girmişti. Batı grubu adaları I. Dünya Savaşı sonundan 1962 yılına kadar Yeni Zelanda'nın idaresinde kaldı, akabinde bağımsız oldu.

Fakat Rusya'yı memnun edebilecek tazminatlar neler olabilir? Rusya bu yönde zaten birtakım kazanımlar edinmemiş midir ve daha neler edinmesi gerekmektedir?

Basının işaret ettikleri şunlardır: Öncelikle Karadeniz ve Akdeniz'de ya da Pers Körfezi'nde bazı limanların tutulması, ikinci olarak Anadolu'da bazı yerlerin güç kullanılarak zapt edilmesi, İran'ın kuzey bölümünün, Herat'ın, Afganistan'ın işgali ya da en nihayetinde Uzakdoğu'da birtakım stratejik noktaların ele geçirilmesi.

Hangi ölçüde hayata geçirilmelerinin Rusya'ya gerçekten politik ya da stratejik çıkar sağlayacağını belirleyebilmek için bu öneriler üzerinde teker teker durmak büsbütün faydasız değildir.

Hem kamuoyunda mevcut görüşler, hem de gazeteler Akdeniz limanları arasında öncelikle Rusya için önem arz etmesi gereken Ceuta Koyu'na¹¹¹ işaret etmişlerdir. Burası Cebelitarık yakınındaki elverişli coğrafi konumu sayesinde İngiltere'yle savaş halinde Rusya açısından birinci derecede stratejik öneme sahip olabilir. Çok yaygın bir görüşe göre, bu limanın İspanya'dan satın alınması yukarıda değinilen faydası yanında, İngiltere'nin Port Arthur yakınındaki Weihaiwei'i¹¹² tutmasına verilecek bir karşılık olur.

İspanya Hükümeti'nin, devleti açısından küçümsenemeyecek önem taşıyan Ceuta Koyu'nu satmaya hazır bulunduğu ne derecede bel bağlanabileceğine ilişkin pek müphem meseleyi bir tarafa bırakırsak, öncelikle şu mühim soruyu sormadan edemeyiz: Herhangi bir Avrupa devletiyle savaş halinde Akdeniz havzasında bir deniz üssüne sahip bulunmak Rusya açısından gerçekten de hayati önemi haiz midir?

Aslında sorunun gayet açık yanıtı, bu işte en fazla ehliyet sahibi olan kurum tarafından verilmiştir: Bahriye Bakanlığımızın görüşüne göre, harp zamanlarında kömür istasyonları kruvazörlerimizin, hatta filolarımızın eylemleri için üs görevini yerine getirmek açısından elbette büyük öneme sahiptir. Ne var ki bu istasyonların filomuzla hizmet edebilmesi; **güçlendirilmesi ve askerî kuvvetle korunması** şartına bağlıdır, aksi halde müdafaasız istasyonlar harbin en

¹¹¹ Ceuta: Afrika'nın kuzey sahilinde, Cebelitarık'ın tam karşısında İspanya'ya ait bölge.

¹¹² Weihaiwei: Çin'in doğusunda bir bölge. Weihaiwei Limanı'nı ve civar toprakları kapsayan bölge 1898-1930 yılları arasında Britanya'nın kolonisiydi.

başında düşman için pek kolay ve masrafsız ava dönüşür. Böyle-sine müstahkem üslerin kurulması fazlaca zor bir iştir ve büyük paralara mal olur.

Örneklenen görüş, açıktır ki diğer tüm kömür istasyonları için de geçerlidir, üstelik yalnızca Akdeniz'deki değil, Transkafkasya ya da Merkezî Asya'daki operasyonel üslerimizle doğrudan bağlantısı temin edilmediği sürece Pers Körfezi havzasındakiler için de.

Sonda, Karadeniz limanlarına, özellikle de basının işaret ettiği Burgas'a gelecek olursak, buranın tutulması belirlenen hedefe ulaş-mak için yeterli görülemez. Gerçekte Rumeli yakasına yerleşmek bizim açımızdan yalnızca Boğazların işgaline götüren yolda en yakın nokta olarak önem taşıyabilir, fakat bunun için de Burgas'ta iki, üç gemi değil, bütün bir filo bulundurmak gerekir.

Söz konusu planın gerçekleştirilmesi sürecine eşlik edebilecek olan tüm teknik ve maddi zorlukları bir tarafa bırakırken, ilk sırada şunu vurgulamadan edemeyiz ki donanmamızı Sivastopol'dan Bur-gas'a taşımanın öncelikli sonucu sırf bizim İstanbul Boğazı'na uza-nan yolumuzu kapatmak amacıyla Boğazların savunmasının Türkler tarafından alelacele ve pek ciddi bir şekilde pekiştirilmesi olacaktır. Diğer yandan, başka devletlerin de Çanakkale Boğazı'na en yakın mesafedeki herhangi bir limanı tutmak için bir an önce harekete geçmeleri pek muhtemeldir.

Rusya'nın Türkiye'deki En Yakın Hedefleri

Rusya için kutsal tarihî misyon olan İstanbul Boğazı kıyılarına sağ-lam bir şekilde yerleşme görevinin gerçekleştirilmesinin önemi bambaşkadır. Bu olayın gerekliliği ve kaçınılmazlığı herkesin dü-şüncesinde öylesine kökleşmiştir ki Boğazlara sahip olmanın Rusya açısından faydalarını ispat etmeye çalışmak nafile bir çaba gibi de-ğerlendirilebilir.

Fakat Rusya'nın Boğazlara yerleşmesi öylesine önemli sonuçlar doğurur ki İstanbul Boğazı'nın işgalinin hâlihazırda ne derecede gerçekleştirilebilir olduğu ve günümüzün politik şartlarının böyle bir eylemi hangi ölçüde gerektirdiği konusu tüm ilgili kurumların temsilcilerinin katılımıyla özel bir toplantıda tartışılmak zorunda-dır.

Ama şu an için su götürmez olan bir kanı bulunuyor: Özellikle elverişli şartların oluşacağı ya da başka birileri tarafından işgal tehlikesinin çok yakın bulunacağı **herhangi bir dakikada** aniden ve başarımızı garantilemiş olarak İstanbul Boğazı kıyılarına yerleşebilmek için rakiplerimizi **önlemeye** ve **her türlü tedbiri almaya** hazır olmak bizim için kesin bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Bu önemli meseleyi dikkatlice ele alıp irdelerken, ilgili kurumların her şeyden önce şu sorulara açıklık kazandırması gerekiyor:

1) İstanbul Boğazı'nın işgali planının ordu ve deniz kuvvetleri açısından mükemmel biçimde hazırlanabilmesi için ihtiyaç duyulan araçlar nelerdir?

2) Eylemin başarılı ve gerektiğinde ani bir şekilde gerçekleştirilmesinin en uygun yolları hangileri olabilir?

3) Odessa'yla Bulgaristan arasında tamamı bizim kontrolümüzde bulunacak doğrudan telgraf hattının yapımına şimdiden başlamak gerekmiyor mu?

Akabinde, Rusya'nın Anadolu'daki çıkarlarının korunması amacıyla, burada birtakım müstahkem mevkiller işgal etmemizin kaçınılmazlığı vurgulanıyor.

Böylesine cesur bir adımın Türkiye'ye karşı savaşa girmeye eşdeğer bulunacağından ve en tehlikeli, en beklenmedik sıkıntılara gebe olabileceğinden hiç söz etmeyerek, şunu vurgulamadan geçemeyiz ki şu an İstanbul'a koştuğumuz şartlar, Sultan¹¹³ tarafından kabul edilmesi durumunda, Anadolu'nun Karadeniz'e ve bizim Kafkasya sınırimıza yakın bölgelerinin yabancıların işgalinden korunmasının şüphesiz ki en sağlam güvencesi olacaktır.

Gerçekte, Karadeniz'in güney kıyısı boyunca belli bir bölgenin demiryolu yapımı için, ne de herhangi diğer meselede hiçbir ecnebi devlete imtiyaz tanınamayacağı şartıyla sınırlandırılması hususunda Sultan'ın rızasını elde edebilirsek, bunu yaparken diğer yandan da Türkiye'nin İstanbul Boğazı'na istihkâm kurmama yükümlülüğü altına girmesini sağlarsak, bu netice, Bağdat Demiryolu'nun yapımının Almanlara bırakılmasına karşılık bizi belirli bir zamana kadar memnun edebilir ve Türk Doğusunda olayların gelecekte nasıl gelişeceğini sükûnetle beklememize olanak verir.

¹¹³ II. Abdülhamid.

Anlaşıldığı kadarıyla yukarıdaki kanaatlerin doğruluk payını artıran bir şey daha var: Son zamanlarda edinilen bilgilere nazaran, Bağdat imtiyazının pratiğe geçmesi maddi ve teknik açılardan çok çeşitli ve karmaşık birtakım engellerle karşılaşacaktır. Anadolu Cemiyeti'nin yöneticileri bile gelecekteki demiryolunun henüz yakın zamanda kâra geçemeyeceğinden ve Türk Hükümeti belli bir kilometre garantisi vermeden inşaata başlamanın mümkün olamayacağından emin bulunuyorlar.

Tüm bunlar, Almanya'nın ulaştığı başarının anlamının ilk başta fazlaca abartılmış olduğuna delalet ediyor.

Her halükarda -velev ki bu hususta hiçbir yanlış anlaşılmaya mahal verilmemiş olsun- Karadeniz'de Almanlarla yakın komşuluk durumunu hangi şartlarla kabul ettiğimiz sorusunu Berlin'de mutlaka açıkça masaya yatırmamız gerektiği kanısındayız. Almanya'nın, sanayi ürünleri için Türkiye'de yeni pazarlar elde etme girişimlerine karşı çıkmamakla beraber, vazgeçemeyeceğimiz tarihî hedeflerimizin bulunduğu İstanbul Boğazı kıyılarında Almanların birinci derecede role sahip olma gayretlerine hiçbir suretle izin vermemiz mümkün değildir.

Elçimizle¹¹⁴ defalarca yinelenen konuşmalarından anlaşıldığı üzere İmparator Wilhelm, Rusya'nın Türkiye'deki politik amaçlarını gerçekleştirmesine herhangi bir şekilde engel olmanın hiçbir zaman Almanya'nın hedefleri arasında yer almadığına ve yine bu nedenle gerçekte bunca farklı çıkarlarımızın herhangi bir şekilde çatışmasının katiyen söz konusu olamayacağına emin olmamızı istiyor.

Almanya'nın Dışişlerinden sorumlu Devlet Bakanı¹¹⁵ da birkaç defalar aşağı yukarı aynı anlama gelecek beyanlarda bulunmuştur.

Fakat bunca mühim bir konuda Alman Hükümeti'nin Türkiye'deki birinci derecede önemli politik çıkarlarımıza dair platonik itiraflarıyla elbette yetinemeyeceğimizden, konuya ilişkin gelecek müzakerelerde, İstanbul Boğazı'nı müdafaa ve ihtiyaç halinde bizzat işgal etmek hakkına yalnızca Rusya'nın sahip olduğunu Almanya'nın gerçekten onayladığında dair bir vakitler İmpara-

¹¹⁴ Osten-Saken, Nikolay Dmitriyevich (1831-1912). Rus diplomat. 1895-1912 yılları arasında Rusya'nın Almanya Elçisiydi.

¹¹⁵ Von Schoen, Wilhelm (1851-1933). Alman diplomat ve devlet adamı. Ekim 1907 - Haziran 1910 arasında Almanya Dışişleri Bakanı.

tor Wilhelm'in büyükbabası,¹¹⁶ babası¹¹⁷ ve şimdi kendisi tarafından verilen güvencenin apaçık ifade edildiği **bir anlaşma için zemin hazırlamak görevi** Berlin Elçimize tevdi edilmiştir.

İran'daki Hedefler

Almanların Anadolu'da atağa kalkması üzerine, İran'da, ivedilikle gerçekleştirildiği takdirde bu hamleyi dengeleyecek adım yerine geçmesi umulan hedeflere ilişkin soru da basının gündemine geldi. Bu durumda, Almanya'nın Pers Körfezi'ne **batıdan** yol yapmaya başladığı göz önünde tutularak, bizim de **kuzeyden** aynı yere incek yolun inşaatına vakit kaybetmeden girişmemiz gerektiği varsayılıyordu.

İran'a demiryolu yapmamızın yararı İmparatorluk Hükümeti'nce enikonu tartışılmış ve hem malî, hem de politik nedenlerle **olumsuz** sonuçlandırılmıştır.

İşin aslı şu ki İran'da demiryolu kurumunun hayata geçirilmesi önündeki başlıca zorluk inşaat için sermayenin aranıp bulunmasıdır, zira bugünkü perişan haline bakılırsa, İran'la ticaretin az çok önemli uzunluktaki demiryolu hattının kârlılığını temin etmesine ihtimal vermek pek mümkün değil. Dahası, Rusya'nın devlet hazinesinin bunca verimsiz bir yükü sırtlayacak durumda olduğu şüphelidir. Rus kapitalistlere gelince -kendileriyle iş birliği yapmak gerekeceği takdirde- bunlar birtakım güvenceler arar ki söz konusu güvenceler için İran Hükümeti'nden talepte bulunmak bu ülkedeki çıkarlarımızla uyuşmaz.

Öte yandan, Kuzey İran'da demiryolu yapma imtiyazına sahip olmamız durumunda, İngilizlerin de İran'ın merkezinden Pers Körfezi'ne doğru uzanacak, yani İngiliz ürünlerinin İran'ın kuzeyine ulaşmasını kolaylaştıracak, dolayısıyla da bizim ürünlerimizin tüketimine zarar verecek demiryolunu yapma hakkını elde etmelerini engelleyemeyiz.

İşte bu kanaatlerdi ki İmparatorluk Hükümeti'ni henüz 1890 yı-

¹¹⁶ I. Wilhelm (1797-1888). 1861 yılından itibaren Prusya Kralı, 1871 yılından itibaren Almanya İmparatoru.

¹¹⁷ III. Friedrich (1831-1888). 1888 yılının Mart-Haziran ayları arasında Almanya İmparatoru.

lında merhum Nasreddin Şah'tan¹¹⁸ 10 sene boyunca yabancıların İran'da yol yapmasına izin vermeyeceğine -bizim de yapmamamız kaydıyla- dair taahhüt talebinde bulunmaya sevk etmiştir.

Böyle bir yaklaşım bize pek çok açıdan önemli ölçüde fayda sağladığı cihetle ve söz konusu ahdin süresinin işbu senenin sonunda dolacağı göz önünde tutularak, Şah'tan,¹¹⁹ babasının taahhüdünün gelecek 10 yıl için uzatılması talebinde bulunmanın kesinlikle gerekli olduğu kanısına vardık. Aynı amaçla başlatılan müzakereler şu yakın günlerde tam bir başarıyla sonuçlandırıldı.

Fakat bu sonuçtan dolayı asla rehavete kapılmamalı ve bazı olası gelişmelerin önüne geçmek amacıyla bundan sonra da kendi topraklarımızı İran sınırına doğru yollarla donatma işini hız kesmeden sürdürmeliyiz.

Ulaştırma Bakanlığımızın görüşü, Rusya yollarının İran sınırına hangi yönden yaklaşacağı hususunun, gelecekte bu yolların İran'ın içlerine doğru ne şekilde uzanacağı sorusuyla ilgili bulunduğu ve aynı nedenden dolayı, söz konusu ülkenin sınırları içinde gereken incelemeleri yapmanın elzem olduğu yönündedir.

İhtimalleri değerlendirmek üzere Dışişleri Bakanlığı ilgili girişimlerde bulunmuş ve İran Hükümeti demiryolu inşaatına ilişkin etütlerin yapılmasına izin vermeği kabul etmiştir. Bu amaçla geçtiğimiz sene İran'a gönderilen Rus mühendislerin, üzerlerine düşen görevin üstesinden başarıyla geleceklerine ve bunca önemli demiryolları aracılığıyla Transkafkasya'nın İran sınırına bağlanması çalışmalarının yakın zamanda başlayacağına ümit edebiliriz.

Şah Hükümeti'yle yaptığımız ve yakın zamanda temdit edilen mevzubahis ahit nedeniyle İran'da gelecekte bu ülke üzerindeki istisnâî nüfuzumuzu pekiştirmenin bir aracı olacak yolların yapımından sarfınazar ediyorsak, şu soru kendiliğinden ortaya çıkıyor: İngiltere'nin, Pers Körfezi sahillerine sıkıca yerleşme çabalarına karşı acil önlemler almak için uygun fırsattan yararlanarak hemen harekete geçmemiz gerekmez mi?

Alınabilecek önlemler sırasında:

1) Pers Körfezi'nde bir liman işgal etmemizin veya;

¹¹⁸ Nasreddin Şah (1831-1896). 1848-1896 yılları arasında İran Şahı.

¹¹⁹ Müzaffereddin Şah (1853-1907). 1896-1907 yılları arasında İran Şahı.

2) İran toprağının dokunulmazlığının çiğnenmesine izin veremeyeceğimize ilişkin resmî beyanatta bulunmamızın veya;

3) İran'daki nüfuz alanlarımızı belirlemek konusunda İngiltere'yle anlaşmamızın kaçınılmazlığına işaret edilmektedir.

Birinci madde için, savunmasını mükemmel şekilde teşkil edemeyeceğimiz limanları işgal etmenin anlamsızlığına dair görüşümüzü yukarıda ifade etmiştik. Söylenenlere şunu ekleyelim ki operasyonel üstten aradaki mesafenin uzaklığı yüzünden kopuk durumda bulunan stratejik mevki ve kömür istasyonlarını elde tutmaya çalışmak devletin gücünün dağınık biçimde serpiştirilmesine neden olmakta ve sağladığı yarar çoğu durumda yol açtığı maddi kayıpları karşılamadığından pahalıya mal olmaktadır.

İmparatorluk Hükümeti'nin, İran topraklarının bütünlüğünün ve dokunulmazlığının hiçbir surette ve hiç kimse tarafından çiğnenmesine müsaade etmeyeceğine ilişkin resmî beyanatta bulunmasının şüphesiz çok iyi, fakat bununla beraber tehlikeli sonuçlar da doğurma ihtimali vardır; dolayısıyla bu meselede kesin bir karar alırken oldukça dikkatli hareket etmek gerekir.

Gerçekte, yukarıda değinilen anlamda açıkça bir beyanatta bulunmak, muhtemeldir ki İran'da bizim hakkımızda olumlu düşüncelerin tezahürüne ve özellikle, olanca gücüyle beraber tüm dikkatinin de Afrika kıtasına yöneldiği şu günlerde İngiltere'nin saldırgan planlarını bir ölçüde yumuşatmasına yol açacaktır.

Fakat diğer yandan, İran'ın toprak bütünlüğü hakkını savunmaya her dakika hazır bulunduğumuz yönünde vaadimiz, sınırda daima savaş hazırlığı durumunda ordu bulundurmak gibi çok ağır bir yükümlülük üstlenmemiz anlamına gelir ve her halükarda, bizi halen tam ve rakipsiz egemen konumda olduğumuz Kuzey İran'da hareket özgürlüğünden mahrum bırakır.

Mevcut şartlarda, yukarıda sözü edilen anlamda resmî bir beyanat değil, İngilizlerin Pers Körfezi'nde herhangi bir limanı ya da körfezin bir bölümünü işgale hazırlandıklarına dair söylentilerin doğrulanması halinde, Rusya'nın, Şah'ın bu ihmalkârlığı karşısında asla bir izleyici olarak dışarıda kalmayacağı ve İran'daki çıkarlarını tekrar temin etmek üzere gerekli önlemlere başvurmak zorunda olacağı yönünde Şah Hükümeti'ne iletilecek tamamen gizli bir uyarı galiba daha fazla işe yarar.

Sonda, Rusya'yla İngiltere arasında nüfuz bölgelerinin paylaşılmasına gelince, böyle bir şeyin İran politikamızın geleneklerine ters düştüğü ve İngiltere'yle işbirliğinin Tahran nezdinde bizim hakkımızda çok negatif kanaatler oluşmasına yol açabileceği gerçeğini bir tarafa bırakırsak bile, nüfuz bölgelerini ayırmanın pratikte de bize hiçbir fayda sağlamayacağının altını çizmek zorundayız.

Gerçekte, bu durumda tatbik edilebilecek tek sınır elbette ki coğrafi sınır olur ve İran'ın kuzeyi Rusya'nın, güneyi ise İngiltere'nin nüfuz bölgesi kabul edilir. Ne var ki daha önce değinildiği üzere, Kuzey İran zaten Rusya'nın avuçlarında bulunuyor ve yabancılar için kesinlikle ulaşılmaz bir yerdir. Buna karşılık İngiltere'ye, henüz kendi nüfuzunu istisnâ bir şekilde pekiştiremediği güneyde yalnız başına egemen olma hakkını tanımakla, İran'ın kuzey eyaletlerinin ötesine pekâlâ ilerleme şansımızın önüne şimdiden ve kendi elimizle set çekmiş oluruz.

İran meselesinde İngiltere'yle mücadelenin galiba en iyi ve doğru yolu -biraz yavaş olmakla beraber- belki Rus ticaret ve sanayi kurumlarının geniş bir şekilde teşviki, bize en yakın İran pazarlarına araba yollarının yapılması, Hazar Denizi'nde deniz ulaşımının geliştirilmesi, Enzeli¹²⁰ limanının yapılandırılması, posta ve telgraf bağlantılarının iyileştirilmesi olabilir.

Şu son günlerde Rusya'da, ülkenin gümrük gelirlerinin neredeyse tamamının teminat olarak gösterildiği İran istikrazına dair yapılan ahit kuşku yok ki ekonomik durumumuzu geliştirmek ve İran nezdinde Rusya'nın politik cazibesini epeyce pekiştirmek için elimizde etkili bir silaha dönüşecektir.

Afganistan'daki Hedefler

Oldukça yaygın bir görüşe göre, İngiltere'nin Afrika kıtasında maruz kaldığı başarısızlıklar, bu ülkenin Hindistan sınırlarındaki ve Merkezî Asya mülkleri üzerindeki nüfuzu ve gücü açısından çok tehlikeli sonuçlar doğuracaktır. İşte bu nedendir ki Rusya'nın, gelecekte Hindistan'a yapacağımız taarruzun en önemli stratejik noktalarından biri olacak Herat'ı işgal etmek amacıyla Merkezî As-

¹²⁰ Enzeli: İran'ın kuzeyinde, Hazar Denizi kıyısında liman kenti. Bugünkü Bender-Enzeli.

ya'daki sınırını Afganistan'ın kuzeyine kaydırmak için tam da içinde bulunduğumuz şu anı değerlendirmesi gerektiği düşünülmektedir.

Afrika'daki savaşın gidişine dair ayrıntılı haberlerin bu yerlere ulaşmış olma ihtimalinin fazlalığına karşın ne Hindistan'da, ne de Afganistan'da İngiltere açısından şu ana kadar herhangi bir olumsuz yankı uyandırmadığı gerçeği bir tarafa, yine de, İngiltere'nin bir avuç Boer'le mücadelede uğradığı başarısızlığın Büyük Britanya egemenliğinden hoşnutsuz Hint ve Merkezî Asya kavimleri arasında önünde sonunda coşkulu bir ruh hali uyanmasını tetikleyeceğine dair mülahazada doğruluk payı olduğu inkâr edilemez. Fakat bu çok muhtemel gelişmelerden Rusya'nın, bir vilayetin tamamını işgal etmek gibi oldukça güç ve riskli bir eyleme kalkışmasının şart olduğu sonucunu çıkarmanın pek makul bir izahı da bulunamaz.

Bu arada, Herat'ı ele geçirmenin stratejik ve askerî açılardan ne derecede önemli olduğu sorusuna nihaî yanıtı vermek elbette ki bu alanda ehil olan askerî kurumun görevidir.

Politik açıdan değerlendirildiğinde bu vilayetin işgali fazla beğenilecek bir eylem değildir. Bunu yapmak Merkezî Asya'nın tamamında Rusya'nın kötü ve itici imaja sahip olmasına yol açar, Buhara'da paniğe sebebiyet verir ve hemencecik bizi Afgan Emiri¹²¹ ile açıkça düşman pozisyona getirir. Oysa özellikle bölümün başında zikredilen düşünceler açısından, kendisine, Rusya'nın barış yanlısı bir politika izleyeceği güvenini vermek için gayret göstermemiz gerekiyor.

Büyük Britanya Hükümetiyle yaptığımız ahit doğrultusunda, yanlış anlaşılmalardan kaçınmak için Afganistan'la doğrudan temas geçmemek ve bu ülkeyle ilgili meselelerde Londra Kabinesi'nin aracılığına başvurmak hakkında 70'li yıllarda aldığımız bir karar, söz konusu güvenin oluşması önünde bugüne kadar en büyük engeldi.

Neredeyse sınır komşuları haline gelen Rusya'yla İngiltere'nin Merkezî Asya'da zamanla değişen karşılıklı konumları açısından pek çok sıkıntı çıkaran böyle bir şartın mantıksızlığı dikkatten kaçmamış ve şimdi Devletli İmparatorumuzun yüce izinleriyle, Londra Elçimize,¹²² Afganistan hâkimiyle doğrudan bağlantıya geçmekten

¹²¹ Abdurrahman Han (1844-1901). 1880-1901 yılları arasında Afgan Emiri.

¹²² Staal, Yegor Yegoroviç (Georg von Staal, 1822-1907). Rus diplomat ve devlet adamı. Diplomat olarak çeşitli ülkelerde ve bu arada Türkiye'de de çalıştı. 1884-1902 yılları arasında Rusya'nın Londra Elçisi oldu.

daha fazla kaçınmayı mümkün görmediğimizi Büyük Britanya Hükümeti'ne duyurmak görevi tevdi edilmiştir.

Yayılmacı düşüncelerden uzak durmakla ve Afganistan hâkimiyetle büsbütün dostça, güvene dayalı ilişki tesis etmekle Merkezî Asya'nın bu bölgesinde politik ve ekonomik anlamda üstün bir nüfuza sahip olacağımız kuşkusuzdur. Bu durum, kuvvetle muhtemeldir ki gelecekte yalnızca Kabil'de değil, Herat ve Mezar-ı Şerif'te de temsilci bulundurmamıza imkân verecektir.

Uzakdoğu'daki Hedefler

Sonda, hâlihazır şartlarda Uzakdoğu'da birtakım ödünler almak peşinde olmamız gerekip gerekmediği sorusuna değinirsek, bunun bir tek olumsuz yanıtı olabileceği akla gelir.

İşin aslı şu ki son yıllarda Rusya'nın tüm gayretleri Uzakdoğu'da Pasifik Okyanusu'nda Rus donanmasının başlıca üssünün sahip bulunması gereken tüm şartları sağlayan elverişli ve buz tutmayan liman aramaya yönelmiştir.

Yakın zamanda demiryoluyla Büyük Sibirya Arteri'ne¹²³ birleştirilecek askerî ve ticarî olmakla iki limanıyla beraber Kwantung Yarımadası'nın¹²⁴ tamamının Rusya'ya kiralanmasına ilişkin 1898 yılında Çin Hükümeti'yle imzalanan anlaşma bu gayretlerin iyi bir sonuca ulaşmasını sağladı.

Henüz yeni elde ettiğimiz bu topraklarda askerî limanın savunmasının pekiştirilmesi, körfezin derinleştirilmesi ve genişletilmesi, Pasifik donanmamızın yeni yapılacak gemilerle güçlendirilmesi gibi pek çok zorlu görev bizi beklemektedir.

Bu görevlerin gerçekleştirilmesinin, yalnızca olayların barışçıl bir şekilde cereyan etmesi ve herhangi bir politik soruna yol açabilecek sert hareketlerden kesinlikle kaçınmamız şartına bağlı olduğu kendiliğinden açıktır.

¹²³ Transsibirya Demiryolu.

¹²⁴ Kwantung Yarımadası: Çin'in kuzeydoğusunda yarımada. Japonya yarımadayı 1895 yılında işgal ettiyse de kısa bir süre sonra Çin'e iade etmek zorunda kaldı. 1897 yılında Ruslar burayı savaş gemileri için ileri üs olarak kullanmaya başladılar. 1898 yılında Rusya yarımadayı Çin'den 25 yıllığına kiraladı. Rus-Japon Harbi sonrasında yarımada Japonya'nın kontrolüne geçti. 1945'te SSCB Kwantung Yarımadası'nı Japonya'dan aldı ve 1950'de karşılıksız olarak Çin'e bıraktı.

İşte bu nedenledir ki yalnızca stratejik önem açısından Port Arthur'a faik olduğu gerekçesiyle Cargodo Adası'nın zaptı gibi riskli eylemleri Rusya'nın askerî ve politik programından çıkarmak icap eder.

Afrika'daki savaştan kafasını kaldıramayan Büyük Britanya Hükümeti'nin, düşündüğümüz planı uygulamaya koymamızı engelleyecek durumda olmadığını varsayarsak bile, Cargodo Adası'nın Japonya açısından da daha az stratejik önem taşımadığını ve Kore adalarına yönelik fetih girişimlerimiz karşısında bu ülkenin muhtemelen eli koynunda seyirci kalmayacağını göz ardı edemeyiz.

Ortaya şöyle bir soru çıkıyor: Pasifik Okyanusu kıyılarındaki konumumuzu henüz güvence altına alamamış olduğumuzun ve bu konumu pekiştirmek uğruna yaptığımız fedakârlıkların, harcadığımız çabaların tüm meyvelerini pek kolay kaybedebileceğimizin tamamen bilincindeyken, 1898 anlaşmasıyla Kore'nin bütünlüğünü ve dokunulmazlığını kabullenmek zorunda bıraktığımız Japonya'yla ilişkilerimizin gerilmesine izin verebilir miyiz?

Askeriyenin bu soruya vermiş olduğu belli bir yanıt vardır ve bu kurumun görüşüne nazaran, mevcut şartlarda Kore'de girilecek herhangi bir savaş Rusya için ağır, **pahalıya patlayan ve kolay kolay bir fayda umulamayacak** bir hareket olacaktır.

Yalnızca Port Arthur'a sıkıca yerleştikten ve burayı demiryolu aracılığıyla Rusya'ya bağladıktan sonradır ki Uzakdoğu meselelerinde kendi irademizi sağlam bir şekilde ortaya koyabilir ve icabında askerî güçle destekleyebilir duruma geleceğiz.

Sonuç

Yukarıda anlatılanların tamamını özetlersek, kaçınılmaz olarak şu kanaat ve sonuçlara ulaşırız:

A. Hâlihazırda genel politik durum İmparatorluk Hükümeti'nin; birileriyle anlaşmak ya da herhangi bir bölgeyi veya stratejik noktayı askerî güç kullanarak tutmak suretiyle donanmamız için bir durak edinmek gibi birtakım ivedi ve fevkalade önlemler alması kabilinden zorunluluklar doğurur nitelikte değildir.

B. Türk Doğusunda, Merkezî Asya'da, İran'da ve Uzakdoğu'daki birinci derecede önemi haiz çıkarlarımızın korunması amacıyla kesinlikle yapılması gerekenler şunlardan ibarettir:

1) Sultan'ın; İstanbul Boğazı'nın müstahkem hale getirilmesi çalışmalarının sonlandırılması ve Karadeniz'in kıyı bölgelerinin demiryolu yükümlülükleriyle sınırlandırılması konusunda kendisine iletilen talepleri kabul etmesi için her çareye başvurmak.

2) Merkezî Asya'daki çıkarlarımız doğrultusunda bu bölgeye daha fazla yakınlaşmamızın ilk adımı olması gereken Afganistan'la tekrar doğrudan ilişki tesis etmek hakkındaki kararımızı İngiliz Hükümeti'ne iletmek. Yalnızca bunun akabinde ve elverişli şartlar oluştuğunda Kâbil'de diplomatik temsilcilik açmak konusuyla ilgilenilebilir.

3) Türkistan Dairesi¹²⁵ ve Transhazar Eyaleti¹²⁶ ordularının savaş hazırlığı durumuna getirilmesi amacıyla Harbiye Bakanlığı'nın geçen sene başlattığı çalışmayı sürdürmek. Benzer eylemler Rusya sınırındaki mülklerinin güvenlik zafiyetinin ve özgürlüklerine düşkün Hint kavimleri üzerindeki politik egemenliğinin dayanıksızlığının farkında olan Büyük Britanya Hükümeti nezdinde her zaman büyük tesir icra etmiştir; üstelik, söz konusu kavimlerin İngiltere'ye karşı pek dostça sayılamayacak tutumlarının bu ülkenin Transval'deki başarısız savaşı sonrasında daha da şiddetleneceği fazlaca muhtemeldir.

4) Demiryolu inşaatı etütleri için İran'da görevlendirilen Rus mühendislerle tevdi edilen çalışmaların icrasını hızlandırmak ve yine bu görevle ilgili olarak, gelecekte Rusya ve İran demiryolları zincirlerini birbirine bağlayan halka görevini üstlenecek Transkafkasya demiryollarının yapımına mümkün kadar kısa süre zarfında başlamak. Diğer yandan politik, stratejik ve ticarî açılardan taşıdığı büyük önemi göz önünde tutarak, Orenburg'dan Taşkent'e kadar uzanacak demiryolu¹²⁷ projesinin hayata geçirilmesini de hızlandırmak.

5) İran'da Rus ticaret ve sanayi kurumlarının gelişmesini teşvik etmek ve desteklemek, Harbiye Bakanlığı'nın, stratejik açıdan önemi haiz olduğunu ifade ettiği araba yollarının yapımıyla ilgilenmek.

¹²⁵ 1860'lı yıllarda gerçekleştirilen askerî reform sırasında Rusya İmparatorluğu askerî dairelere ayrıldı. Türkistan Askerî Dairesi Rusya'nın Merkezî Asya'daki mülklerini kapsıyordu.

¹²⁶ Transhazar Eyaleti (Transhazar Oblastı): Türkistan'da, Hazar Denizi'nin doğu kıyısında Rusya İmparatorluğu'na bağlı bir bölgeydi.

¹²⁷ Rusya'nın Avrupa'daki topraklarını Merkezî Asya'daki vilayetlerine bağlayan Orenburg-Taşkent Demiryolu 1887-1906 yılları arasında yapılmıştır.

6) Enzeli'de liman ve rıhtım yapımıyla, Hazar'da deniz ulaşımının geliştirilmesi, doğrudan posta ve telgraf bağlantılarının kurulması çalışmalarıyla ilgilenmek.

7) Harbiye Bakanlığı'nın geçtiğimiz sene Priamursk Askerî Dairesi¹²⁸ ve Kwantung Yarımadası'nda orduların savaş hazırlığı durumuna getirilmesi amacıyla başlattığı çalışmaları devam ettirmek.

8) Port Arthur'un teçhizatı ve Kwantung Yarımadası'nı Sibiryaya Arteri'ne bağlayacak demiryolunun inşaatı çalışmalarıyla ivedilikle ilgilenmek.

9) Rusya'nın Pasifik'teki gücünün gereken düzeyde tutulabilmesinin temel şartının, burada **güçlü ve her türlü savaş araç ve gereçleriyle donatılmış bir donanma bulundurmak** olduğunu akıldan çıkarmamak.

C. Sonda, işbu tezkerede yanıtı bırakılmış olan çok önemli bir sorunun, yani Rusya'nın İstanbul Boğazı'nı işgal planının en mükemmel biçimde hazırlanmasına ilişkin sorunun net bir şekilde açıklığa kavuşturulmasının şart olduğu anlaşılmaktadır.

Mahiyet itibariyle uluslararası ilişkilerde herhangi bir gerilmeye yol açma ya da Rus politikasının Devletli İmparatorumuzun yüce iradesiyle belirlenen barışçıl yönünü değiştirme istidadı göstermeyecek olan tüm mezkûr görevlerin her açıdan müzakere edilmesi ve adım adım gerçekleştirilmesi şüphesiz ki Rusya'nın fevkalade başarılı bir şekilde kalkınmasının en iyi güvencesi olacaktır.

2) Bahriye Bakanlığı Vekili'nin¹²⁹ Dışişleri Bakanı'na Mektubu

14/27 Şubat, Numara 341

Çok gizli

Devletli Efendim

¹²⁸ Priamursk Askerî Dairesi Rusya'nın en doğudaki mülklerini kapsıyordu.

¹²⁹ 19. yüzyıl başlarında Rusya İmparatorluğu Bahriye Bakanlığı'nın başında bir General Amiral bulunur, fakat kendisine yardım etmek üzere göreve atanan Bahriye Bakanlığı Vekili, Bakanlığı fiilen yönetirdi. 1867'de yapılan bir reformun ardından General Amiral görevde kalırken, Bahriye Bakanlığı Vekili "Bakan" statüsünde kurumu yönetmeye devam etti. 1905'ten sonra General Amirallik kaldırıldı ve diğer Bakanlarla aynı düzeyde bir "Bahriye Bakanı" görevi oluşturuldu.

Graf Mihail Nikolayeviç

Zatîâlinizin mektubuyla beraber iletilen, Doğu politikamızın görevlerine ilişkin tezkereyi tarafınıza iade ederken, onlarca yıldan beridir uluslararası meselelerin barışçıl yollardan çözümü için her çabayı gösteren ve Lahey Konferansı'nda da net bir biçimde ifade edilen politik çizgimizle tam bir uyum halinde bulunan ilkeleri kabullenmemem mümkün değildir.

Tezkerenin Yüce makam tarafından onaylanması bu ilkelerin meşruiyet kazanması ve tartışma konusu olmaması için zaten yeterlidir. Bununla beraber, her adımda karşımıza dikilen çıkarlarını biraz daha ileri taşımak için bundan daha az elverişli fırsatı bile kaçırma-yacağından hiç kuşku duymadığımız İngiltere'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan Rusya'nın hiçbir kâr sağlayamamasına üzülmemek de elde değildir. Tezkerede açıkça ifade edildiği üzere diğer devletler, gelecekte kendi çıkarlarına İngiltere'nin tesir olanaklarını zorlaştıracak veya kısıtlayacak, az ya da çok önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Bir tek Rusya kendini hiçbir şekilde güvenceye almış değildir ve ileride birtakım sorunların ortaya çıkması ihtimaline karşın İngiltere'yle bugüne kadar mevcut olan karşılıklı konumunu aynen muhafaza etmektedir. Oysa İngiltere'yi daima rakiplerimizin safında bulacağımızdan eminiz ve bu yüzden, barışçıl siyaset çizgimizle uyumlu biçimde, uçlardaki konumumuzu güvence altına almamız ve pekiştirmemiz, kendimizi İngiltere'nin art niyetine karşı korumamıza yardım edecektir. Diğer yandan, İngiltere'nin herhangi bir açıdan zayıflatılmasına yol açacak her türlü adım doğrudan Rusya'nın yararınadır. Oysa tezkereye göre son tahlilde her şey eski haliyle kalmakta, Afganistan'la doğrudan ilişki tesis etmek ve İstanbul Boğazı'nı daha fazla müstahkem duruma getirmemek konusunda Türkiye'yi yükümlülük almaya zorlamak dışında Rusya tarafından herhangi bir hamle öngörülmemektedir. Bu arada, şu İstanbul Boğazı konusu da anlaşılabilirlikten biraz uzaktır: Türkiye'yi, İstanbul Boğazı'nın savunmasını daha fazla güçlendirmemeye, hatta istihkâm yapımı çalışmalarını durdurmaya zorlarken, İstanbul Boğazı'nı işgal etmek niyetimizi açıkça belirtmiş olmaz mıyız? Zira İstanbul Boğazı'nın Rusya dışında herhangi bir ülkeye karşı müstahkem duruma getirilmesi anlamsızdır.

Tezkeredeki diğer görüşler üzerinde tek tek durmak gerekirse,

imparatorluğun sınırları dışında, savunmalarını teşkil etmek ve donanma bulundurmak amacıyla yapılacak masrafları karşılamayacak, bunlar yapılmadan da düşmanlarımız için kolay ava dönüşmekten başka işe yaramayacak kömür istasyonları ya da birtakım istinat noktaları edinilmesinin faydasız olacağı düşüncesine tamamen katılıyorum. Yine bunun gibi, İran ve Afganistan'la ilgili eylemler konusunda da bir itirazım veya eklemek istediğim herhangi bir şey bulunmuyor.

Herhangi bir dakikada aniden ve başarımızı garantilemiş olarak İstanbul Boğazı kıyılarına yerleşebilmek için rakiplerimizi önlemeye ve her türlü tedbiri almaya hazır olmak zorunluluğuna gelince, mesele çeşitli komisyonlarca müteaddit defalar ayrıntılı bir biçimde ele alınmış ve çözümlenmiştir, yine de komisyonların işaret ettikleri eylemler levazım eksikliği yüzünden gerçekleştirilemediğinden ve bu nedenle, alınan nihaî kararlar pratikte uygun tatbikatlar ve deneme manevralarıyla kontrol edilemediği cihetle tam anlamıyla bitmiş kabul edilemez. İstanbul Boğazı'nın ani işgali başlı başına ve tabiri caizse özel bir operasyon gerektirdiğinden, yine özel araç ve gereçlerin, mesela topçu ve süvari birliklerinin nakli için özel taşıtların, pasif ve aktif mayın barajlarının -ki şu sonuncular için çok sayıda mayın gemisine ihtiyaç var- ve diğerlerinin teminini de icap ettirmektedir. Tüm bu şeylerin Bahriye Bakanlığı'nın normal bütçesinden karşılanması mümkün değildir ve özel kredilere ihtiyaç vardır. Meselenin baştan sonra Harbiye Bakanlığı'yla müzakere edilmiş olduğunu ve Bahriye Bakanlığı'nın konuya sırf teknik açıdan dâhil edildiğini göz önünde tutarsak, operasyon hazırlığı için kredi temini de Harbiye Bakanlığı'nın yükümlülüğünde bulunuyor, fakat kendilerinin bu hususta zorlandıkları anlaşılmaktadır, zira sefer için gerekli deniz araçlarının hazırlanmasına ilişkin sipariş henüz verilmiş değil. Buna nazaran, İstanbul Boğazı'nın ani işgali için tam anlamıyla hazır bulunma zorunluluğunda halen ısrar ediliyorsa, meselenin bugünkü durumunun tezkerede de belirtildiği üzere deniz ve kara kuvvetlerinin temsilcilerinden oluşan karma komisyonda acilen tekrar müzakere edilmesi gerekmektedir. Zira şartların değişmiş olma ihtimali vardır, her iki kurumun kaynakları muhtemelen artmıştır ve birtakım yeni yönergeler alınmış olabilir. Her halükârda, tezkerede işaret edilen hazırlık düzeyine gerçekten ulaşabilmek için gerekli araç ve gerecin net bir şekilde belirlenmesi ve tahsisi şarttır.

Karadeniz askerî filosu Yüce iradeye uygun biçimde her an bir görev üstlenebilecek şekilde sürekli hazır durumda tutulmaktadır ve son Türk-Yunan savaşı¹³⁰ öncesinde olduğu gibi filonun savaş hazırlığı müddetinde (12 saatte) değil, her dakika hareket edebilecek durumda olması isteniyorsa, bunun için de bir engel bulunmamakta ve yalnızca gemilerin sürekli hazır tutulması için zorunlu malî kaynağın tahsisi gerekmektedir.

Akabinde, Uzakdoğu'ya müteallik görevlerimizden bahsederken, Kore'nin güneyinde bir istinat noktası edinmeden, Pasifik Okyanusu'ndaki konumumuzu sağlam bir temele oturtmamızın mümkün olmayacağına ilişkin kesin kanaatimi bir kez daha yinelemek durumundayım.

Kuşku yok ki Port Arthur Kuzey Çin ve Pekin üzerindeki nüfuzumuz açısından çok büyük stratejik öneme sahiptir, buradan Pechili Körfezi'ne¹³¹ sahip olarak oradaki duruma tam hükmedebiliriz. Fakat Japonya'ya tesir imkânı elde etmek açısından, hem bu ülkeye uzaklığı yüzünden, hem de Kore'nin güneyinde düşman filolarının sağlam bir şekilde yerleşebilecekleri ve birbirinden 1100 mil mesafedeki Vladivostok'la¹³² Port Arthur arasında her türlü iletişimi engelleyebilecekleri harika koylar bulunması nedeniyle, buranın stratejik önemi çok daha düşüktür, hatta hiç hükmündedir.

Japonya'ya Pasifik'te başarılı olmak umuduyla ve böyle bir şansa da sahip bulunarak saldırganca tavırlar sergileme imkânı sunan üstün bir konum edinme fırsatını kesinlikle vermemek için bu ülkeye yakın, yani Kore'nin güneyinde bir istinat noktası elde etmek zorundayız. Hâlihazırda donanmasını ve ordusunu esasında bize karşı durmadan güçlendiren Japonya'yı iyi hesaba katmak durumundayız.

Bizim İstanbul Boğazı'na nispeten yakınlıkta bulunmamız gibi, Japonya da Kore'ye nispeten aynı konumda ve yakınlıkta bulunuyor. Bu nedenle bizde İstanbul Boğazı'yla ilgili müzakereye açtıklarımız kabilinden, Kore'nin aniden işgaline yönelik düşünce ve hazırlıkların Japonya'da yapıyor olması pek muhtemeldir ve bizim bu girişimi uzak Port Arthur'dan engellememiz İngiliz donanmasının

¹³⁰ 1897 yılında yaşanan Türk-Yunan Savaşı kastedilmiştir.

¹³¹ Sarıdeniz'de bir körfez.

¹³² Vladivostok: Uzakdoğu'da, Japon Denizi kıyısında Rusya'ya ait liman kenti. Transsibirya Demiryolu üzerindeki son noktadır.

İstanbul Boğazı'nın işgalini Bezik Koyu'ndan engellemesinden çok daha güçtür. Böyle bir işgal planını vakitlice altüst edebilmemiz için ve başarısızlığa uğrama riskiyle beraber kaçınılmaz olarak muazzam kayıplar vereceğinin farkına varan Japonya'nın bu tarz bir eyleme girişmeye cesaret edememesi için yine de Kore'nin güneyinde istinat noktasına sahip bulunmalıyız. Bu üsse, Japonya'yı sağduyu sınırları içinde tutmanın ötesinde, her şeyden önce Vladivostok'la Port Arthur arasında zincirin tamamlayıcı halkası olarak ihtiyacımız var. Bu halka olmadan yalnızca savaş zamanlarında değil, birtakım müphem durumlarda da Vladivostok'tan Port Arthur'a ve tersi yönde giden tüm gemiler durdurulma riskiyle karşı karşıya kalacak ya da bunca uzak mesafeye gemilerin konveyör eşliğinde gönderilmesi gerekecek ki bu durum Japonlar nezdinde konveyörleri yakalamak suretiyle kendileri için en büyük tehlike addettikleri gücü, yani bizim donanmamızı zayıflatma teşebbüsünü fevkalade cazip kılmaktan başka, bize şu an düşünmek istemeyeceğimiz kadar büyük kömür masrafı çıkaracaktır. Kore'nin güneyinde bir istasyona sahip olmamız çok daha fazla gemiden müteşekkil Japon ticarî filosu için ciddi bir tehdit teşkil eder ve Japonya'yı herhangi bir saldırgan eyleme karar vermeden önce iki kere düşünmek zorunda bırakır.

Askerî, ticarî ve sınaî alanlarda kaydettikleri hızlı gelişme yanında Japonlar ahlakî değerlere bakışlarıyla Asyalı olarak kalmışlardır ve yalnızca reel bir güç tarafından tehdit edilmek kendileri üzerinde etkili bir tesir icra edebiliyor. Böyle bir tehdit her türlü saldırgan niyeti daha doğmadan bastırırken, hiç umulmadık bir anda çıkabilecek, silah gücüyle çözülmek zorunda kalınacak, dolayısıyla modern savaşın tüm felaket ve yıkımlarını peşinden sürükleyecek bazı komplikasyonlara yol açma ihtimali bulunan anlaşmazlıkların da önüne geçiyor.

Tezkerede de haklı olarak belirtildiği üzere, Rusya toprak zapt etme gereksinimi duymamaktadır ve Uzakdoğu'da saldırgan bir politika takip edecek değildir, fakat Japonya yalnızca reel güç tehdidiyle böyle bir politikadan vazgeçirilebilir.

Devletli İmparatorumuzun¹³³ böylesi bir barışçı amaç uğruna donanmanın Pasifik sularında Japonlarınkinden yüzde 30 daha güçlü olacak şekilde teçhizine özel kredi lütfetmeleri bizleri sevindirir.

¹³³ II. Nikolay.

Yine aynı amaç için Kore'nin güneyinde, yakındaki Cargodo Adasıyla beraber Masan Bay Körfezi'nde bir liman edinmek şarttır.

Tezkerede işaret edilen esaslı nedenlerden dolayı, böyle bir limanın işgali henüz mümkün kabul edilemiyorsa, zamanla, diplomatik yollardan ve satın almak suretiyle elde edilmesi bizim için ısrarla gerçekleştirmeye çalışmak zorunda olduğumuz bir hedef teşkil etmelidir. Hâlbuki Kore'nin Masan Bay üzerindeki haklarımıza gerekli saygıyı göstermediği geçen seneki olaylar, Japonya'nın bu ülke üzerindeki nüfuzunun galiba bizimkinden daha etkili olduğunu gözler önüne seriyor.

Devletli Efendim, hürmetlerimi ve candan bağlılığımı ifade ederim, lütfen kabul buyurunuz.

P. Tırtov

3) Harbiye Bakanı'nın Dışişleri Bakanı'na Mektubu

16/29 Şubat 1900

Çok gizli

Devletli Efendim

Graf Mihail Nikolayeviç

69 numaralı mektubunuza ilıştirdiğiniz Rusya'nın Türkiye, İran, Afganistan ve Uzakdoğu'daki görevleri konulu tezkerede Rusya açısından çok büyük önem taşıyan politik, askerî ve stratejik konulara temas edilmiştir.

İstanbul Boğazı'nın askerî güç kullanılarak geri dönüşsüz bir şekilde işgalini XX. yüzyılda Rusya'nın en önemli hedefi olarak görüyorum. Bu nedenle, söz konusu büyük hedefin gerçekleştirilmesine vesile olacak tüm adımların atılması gerektiğini düşünüyorum.

Askerî önlemler konusuna temas etmeyerek, Türk Hükümeti'ni İstanbul Boğazı'ndan bizim yararımıza feragat etmeye hazırlamak gerektiği hususunu fevkalade mühimsediğimi söyleyeyim. Bana göre, bu yönde atılacak ilk adım, Türklerin İstanbul Boğazı'nı daha fazla müstahkem konuma getirmelerine son vermeyi başarmak olmalı. Fakat bu işte alınacak en mühim önlem olarak, sizin de tezkerede değindiğiniz üzere, Almanya'yla belli bir anlaşma sağlanması zaruretini görüyorum. Nitekim tezkerede şöyle denmiş: "İstanbul Boğazı'nı müdafaa ve ihtiyaç halinde bizzat işgal etmek hakkı-

na yalnızca Rusya'nın sahip olduğunu Almanya'nın gerçekten onaylaması..."

Bu hedefle kıyaslanınca, tezkerede değinilen tüm diğer görevler Rusya açısından yakın tarihî dönemde daha az anlam ifade ediyor.

İran, Afganistan ve Uzakdoğu'daki hedefler konusunda tezkere-deki düşüncelere katılıyorum. Tam anlayamadığım bir şey var yalnızca: İngiltere'yi İran'ın güney kıyılarında birtakım noktaları işgal etmekten vazgeçirmek için tezkerede bahsedilen önlemler yeterli olur mu? Bugün bizim için bir anlam ifade etmeyen bu noktalar gelecekte çok önem kazanır. Uygun şeraitte bu konuda doğrudan İngiltere'yle anlaşmadan bir şey yapılamayacağına inanıyorum.

Rusya'nın Avrupa'daki kısmını Merkezî Asya'ya bağlayan raylı yolun yapımı kâmilten bitirilmeden İngiltere'yle mezkûr konuda yapılacak müzakerelerin askeriye tarafından tam anlamıyla desteklenemeyeceğini eklemeyi de görev addediyorum.

Hürmetlerimi ve candan bağlılığımı ifade ederim, lütfen kabul buyurunuz.

A. Kuropatkin

4) Maliye Bakanı'nın Dışişleri Bakanı'na Mektubu

10/23 Şubat 1900, Numara 28

Çok gizli

Devletli Efendim

Graf Mihail Nikolayeviç

Geçtiğimiz Ocak ayının 27'si tarihli ve 68 numaralı mektubun ilişğinde bulunan, İmparatorluk Hükümeti'nin Doğu'ya yönelik dış politikasının hedefleri konulu tezkerede ifade edilen genel görüşe ve yine aynı tezkerede hâlihazır durumun yerli yerinde ve gerçekçi değerlendirmesine bütünüyle katıldığımı Zatîâlinize bildirmekten onur duyarım. Bu aydınlatıcı görüşlerin tezkerenin Sonuç bölümünün A maddesinde çok net bir biçimde ifade edildiğini de belirtmek isterim.

Akabinde, Doğu politikamızın hedeflerinin gerçekleştirilmesi araçlarının anlatıldığı B ve C maddelerine gelince, burada işaret edilen başlıca önlemlerin oldukça büyük masraflara yol açacağına dikkatinizi çekmek zorundayım. Zaten son zamanlarda devlet maliyesi ve kredileri çok ciddi taleplerle karşı karşıya kalmıştır ve halen de

kalmaktadır. Donanmanın önemli ölçüde güçlendirilmesi, Sibiry demiryolunun yapımı ve Transkafkasya demiryolu ağının genişletilmesi, Mançurya'dan geçmekle Vladivostok'a kadar hat döşenmesi, Güney Mançurya hattının ivedilikle inşasını ve tutulan bölgenin çok büyük masraflar pahasına savunmasını zorunlu kılacak olan Port Arthur'un işgali, Orenburg'dan Taşkent'e ya da Uralsk'dan¹³⁴ Çarcov'a¹³⁵ kadar yol yapılması ihtimali; önemli, fakat fevkalade pahalı ve bu arada, kendi masraflarını yakın zamanda çıkarmaları pek şüpheli görünen tüm bu çalışmalar Rus halkının ve üreticisinin sırtına ağır bir yük olarak binmiştir ve binmeye devam edecektir. Unutmayalım ki sermaye, nihayetinde tek bir kaynaktan, yani halkın emeğinden temin edilir ve ahalinin ödeme gücüne fazlaca baskı uygulanmasının ya da kaynakların diğer amaçlara yönlendirilmesi yüzünden ülkenin iç gereksinimlerinin temininde aksaklıklar meydana gelmesinin bir sonucu olarak halkın emeğinin verimliliğinin gelişmesi zayıflarsa, bazı münferit başarılarla rağmen genel politik durumumuz da aynı derecede zayıflar. Bu bakış açısından hareketle, Sonuç bölümünün B maddesinde yer alan masraflı önlem ve tekliflerin gerçekleştirilme zorunluluğunun daha yumuşak ifade edilmesini ve devlet hazinesinin durumuna bağlanmasını yerinde buluyorum.

Özellikle Türkistan'da ve Transhazar Eyaleti'ndeki ordularımızın güçlendirilmesi (Fıkra 3) bana göre, hâlihazırda ordunun ve ülkenin pek çok vazgeçilmez harcamasını aksatacak ölçüde önemli masraflara mal olmanın ötesinde, İngiltere'nin de kendi kuvvetlerini büyük oranda arttırmasına, dolayısıyla gelecekte bizim yeni ve büyük askerî harcamalar yapmak zorunda kalmamıza yol açabilir. Gözümüzün önünde cereyan eden olaylar böyle bir endişeyi doğrular niteliktedir. Güney Afrika cumhuriyetleriyle savaşta sıkıntılarla karşılaşmanın bir sonucu olarak İngiltere, ordusunu güçlendirmek için birtakım çalışmalara başladı bile. Fakat henüz bu meseleyi, askerî güçlerini diğer Avrupa devletlerinin ulaşmış oldukları düzeye çıkarmak zorunluluğu şeklinde ele almamaktadırlar. Merkezî Asya'daki ordularımızı güçlendirirsek, askerî gücünü daha fazla geliştirmesi için İngiltere'ye ciddi gerekçe vermiş oluruz. Buradan; askerî

¹³⁴ Günümüzde Kazakistan'ın batısında kalan kent.

¹³⁵ Günümüzde Türkmenistan sınırları içinde bulunan Türkmenabat kenti.

açıdan büyük kıta devletlerinin gerisinde kalmamak için ordumuzu güçlendirme zorunluluğumuza, zengin İngiltere'yle rekabet etmek gibi, malî açıdan asla çıkarımıza olmayacak yeni bir zorunluluk ekleneceği sonucu çıkar. Bu suretle, mutlak anlamda askerî gücümüzün ve beraberinde masraflarımızın da artmasına karşılık, bizim ve rakiplerimizin askerî güçleri arasındaki nispetin değişeceği pek şüphelidir. Sonuç itibariyle, hem biz, hem de uygar dünyanın tamamı, 12 Ağustos 1898 tarihli o unutulmaz genel bildirgede¹³⁶ ifade edilen yüce amaçtan biraz daha uzaklaşmış olacağız: "Le maintien de la paix générale et une réduction possible des armements excessifs qui pèsent sur toutes les nations se présentent, dans la situation actuelle du monde entier, comme l'idéal auquel devraient tendre les efforts de tous les Gouvernements."¹³⁷

Aynı şeyler Priamursk Askerî Dairesi ve Kwantung Yarımadası'nda konuşlandırılan ordulardan ve Pasifik'te güçlü bir donanma bulundurmaktan bahsedilen 7 ve 9 numaralı fıkralar için de söylenebilir. Uzakdoğu'da ordularımızın ve donanmamızın savaş hazırlığını ileri düzeye taşıdığımız ölçüde, Japonya, İngiltere, hatta belki başka devletler de o bölgede kendi güçlerini hızla arttıracaklardır. Her halükârda, tuttuğumuz toprakların savunmasını teşkil etmek adına zaten çok fazla şey yaptık. Üstelik Kwantung'da 12 bin kişilik ordu konuşlandırılmasını aşırı bulduğunuzu Stats Sekreter Solski¹³⁸ riyasetinde düzenlenen oturumlarda pek çok defa ifade etme lütufkârlığını gösterdiniz Zatiâtileri. Şimdi, yani Kwantung vilayetinde şu yeni 12 binlik orduyu konuşlandırdıktan ve Priamursk Dairesi

¹³⁶ 12/24 Ağustos 1898 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Muravyov, İmparator II. Nikolay'ın buyruğu üzerine, Petersburg'da bulunan tüm yabancı devletlerin temsilcilerine bir Hükümet Bildirgesi gönderdi. Silahlanmaya sınır konmasının ve dünyayı tehdit eden tehlikenin önüne geçilmesinin tüm devletlerin öncelikli görevi olması gerektiğini ilan eden Bildirge'de, bu hedefin ne şekilde gerçekleştirilebileceğini görüşmek amacıyla bir konferans düzenlenmesi öneriliyordu.

¹³⁷ "Dünya barışının desteklenmesi ve bütün milletlerin sırtında ağır bir yük olan aşırı silahlanmanın önünün mümkün mertebede alınması, mevcut uluslararası konjonktürde, gerçekleştirilebilmesi için bütün hükümetlerin gayret göstermeleri gereken hedefi teşkil etmektedir." [Pk.]

¹³⁸ Solski, Dmitri Martinoviç (1833-1910). Rus devlet adamı, Stats Sekreter ve Aslı Gizli Danışman. Devlet Konseyi Başkanlığı yaptı.

ordularını takviye ettikten sonra Pasifik kıyılarında askerî varlığımızı hâlâ arttırmalı mıyız?

C maddesinde İstanbul Boğazı'nın işgal planının net bir biçimde açıklığa kavuşturulmasına ilişkin mesele oldukça önemlidir. Buna yönelik hazırlık yapılması faydalı bir çalışma olarak görülebilir, fakat şahsen ben zamana bağlı olarak pek fazla değişkenlik gösterebilecek böyle bir görevin önceden kâfi derecede net bir biçimde açıklığa kavuşturulabileceğinden kuşkuluyum. Böyle bir hedefin Avrupa çapında çok ciddi bir savaş pahasına gerçekleştirilebileceğini ya da ulaşılan neticelerin korunabilmesi için çokça kan akıtılması ve belki diğer yerlerde önemli tavizler vermek zorunda kalınması gerekeceğini düşünüyorum.

B maddesinin bazı diğer fıkraları için şunlara dikkatinizi çekmek cesaretini göstereceğim:

1) Beşinci fıkrada işaret edilmiş olan İran'da ticaret ve sanayi kurumlarının gelişmesinin desteklenmesi ve araba yollarının yapımı hususları Maliye Bakanlığı'nca dikkate alınmıştır.

2) Hazar'da deniz ulaşımı (Fıkra 6) konusunda hâlihazırda önemli bir gelişme kaydedilmiş bulunuyor.

3) Kwantung Eyaleti'nin demiryolu aracılığıyla Sibirya Arteri'ne bağlanması çalışmaları mümkün mertebede hızlı ve etkili bir şekilde sürdürülmektedir.

Sonda, genel anlamda fikirlerinize katılmakla beraber, tezkerede değinilen önlemlerden çoğunun gereklilik derecesinin bunlar için yapmak zorunda kalacağımız harcamayla bağdaştığını düşünmediğimi Zatiâlinize bir kez daha ifade etmekten kendimi alamayacağım. Elbette ki para olmadan herhangi bir şeyin ortaya konması zordur, ama politika alanında pek çok şeye diploması sanatı sayesinde de ulaşılabilir ki Zatiâlinize emanet edilmiş olan Bakanlık bunu zaten kanıtlamış bulunuyor. Bu bakış açısından hareketle B maddesinin 1. fıkrası (Sultan'ın; Karadeniz'in kıyı bölgelerinin demiryolu yükümlülükleriyle sınırlandırılmasına dair kendisine iletilen talebi kabul etmesinin sağlanması) hususunda geçen senenin Aralık ayında aramızdaki yazışmalara da konu olan (12, 20 Aralık tarih, 276, 285 numaralı mektuplar vb.) meseleye, yani Babiâli'nin, Alman demiryolu şirketinin Basra demiryolu için güvence talebini geri çevirmeye fazlasıyla yatkın olduğuna dikkatinizi çekme cesaretini göstereceğim.

Devletli Efendim, 27 Ocak tarihli 68 numaralı mektubun ekini bu vesileyle tarafınıza iade ederken, hürmetlerimi ve candan bağlılığımı ifade ederim, lütfen kabul buyurunuz.

Vitte

5) Dışişleri Bakanı'nın Naçizane Notu¹³⁹

Maliye ve Harbiye Bakanları'nın ve Bahriye Bakanlığı Vekili'nin İmparatorluk Hükümeti'nin Türk Doğusunda, Merkezî Asya'da, İran'da ve Uzakdoğu'daki politik görevleri konulu tezkere hususundaki görüşlerine dair raporu Zatıâllileri İmparator Hazretleri'nin yüce görüşlerine takdim etme cüretini gösteriyorum.

Graf Muravyov

6) Bakanlardan Alınan Görüşler Üzerine Dışişleri Bakanlığı'nca Düzenlenen Rapor¹⁴⁰

Rusya'nın dış politika hedeflerine ilişkin tezkere, görüşleri alınmak üzere Harbiye Bakanı'na, Bahriye Bakanlığı Vekili'ne ve Maliye Bakanı'na iletilmiştir.

Korgeneral Kuropatkin, Visamiral Tırtov ve Stats Sekreter Vitte tezkereye dair, mahiyet itibarıyla aşağıda özetlenmiş bulunan mütalaalarını ifade etmişlerdir:

1) Maliye Bakanı Dışişleri Bakanlığı'nın görüşlerine ana hatlarıyla tamamen katılmaktadır ve bu görüşlerin, tezkerenin Sonuç bölümünün A maddesinde "Hâlihazırda genel politik durum İmparatorluk Hükümeti'nin, herhangi bir bölgeyi veya stratejik noktayı askerî güç kullanarak tutmak suretiyle donanmamız için bir durak edinmek gibi ivedi ve fevkalade önlemler alınması kabilinden zorunluluklar doğurur nitelikte değildir" sözüyle çok net bir biçimde ifade edildiği kanısındadır.

Fakat Stats Sekreter Vitte bu genel durumun ötesine geçmekte ve devlet maliyesinin çok ciddi taleplerle karşı karşıya kaldığını göz önünde tutarak, ordunun ve askerî donanmanın Türk Doğusunda, Uzakdoğu'da ve Merkezî Asya'daki çıkarlarımızı korumak amacıyla

¹³⁹ Sayfa kenarında not: "Sankt Petersburg, 27 Şubat 1900." [Pk.]

¹⁴⁰ Sayfa kenarında II. Nikolay'ın yazısıyla "görüldü" işareti bulunuyor. Devamında, farklı bir yazıyla not: "Sankt Petersburg, 29 Şubat 1900." [Pk.]

hatta B maddesinde işaret edilen eylemlere girişmesini bile olumsuz karşılamaktadır. Maliye Bakanı'na göre, bu önlemlerin gerçekleştirilmesi ödeme gücü üzerinde fazlaca baskı oluşmasına yol açacak ve halkın emeğinin verimliliğinin azalmasına neden olacaktır.

Son olarak, C maddesinde değinilen, İstanbul Boğazı'nın işgal planının net bir biçimde açıklığa kavuşturulması meselesini Maliye Bakanı oldukça önemli bulmakta, bu plana yönelik hazırlıkları faydalı bir çalışma olarak görmekte, fakat bu görevin önceden açıklığa kavuşturulabileceğinden kuşku duymakta ve böyle bir hedefe “çok ciddi bir savaş pahasına” varılabileceğini ya da ulaşılan “neticelerin” korunabilmesi için çokça kan akıtılması ve “belki diğer yerlerde önemli tavizler vermek zorunda kalınması gerekeceğini” düşünmektedir.

2) Bahriye Bakanlığı Vekili öncelikle, İngiltere'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan Rusya'nın hiçbir kâr sağlayamamasına üzüldüğünü ve İngiltere'nin herhangi bir açıdan zayıflatılmasına yol açacak her türlü adımın doğrudan Rusya'nın yararına olduğunu ifade ediyor. Bu arada Visamiral Tırtov, “tezkereye” göre her şeyin eski haliyle kalmakta olduğunu, Afganistan'la doğrudan ilişki tesis etmek ve İstanbul Boğazı'nı daha fazla müstahkem duruma getirmemek konusunda Türkiye'yi yükümlülük almaya zorlamak dışında Rusya tarafından herhangi bir hamle öngörülmediğini söylüyor. Bahriye Bakanlığı Vekili sonra şunları ekliyor: “Bu arada, şu İstanbul Boğazı konusu da anlaşılabilirlikten biraz uzaktır: Türkiye'yi, İstanbul Boğazı'nın savunmasını daha fazla güçlendirmemeye zorlarken, İstanbul Boğazı'nı işgal etme niyetimizi açıkça belirtmiş olmaz mıyız? Zira İstanbul Boğazı'nın Rusya dışında herhangi bir ülkeye karşı müstahkem duruma getirilmesi anlamsızdır.”

Visamiral Tırtov, Kore'nin güneyinde bir istinat noktası edinmeden, Pasifik Okyanusu'ndaki konumumuzu sağlam bir temele oturtmamızın mümkün olmayacağına ilişkin kesin kanaatini ifade ediyor. “Japonya'ya Pasifik'te başarılı olmak umuduyla ve böyle bir şansa da sahip bulunarak saldırganca tavırlar sergilemek imkânı sunan üstün bir konum edinme fırsatını kesinlikle vermemek için bu ülkeye yakın, yani Kore'nin güneyinde bir istinat noktası elde etmek zorundayız.” “Tezkerede işaret edilen esaslı nedenlerden dolayı böyle bir limanın işgali henüz mümkün kabul edilmiyorsa, za-

manla, diplomatik yollardan ve satın almak suretiyle elde edilmesi bizim için ısrarla gerçekleştirmeye çalışmak zorunda olduğumuz bir hedef teşkil etmelidir.”

Bahriye Bakanlığı Vekili İstanbul Boğazı'nın işgal planı hazırlıkları için özel araç ve gereçlerin, mesela topçu ve süvari birliklerinin nakli için taşıtların, mayın barajlarının, mayın gemilerinin ve diğerlerinin teminine ihtiyaç olduğu görüşündedir. Tüm bu şeyler için de zaten malî kaynak yetersizliği nedeniyle gerçekleştirilemeyen söz konusu operasyonun hazırlanması görevinin tevdi edildiği Harbiye Bakanlığı'na özel kredi tahsisi şarttır.

3) Harbiye Bakanı'na göre tezkerede değinilen tüm görevler arasında önümüzdeki XX. yüzyılda Rusya için en önemli hedef İstanbul Boğazı'nın askerî güç kullanılarak geri dönüşsüz bir şekilde işgal edilmesidir. Bu nedenle, söz konusu büyük hedefin gerçekleştirilmesine vesile olacak tüm adımlar atılmalıdır.

Korgeneral Kuropatkin bu durumda Türk Hükümeti'nin İstanbul Boğazı'ndan bizim yararımıza feragat etmeye (!) hazırlanması hususunu fevkalade mühimsemekte ve bu yönde atılacak ilk adımın Türklerin İstanbul Boğazı'nı daha fazla müstahkem konuma getirmelerine son vermeyi başarmak olduğunu düşünmektedir.

Harbiye Bakanı İran, Afganistan ve Uzakdoğu'daki hedefler konusunda tezkeredeki düşüncelere katılmaktadır. Yalnızca İngiltere'yi İran'ın güney kıyılarında birtakım noktaları işgal etmekten vazgeçirmek için kendisiyle doğrudan anlaşmanın şart olduğuna inanmaktadır. Bu arada, Rusya'nın Avrupa'daki kısmını Merkezî Asya'ya bağlayan raylı yolun yapımı kâmilten bitirilmeden İngiltere'yle mezkûr konuda yapılacak müzakerelerin askeriye tarafından tam anlamıyla desteklenemeyeceğini de eklemektedir.

İlgili üç kurumun yukarıda özetlenen görüşlerinin karşılaştırılması sonucunda öncelikle şöyle bir genel kanı ortaya çıkmaktadır:

Maliye Bakanlığı özel kredi tahsisini ya da Harbiye ve Bahriye Bakanlıkları bütçelerinin arttırılmasını gerektirecek görevlerin gerçekleştirilmesi konusunda istekli değildir.

Harbiye Bakanlığı İstanbul Boğazı'nın askerî güç kullanılarak geri dönüşsüz bir şekilde işgal edilmesine vesile olacak tüm adımların atılmasını Rusya için en önemli görev addetmektedir ki bunun

yapılabilmesi, Bahriye Bakanlığı'na göre bütçenin fevkinde kâfi derecede kredi tahsisine bağlıdır.

Son olarak Bahriye Bakanlığı Kore'nin güneyinde bir liman edilmesini başlıca görev addediyor ki bu görevin de yerine getirilmesi Maliye Bakanı'nın tahsisinden yana olmadığı krediler dışında, Japonya ve İngiltere'yle yaşanılması kaçınılmaz hale gelecek gerginlikler nedeniyle Harbiye Bakanlığı'nın da iştirakini gerektirmektedir. Oysa Harbiye Bakanlığı, daha önce de vurgulanmış olduğu üzere, raylı yolun yapımı kâmilan bitirilmeden bir tek İngiltere'yle İran konusunda yürütülecek müzakerelerin bile tam anlamıyla desteklenmesini mümkün görmemektedir.

Bununla beraber, üç kurum da bir ortak görüşte birleşiyor ve bu görüş herkesin kendine göre birinci derecede önemli addettiği meselenin çözümünün mutlaka **diplomasi sanatına** havale edilmesi gerektiğidir. Diplomasi, hatta Türkiye'nin İstanbul Boğazı'ndan **Rusya yararına feragat etmeye** hazır duruma getirilmesi için bile en uygun yol olarak kabul ediliyor!

Bu arada bir gerçek elbette göz ardı edilmektedir: **Sırf barışçıl diplomatik müzakere** yöntemiyle askerî ve ticarî olmakla iki limaniyla beraber Kwantung Yarımadası gibi koskoca bir arazinin demiryolu yapma ve zenginliklerinden faydalanma hakkıyla beraber kazanılması tarihte öylesine fevkalade ve istisnâî bir vakadır ki herhangi bir politik planın, bu vakanın yakın zamanda bir kez daha gerçekleşeceği beklentisine dayandırılması pek mümkün görünmemektedir. İngiltere son 30 senede birkaç başarılı ele geçirme vakası gerçekleştirmişse -ki barışçıl yollardan yaptığı da pek söylenemez- böyle amaçlar uğruna asla paraya kıymamazlık etmemiş olması ve dünya üzerindeki en güçlü donanma olan donanmasını da daima hazırda bekletmesi sayesinde.

Münferit olarak kişisel kanaatlere geçer ve düşünceleri tezkeredeki görüşlerle en fazla örtüşen Maliye Bakanı'nın ikazlarına öncelik tanırsak, yanlış anlaşılmalardan kaçınmak adına şunlara dikkat edilmesi gerekir:

B maddesinde Türk Doğusundaki çıkarlarımızın korunması yöntemlerinden bahsederken ve bu arada Harbiye Bakanlığı'nın **Türkiye** ve **Priamursk Daireleri** ile Kwantung Yarımadası'nda orduların savaş hazırlığı durumuna getirilmesi amacıyla başlattığı çalışmaların

sürdürülmesi zorunluluğunu vurgularken, Dışişleri Bakanlığı, Stats Sekreter Vitte'nin sandığı gibi devlet hazinesinden yeni tahsisatlar gerektirecek silahlı kuvvetlerin personel sayısının arttırılmasını kastetmemiş, yalnızca, Harbiye Bakanlığı'nın geçen sene iç yönergeyle başlattığı muvazzaf birliklerin yer değiştirmesi çalışmasının, siyasi gerilim yaşanma ihtimalinin daha fazla olduğu yerlerde hazırlıksız yakalanmayacağımız biçimde sürdürülmesini amaçlamıştır.

Yine B maddesinin 9. fıkrasında da Pasifik donanmamızla ilgili olarak aynı türde bir talimat kastedilmiştir. Zamanla Kore'nin güneyinde stratejik bir liman ele geçirmenin şart olduğu yönündeki Bahriye Bakanlığı görüşü doğrultusunda, bu limanın elimizde bulunan birinci sınıf, çağdaş teknoloji düzeyindeki gemilerle güçlendirilmesi pek münasip olacaktır.

Bahriye Bakanlığı'nın, tezkereye göre Afganistan'la doğrudan ilişki tesis etmek ve İstanbul Boğazı'nı daha fazla müstahkem duruma getirmemek konusunda Türkiye'yi yükümlülük almaya zorlamak dışında her şeyin eski haliyle kaldığına dair görüşüne gelince, söz konusu tezkerede şunlara da temas edilmiş olduğunu hatırlatmak zorundayız:

- 1) İran'da yol yapılmamasıyla ilgili Şah'tan alınmış olan taahhüde;
- 2) Rusya'da İran istikrazıyla ilgili olarak Maliye Bakanlığı'nın da engin katkıları sayesinde imzalanan antlaşmaya;
- 3) Ülkesinde demiryolu inşaatıyla ilgili etütlerin yapılmasına dair İran Hükümeti'nden alınan izne;
- 4) Karadeniz'in güneyinde kıyı bölgesinin sınırlandırılmasına dair Türk Hükümeti'yle yürütülen müzakerenin başarılı bir şekilde sonlandırılmasının yakınlığına.

Afganistan'la doğrudan ilişki tesisi daima Merkezî Asya'daki en önemli hedeflerimizden biri ve Herat'ın vakitsiz işgalinden daha elzem bir görev olarak kabul edilmiştir.

Şah'ın; İran'da yol yapılmamasına ilişkin yükümlülük almayı ve demiryolu etütleri için bize izin vermeyi kabul etmesi bu ülkenin sınırlarına, daha sonra da iyice içlerine doğru ilerleyebilmek amacıyla tüm stratejik hazırlıkları vakitlice tamamlamamızı mümkün kılacaktır.

Tezkerede de belirtildiği gibi, İran istikrazına dair yapılan ahit

ekonomik durumumuzu geliştirmek ve İngiltere'nin zararına olmak üzere Rusya'nın politik cazibesini pekiştirmek için elimizde etkili bir silaha dönüşecektir.

Ve sonda, Karadeniz'e kıyı bölgelerde demiryolu inşaatı yapmamak ve İstanbul Boğazı'nı müstahkem konuma getirmemek hakkında Türkiye'den alınması beklenen yükümlülükler boğazın işgal planına yönelik **politik hazırlıkların en önemli şartlarıdır**. Komşu ve tamamen bağımsız bir yabancı ülkeyi, kendi sahil şeridi boyunca demiryolu yapmamaya ve işgalini tarihî bir misyon olarak gördüğünü alenen duyurduğu en önemli stratejik noktasını müstahkem duruma getirmemeye dair yükümlülük almaya zorlamak herhalde **diplomasi sanatının** varabileceği en son sınırdır. Artık bu sınırın ardında silahlı bir gücün hazır beklemesi gerekir.

Buraya kadar serdedilenlerden ve tüm kurumların İstanbul Boğazı'nın gelecek işgalini Rusya'nın başlıca hedeflerinden biri olarak kabullenişlerinden hareketle, şimdi bu görevin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için atılacak adımların önceden müzakere edilmesi gerekiyor, çünkü söz konusu görevin gerçekleştirilmesi yakın zamanda kaçınılmaz hale gelecektir.

Aynı meselenin müzakeresi sırasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü durumunda her dakika meydana gelmesi muhtemel iç karışıklıkların ya da diğer politik gerilimlerin akabinde büyük devletlerden herhangi birinin İstanbul Boğazı'na çıkma hususunda bizim önümüze geçmesinin, Rusya açısından sayısız felaket ve tehlikeye sebebiyet verebilecek korkunç bir gelişme olacağını göz ardı etmemek gerekir. Böyle bir hezimetin manevi ve politik sonuçları bir tarafa, Rusya, devlet güvenliğini temin edebilmek için, hâlihazırda harika durumda bulunan Karadeniz filosunu birkaç kat güçlendirmekle beraber, Kırım ve Kafkasya kıyılarının savunmasının pekiştirilmesine de sürekli on milyonlarca para harcamak zorunda kalır.

DİZİN

DİZİN

93 Harbi – 13, 16, 17, 25, 26, 54.

ABD – 30, 77, 82, 85, 87.

Abdurrahman Han – 96.

Abdülaziz – 19.

Abdülhamit II – 20, 21, 31, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 52, 53, 55, 90, 99, 109.

Afganistan – 10, 88, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 105, 106, 111, 112, 114.

Afrika – 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 94, 95, 96, 98, 107.

Akdeniz – 9, 38, 39, 43, 60, 75, 88, 89.

Aleksandr I (Bulgaristan Prensi) – 26, 27.

Aleksandr II (Rusya İmparatoru) – 25, 54, 57.

Aleksandr III(Rusya İmparatoru) – 11, 14, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 54, 55, 57.

Alman Anadolu Cemiyeti – 87, 91.

Alman, Almanya – 16, 23, 25, 51, 60, 77, 86, 87, 90, 91, 92, 105, 106, 109.

Anadolu – 15, 17, 22, 53, 77, 78, 87, 88, 90, 92.

Asur, Asurya – 19.

Asurbanipal Kütüphanesi – 19.

Asya – 15, 17, 22, 36, 61, 83, 104.

Atina – 16.

Avrupa – 9, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 27, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 42, 46, 55, 60, 74, 75, 77, 79, 82, 83, 85, 87, 88, 99, 106, 107, 109, 112.

Avusturya – 15, 16, 17, 19, 22, 23, 86.

Avusturya-Macaristan – 22, 25, 86.

Ayastefanos Antlaşması – 13.

Babîâli – 17, 31, 40, 61, 109.

Bağdat – 87.

Bağdat Demiryolu – 90.

Balkan, Balkanlar – 15, 17, 22, 27.

Baltık Denizi – 75.

Basra – 87, 109.

Basra Körfezi (bkz. Pers Körfezi).

Batı, Batılı – 16, 23, 33.

Belgrad – 30.

Bender-Enzeli (bkz. Enzeli).

Berlin 52, 58, 86, 91.

Berlin Kongresi – 15, 78.

Beykoz – 61.

Bezik – 19, 104.

Birinci Dünya Savaşı (bkz. Cihan Harbi).

Bizans – 22.

Bizans İmparatorluğu – 15.

Boer Savaşı – 82.

Boerler – 82, 83, 84, 86, 96.

Boğazlar (ayrıca bkz. İstanbul Boğazı; Çanakkale Boğazı) – 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 23, 26, 27, 29, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 59, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 89.

Boğazlar Antlaşması – 40, 77.

Boğdan Prensliği – 69.

Bolşevik Devrimi – 26, 41, 54, 75, 78.

Bolşevik hükümeti, Bolşevikler – 11.

Bosna-Hersek – 15, 80.

Brătianu, Ion Constantin – 13.

Brătianu, Ionel – 13.

---

* Türk, Türkler, Türkiye, Osmanlı, Rus, Rusya terimleri dizine alınmamıştır.

- Britanya, Büyük Britanya (bkz. İngiliz).
 Buhara – 96.
 Bulgar, Bulgaristan – 13, 17, 25, 26, 27, 77, 79, 90.
 Burgas (Bulgaristan) – 77, 89.
 Bükreş – 13, 30.
 Bükreş Antlaşması – 69.
 Büyük Britanya (bkz. İngiliz).
 Büyük Sibirya Arteri (bkz. Transsibirya Demiryolu).
 Büyükdere – 30.
 Cambon, Paul – 46.
 Cargodo Adası – 98, 105.
 Cebelitarık – 40, 88.
 Ceuta Koyu – 88.
 Cihan Harbi – 9, 11, 13, 54, 75, 87.
 Currie, Philip Henry – 30, 68, 69.
 Çanakkale Boğazı (ayrıca bkz. Boğazlar) – 9, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 32, 33, 34, 39, 40, 4376, 79, 80, 89.
 Çarcov – 107.
 Çargrad – 22.
 Çiçagov, Leonid Mihayloviç – 26.
 Çin – 51, 57, 88, 97, 103.
 Çubuklu – 33.
 Danimarka – 65, 66, 67.
 De Gaulle, Charles – 85.
 Doğu, Doğulu – 11, 15, 16, 22, 30, 31, 32, 35, 81, 82, 101, 106, 110, 113.
 Doğu Çin Demiryolu – 51, 57.
 Doğu Meselesi – 15, 23, 76.
 Doğu Rumeli – 17.
 Edirne – 19, 30.
 Ege Denizi – 33, 80.
 Enzeli Limanı – 95, 100.
 Epir – 15.
 Ermeni, Ermeniler – 31, 32, 36, 37, 39, 43, 52, 53, 77.
 Faşoda – 85.
 Fransa, Fransız – 10, 15, 30, 31, 32, 33, 46, 47, 52, 79, 85, 86.
 Friedrich III – 92.
 Galati – 69, 70.
 Gelibolu Yarımadası – 17.
 Girs, Aleksandr Aleksandroviç – 73.
 Girs, Nikolay Karloviç – 31, 54.
 Goluchowski, Agenor Maria – 86.
 Goremikin, İvan Logginoviç – 68, 69, 70.
 Gönüllü Filo – 75.
 Guanshan Wan Koyu – 86.
 Güney Afrika Cumhuriyeti – 82.
 Güney Sudan Cumhuriyeti – 85.
 Habsburglar – 16.
 Haliç – 40.
 Hanotaux, Gabriel – 31, 46.
 Hazar Denizi – 95, 99, 100, 109.
 Herat – 83, 88, 96, 97, 114.
 Hindistan, Hint – 60, 95, 96, 99.
 Hristiyan, Hristiyanlar – 19, 21, 22, 32, 36, 37, 42, 43.
 Hünkâr İskeleyi Antlaşması – 20.
 Hvostov, Vladimir Mihayloviç – 14, 26, 29, 73, 74.
 İgnatyev, Nikolay Pavloviç – 13, 19.
 İngiliz, İngiltere – 9, 10, 15, 16, 17, 19, 20, 23, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 42, 46, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 103, 106, 107, 108, 111, 112, 113, 115.
 İran – 10, 60, 88, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 102, 105, 106, 109, 110, 112, 113, 114.
 İspanya – 46, 88.
 İstanbul (ayrıca bkz. Çargrad) – 10, 13, 14, 16, 19, 20, 22, 27, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 43, 48, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 90.
 İstanbul Boğazı (ayrıca bkz. Boğazlar) – 9, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23,

- 29, 32, 33, 34, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 66, 68, 70, 76, 77, 79, 80, 89, 90, 91, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 111, 113, 114, 115.
- İsveç – 30.
- İtalya, İtalyan – 21, 86.
- İtilaf Devletleri (ayrıca bkz. Üçlü İtilaf) – 10.
- Japon Denizi – 103.
- Japonya 51, 57, 97, 98, 103, 104, 105, 108, 111, 113.
- Kabil – 83, 97, 99.
- Kafkasya – 60, 90, 115.
- Kalküta – 60.
- Kantakuzen, Mihail Aleksandroviç – 25, 26.
- Karadeniz – 9, 15, 16, 17, 33, 34, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 88, 89, 90, 91, 99, 103, 109, 114, 115.
- Kazakistan – 107.
- Kıbrıs – 15.
- Kırım – 60, 115.
- Kırım Savaşı – 9, 25.
- Kili, Kiliya – 61.
- Kireçburnu – 61.
- Koçetov, Yevgeni Lvoviç – 67.
- Kodok (bkz. Faşoda).
- Konya Demiryolu – 87.
- Kopitov, Nikolay Vasilyeviç – 46, 60, 61, 62, 65, 66.
- Kore – 51, 68, 98, 103, 104, 105, 111, 113, 114.
- Krasnyy Arhiv (dergi) – 9, 11, 14, 26, 29, 59, 73, 81.
- Kuropatkin, Aleksey Nikolayeviç – 54, 105, 106, 110, 112.
- Kuzey Afrika – 86.
- Kürt, Kürtler – 37.
- Kwantung Yarımadası – 97, 100, 108, 109, 113.
- La Boulinière – 30.
- Lahey Konferansı – 82, 101.
- Lamsdorf, Aleksandr Nikolayeviç – 30.
- Lamsdorf, Vladimir Nikolayeviç – 76.
- Layard, Austen Henry – 19.
- Lehistan – 21.
- Leningrad (bkz. Sankt Petersburg).
- Li Hung Chang – 57.
- Li-Lobanov Antlaşması (bkz. Rus-Çin İttifak Antlaşması).
- Lobanov-Rostovski, Aleksey Borisoviç – 57, 58.
- Londra – 31, 55, 58, 60, 67, 87, 96.
- Macaristan – 86.
- Mahmut II – 20.
- Mançurya – 51, 107.
- Marmara Denizi – 34, 43, 80.
- Masan Bay Körfezi – 105.
- Merkezi Asya – 79, 83, 89, 95, 96, 97, 98, 99, 106, 107, 110, 112, 114.
- Mezar-ı Şerif – 97.
- Mısır – 15, 19, 86.
- Midilli (gemi) – 10.
- Morengeym, Artur Pavloviç (bkz. Morenheim, Arthur).
- Morenheim, Arthur – 31.
- Moskova – 14, 26, 29, 51, 59, 73, 81.
- Muravyov, Mihail Nikolayeviç – 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 82, 100, 101, 105, 106, 108, 110.
- Murman, Murmansk – 75.
- Musin-Puşkin, Aleksandr İvanoviç – 60, 62, 63, 65, 66, 71.
- Muzaffereddin Şah – 93, 94, 114.
- Müslüman, Müslümanlar – 18, 19, 32, 36, 37, 40.
- Nasreddin Şah – 93.
- Nelidov, Aleksandr İvanoviç – 10, 13, 14, 24, 26, 29, 30, 35, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70.

- Nelidovlar – 13.
 Neratov, Anatoli Anatolyeviç – 73.
 Nikolay I – 20.
 Nikolay II – 10, 30, 35, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 82, 100, 101, 103, 104, 108, 110.
 Nimrud – 19.
 Ninova – 19.
 Norveç – 30.
 O'Connor, Nicholas – 68.
 Obolenski, Valerian Sergeyeviç – 67.
 Obruçev, Nikolay Nikolayeviç – 11, 25, 26, 41, 44, 53, 54, 55.
 Obson – 70.
 Odessa – 16, 19, 42, 43, 44, 55, 56, 60, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 90.
 Orenburg – 99, 107.
 Orenburg-Taşkent Demiryolu – 99.
 Osmanlı Bankası – 37.
 Osten-Saken, Nikolay Dmitriyeviç – 91, 92.
 Özgür Orange Devleti – 82.
 Paléologue, Georges Maurice – 52.
 Paris – 14, 31, 35, 52, 53, 58, 86.
 Pasifik Okyanusu – 75, 87, 97, 98, 100, 103, 104, 108, 109, 111, 114.
 Pechili Körfezi – 103.
 Pekin – 13, 103.
 Pera – 19, 24, 67, 70.
 Pers Körfezi – 83, 88, 89, 92, 93, 94.
 Peşte – 16.
 Petro I – 41.
 Petrov, Nikolay İvanoviç – 64, 65.
 Pleske, Eduard Dmitriyeviç – 55, 56, 67.
 Pobedonostsev, Konstantin Petroviç – 57.
 Pokrovski, Mihail Nikolayeviç – 9, 59, 81.
 Polonya (bkz. Lehistan).
 Port Arthur – 88, 98, 100, 103, 104, 107.
 Portsmouth Antlaşması – 51.
 Priamursk Askerî Dairesi – 100, 108, 113.
 Protopopov, Aleksandr Pavloviç – 16.
 Prusya – 92.
 Reni – 69, 70.
 Roma – 14, 30, 86.
 Roma İmparatorluğu – 21.
 Romanov, Vladimir Aleksandroviç – 56.
 Romanya – 13, 17, 69, 79.
 Rumeli – 89.
 Rus Ortodoks Kilisesi – 26.
 Rus-Çin İttifak Antlaşması – 51, 57.
 Rus-İngiliz Antlaşması (1907) – 79.
 Rus-Japon Harbi – 51, 54, 75, 76, 97.
 Samoa Adaları – 87.
 Sankt Petersburg – 14, 26, 29, 31, 42, 44, 47, 51, 52, 53, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 79, 81, 108, 110.
 Sarıdeniz – 103.
 Sazonov, Sergey Dmitriyeviç – 73.
 Selanik – 19.
 Sırp-Bulgar Savaşı – 26.
 Sibirya Arteri, Büyük Sibirya Arteri (bkz. Transsibirya Demiryolu).
 Siemens & Halske – 60.
 Sivastopol – 39, 42, 43, 44, 55, 56, 65, 66, 67, 68, 71, 89.
 Slav, Slavlar – 22, 23, 27.
 Solski, Dmitri Martınoviç – 108.
 Sovyetler Birliği – 26, 59, 75, 97.
 St. James – 82.
 Staal, Yegor Yegoroviç – 96.
 Şanghai – 86.
 Şişkin, Nikolay Pavloviç – 30, 41, 44, 45, 46, 47, 49, 53, 54, 56.
 Tahran – 95.
 Taşkent – 99, 107.

- Taşnaksütyun – 37.
Tatişev, Sergey Spiridonoviç – 55.
Taube, Mihail Aleksandroviç – 97.
Tesalya – 15.
Tırtov, Pavel Petroviç – 41, 42, 44, 53, 54, 66, 100, 105, 110, 111, 112.
Trabzon Körfezi – 77.
Transhazar Eyaleti – 99, 107.
Transkafkasya – 15, 89, 93, 99, 107.
Transsibirya Demiryolu – 57, 97, 100, 103, 107, 109.
Transvaal – 82, 87, 99.
Tsarskoye Selo – 35, 41, 46, 47, 57.
Tulça – 20.
Tuna – 16, 69.
Tunus – 15.
Türk-Yunan Savaşı – 103.
Türkistan – 99, 107.
Türkistan Askerî Dairesi – 99, 113.
Türkmenabat (bkz. Çarcov).
Türkmenistan – 107.
Ukrayna – 61, 69.
Umberto I – 86.
Uralsk – 107.
Urmiye – 77.
Uzakdoğu – 10, 57, 76, 83, 88, 97, 98, 103, 104, 105, 106, 108, 110, 112.
Üçlü İtilaf (aynca bkz. İtilaf Devletleri) – 73.
Vannovski, Pyotr Semyonoviç – 41, 44, 53, 54, 55, 60, 62, 63, 64, 70.
Varna – 77.
Vauvineux – 47.
Vitte, Sergey – 10, 11, 41, 44, 45, 51, 52, 53, 55, 58, 106, 110, 111, 113, 114.
Viyana – 13, 16, 58.
Vladivostok – 103, 104, 107.
Vlangali, Aleksandr Grigoryeviç – 26, 27.
Von Schoen, Wilhelm – 91.
Washington – 85.
Weihaiwei – 88.
Wilhelm I – 92.
Wilhelm II – 86, 87, 91, 92.
Yakındoğu – 9, 76, 79.
Yavuz (gemi) – 10.
Yeni Zelanda – 87.
Yeniköy – 33.
Yunanistan – 13, 15, 30.

CİHAN HARBİ'NİN EŞİĞİNDE RUSYA'NIN DOĞU DAKİ HEDEFLERİ

Çeviren ve Hazırlayan: Azad Ağaoğlu

Elinizdeki kitap, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Rusya'nın Doğu'ya ve öncelikle Türkiye'ye yönelik hedeflerini tüm çıplaklığıyla ortaya koyan belgelerin çevirisinden oluşmaktadır. 1882-1911 tarihli bu belgeler, Rusya'da Bolşevik iktidarının ilk yıllarında, Çarlık yönetiminin emperyalist emellerini ve pazarlıklarını ifşa etmek amacıyla yayınlanmış bulunuyordu.

Çalışmayı hazırlayan Azad Ağaoğlu'nun açıklama ve dipnotlarla desteklediği belgelerin okurun ilgisini çekeceğini umuyoruz.

AKADEMİK